

เอกสารประกอบรายงานการวิจัย เรื่อง

นักคิด-นักวิจัยไทย :เจตนา นาควัชระ

เนื่องในการประชุมเสนอร่างรายงานการวิจัย

เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2541

ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ

ทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2540

เอกสารประกอบรายงานการวิจัย เรื่อง

“นักคิด-นักวิจัยไทย :เจตนา นาควัชระ”

เนื่องในการประชุมเสนอร่างรายงานการวิจัย

เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. 2541

ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ

ได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2540

สารบัญ

หน้า

- I. ทศนะของผู้วิจารณ์ที่มีต่อร่างรายงานการวิจัย เรื่อง "นักคิด-นักวิจัยไทย :
เจตนา นาควัชระ" เสนอต่อที่ประชุม เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2541
ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ

1. ทศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤมล กาญจนทัต	1
2. ทศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์	5
3. ทศนะวิจารณ์ของรองศาสตราจารย์นพมาส แวหงส์	15
4. ทศนะวิจารณ์ของนายดุสิต จรุงพงษ์ศักดิ์	21
5. ทศนะวิจารณ์ของศาสตราจารย์ ดร. พูนพิศ อมาตยกุล	27
6. ทศนะวิจารณ์ของดร.อมรวิทย์ นาคพรตพ	35
7. ทศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดาวรรณ สินธุประมา (1)	39
ทศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์สุดาวรรณ สินธุประมา (1)	55
8. ทศนะวิจารณ์ของอาจารย์วิทยากร เขียงกุล	73
9. ทศนะวิจารณ์ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ รัชชกุล	77

- II. บทอภิปรายทั่วไปช่วงก่อนเปิดประชุมทางวิชาการ เรื่อง"นักคิด-นักวิจัยไทย :
เจตนา นาควัชระ" เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2541 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร
วังท่าพระ 89

- III. จดหมายจากผู้อำนวยการสถาบันเกอเธ่ กรุงเทพฯ 107

บทวิจารณ์ : แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ ทัศนะเกี่ยวกับการวิจัย และการเรียนการสอนของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ

ผศ.ดร.นฤมล กาญจนทัต

บทวิจารณ์ต่อไปนี้มุ่งเฉพาะสามส่วนแรกของบทที่หนึ่งของร่างรายงานการวิจัยเรื่อง "นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ"

เนื่องจากอาจารย์เจตนา นาควัชระ เป็นนักคิดนักวิชาการที่รู้จัก รู้กว้างในศาสตร์หลายแขนงและมีผลงานมากมายที่ล้วนเกิดจากความคิดเห็นและประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน แสดงออกในโอกาสต่าง ๆ รูปแบบต่าง ๆ และภาษาต่าง ๆ ภารกิจในการศึกษาของผู้วิจัยจึงออกจะหนักหน่วง สมควรแก่การยกย่อง อย่างน้อยที่สุดก็ในแง่ความพยายามและความกล้าหาญ ใหญ่โตของประเด็นที่จะศึกษาประกอบกับความเป็นนักบูรณาการ "สหวิทยาการ" ขนานแท้ของอาจารย์เจตนา สร้างปัญหาบางประการในการจัดหัวข้อหรือประเด็นในบทต่าง ๆ หรือแม้ในแต่ละตอนของบทเดียวกัน เพราะสาระที่จะกล่าวมีความเกี่ยวข้องผูกพันกันอย่างใกล้ชิด เช่น ประเด็นต่าง ๆ ในบทที่ 1 กับบทที่ 4 กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษา ทัศนะเกี่ยวกับวิชาการเรียน การสอน ก็เป็นส่วนหนึ่ง ความคิดทางการศึกษา หรือในบทที่ 1 วิจัยและการเรียนการสอนก็สัมพันธ์กันมากเช่นเดียวกัน ครั้นเมื่อแบ่งบทแบ่งตอนไปแล้ว การกำหนดว่าอะไรคือประเด็นหลักในการอภิปรายก็อาจจะไม่ถนัดนัก เพราะมีประเด็นควรอภิปรายอยู่มาก ดุลยภาพระหว่างประเด็นหลักและประเด็นรอง หรือรายละเอียดซึ่งบางครั้งมีความโดดเด่นน่าสนใจ ก็น่าจะต้องพิจารณาอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้ ความเกี่ยวเนื่องกันของหัวข้อต่าง ๆ และความจำเป็นในการจัดหัวข้อเป็นบทเป็นตอนอาจดูเหมือนมีการอภิปรายบางประเด็นซ้ำซ้อน

คำถามแรกของผู้วิจารณ์ร่างรายงานการวิจัยนี้ คือความครบถ้วนของหัวข้อที่ผู้วิจัยเสนอในแต่ละตอน ในทัศนะของผู้วิจารณ์ คำตอบค่อนข้างครบถ้วน ผู้วิจัยเลือกประเด็นหลักๆ ที่สมควรจะให้ความสำคัญมาอภิปรายและพยายามเชื่อมโยงประเด็นได้ดี

ในหัวข้อแนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ซึ่งเป็นหัวข้อใหญ่ และในทัศนะของผู้วิจารณ์เป็น "แม่บท" ของความคิดทางวิชาการของอาจารย์เจตนา ผู้วิจัยนำเสนอได้กระชับ มีความกล้าที่จะหยิบประเด็นสำคัญขึ้นมา โดยตัดประเด็นที่ผู้วิจัยถือว่าเป็นประเด็นรองออก การเปิดประเด็นโดยประกาศหัวข้อ 1.1 ว่า "วิชาดึกดานวิทยากับภารกิจต่อบ้านเมือง" บอกถึงแนวคิดทวนกระแสของอาจารย์เจตนา บอกถึงความสำคัญของสาขาวิชา บอกถึงสถานภาพของสาขาวิชา บอกถึงทัศนะของสังคมที่มีต่อสาขาวิชา และบอกถึงบุคลิกภาพและลีลาการแสดงออกของนักคิดนักวิชาการผู้นี้ได้เป็น

อย่างดี หากจะขยายประเด็นนี้ต่อไปอีก อาจารย์เจตนาสรุปสถานภาพของสาขาวิชาว่าอยู่ใน “ห้วงแห่งการไร้ญาติขาดมิตร...ถูกกล่าวหาว่าเป็นศาสตร์คนโกง และคนจนที่เฝ้าแต่พร่ำบ่นถึงอุดมคติที่ไกลเกินคว้า” แต่ก็ยังเป็น “วิถีคนกล้า” และเป็น “ศาสตร์แห่งผู้นำ” (2528 ข.)

ประเด็นที่ผู้วิจารณ์เห็นว่าน่าสนใจแต่ผู้วิจัยมิได้ให้ความสำคัญ คือเรื่องเกี่ยวกับพลังสร้างสรรค์ของมนุษยศาสตร์ โดยเฉพาะมนุษยศาสตร์ โดยการเปรียบเทียบความเป็นมาและสถานภาพปัจจุบันของมนุษยศาสตร์ตะวันตกและมนุษยศาสตร์ไทย อาจารย์เจตนากล่าวถึงความมั่นใจในมรดกทางวัฒนธรรมและพลังสร้างสรรค์ใหม่ว่าเป็นพื้นฐานความมั่งคั่งทางมนุษยศาสตร์ตะวันตก (จนบางครั้ง “เกินเลย” ไป) และวิธีศึกษาด้านแบบจากอดีตให้เกิดความคิดใหม่ และสร้างสรรค์ใหม่ ในขณะเดียวกัน อาจารย์เจตนาเห็นว่าคนไทยไม่ได้มีความสนใจในอดีตมากนัก แต่สนใจการสร้างใหม่ อาจจะไม่มียุทธศาสตร์ตายตัวจนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ความเชี่ยวชาญในการเปลี่ยนแปลงและสร้างใหม่ สะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมการด้น (improvise) และเสนอให้ศึกษามรดกวัฒนธรรมไทยให้ลึกซึ้ง จับกระแสแห่งพลวัตในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้ได้ เพื่อการสร้างสรรค์ใหม่ (2528 : 18-22)

ความคิดของอาจารย์เจตนาว่าด้วยความสำคัญของความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมไทยนี้ปรากฏชัดในอภิปรายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของการศึกษาด้านมนุษยศาสตร์ (2538 ก : 162) อาจารย์เห็นว่า ถ้าเรามีความเชื่อมั่นว่าวรรณคดีไทยคือแก่นแท้ของวัฒนธรรม เราก็ควรศึกษาวิจัยให้ได้แก่นแท้ และปลูกฝังแก่เยาวชนและจัดระบบการศึกษาเพื่อให้เป็นไปตามนี้

ในหัวข้อที่ *คณะเกี่ยวกับการวิจัยนั้น* ผู้วิจัยกล่าวถึงเฉพาะประเด็นหลัก ๆ อย่างครอบคลุม แต่วิธีเสนอค่อนข้างจะเป็นนามธรรมมาก ในการพิจารณางานเขียนเกี่ยวกับการวิจัยของอาจารย์เจตนา ผู้วิจารณ์เห็นว่านอกจากจะให้แนวคิดหลัก และประเพณีปฏิบัติที่มีอยู่ทั้งในกตะวันตกและสภาพในประเทศไทยปัจจุบันแล้ว อาจารย์พยายามอภิปรายคำถามสำคัญ ๆ หรือประเด็นถกเถียงตลอดจนปัญหาที่นักวิชาการทั้งสาขามนุษยศาสตร์และมิใช่ มักจะกล่าวถึงหรือโต้แย้งกันบ่อยๆ (เช่น การทำงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์มีความเป็นอัตนัย มีการใช้ประสบการณ์และอารมณ์ส่วนตัว หัวข้อวิจัยที่กว้างขวางไม่รู้จบ) รวมไปถึงการอธิบายขั้นตอนวิธีวิจัย การบริหารงานวิจัย หัวข้อที่อาจจะนำไปวิจัย นโยบายวิจัย การพัฒนานักวิจัย รูปแบบงานวิจัย และการเสนอ การเผยแพร่ ฯลฯ เกี่ยวกับการวิจัยทางมนุษยศาสตร์นี้ ดูเหมือนอาจารย์เจตนาจะทำหน้าที่ให้ความรู้พื้นฐาน วางแนวคิด สร้างความเข้าใจ ปกป้องและตอบโต้ผู้ที่ไม่เข้าใจ หรือใช้กรอบความคิดของวิชาการต่างสาขา (วิทยาศาสตร์ หรือสังคมศาสตร์) มาจับอย่างไม่ยืดหยุ่น รวมทั้งพยายามสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวมนุษยศาสตร์ “จุ๋มมือ” บอกทางแต่ละขั้นแต่ละตอน รวมทั้งชี้ตัวอย่างนักวิจัยทางมนุษยศาสตร์ที่ดี แต่ไม่อยู่ในสายตาหรือกรอบกติกาของวงการวิชาการปัจจุบัน

ความประทับใจของผู้วิจารณ์เกี่ยวกับงานเขียนของอาจารย์เจตนาที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยอาจจะมองได้ว่าเป็นรายละเอียด แต่ก็ป็นรายละเอียดที่น่าสนใจและมีประโยชน์ นอกจากนี้ อาจารย์

เสนอให้การหวนกลับไปศึกษาวัฒนธรรมไทย ซึ่งอาจจะไม่ใช่วัฒนธรรมหนังสือแต่อย่างใด แต่วรรณถึงวัฒนธรรมมุขปาฐะซึ่งมีความสำคัญมาก ข้อมูลที่สำคัญอาจอยู่ที่ชาวบ้านหรือชนบท ผู้วิจัยอาจจะต้องพร้อมที่จะออกภาคสนามเพื่อสัมผัสด้วยประสบการณ์ตรง หรือใช้สื่อต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อด้อยซึ่งจะต้องระวัง

สำหรับหัวข้อที่สนจะเกี่ยวกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไปนั้น การเริ่มด้วยภาพ “ครูในอุดมคติ” หลายแบบทั้งในประเทศไทยเมื่อกว่า 40 ปีมาแล้ว และในต่างประเทศ ตลอดจนวิธีสอนนับเป็นการให้ภาพชัดเจน น่าสนใจ และสื่อความคิดของอาจารย์ได้ดี อันที่จริงหัวข้อนี้จะสัมพันธ์กับแนวคิดเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์ เพราะเป็นเสมือนภาพปฏิบัติของแนวคิดดังกล่าวซึ่งเสมือนเป็นภาคทฤษฎี น่าสังเกตว่า แม้อาจารย์จะเห็นคุณค่าการเรียนการสอนแบบ “ทศปาโมกข์” ตลอดจนหลักการ “มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์” แต่ก็ชี้ชมมหาวิทยาลัยเปิด และการสอนแบบทางไกล การเปรียบเทียบระบบเปิดและระบบปิดในบทสัมภาษณ์ (2532) เป็นการวิจารณ์ปัญหาและข้อได้เปรียบเสียเปรียบของการเรียนการสอนแบบปิดซึ่งเป็นแบบ “ทั่วไป” ด้วย จึงน่าจะได้อีกกล่าวในหัวข้อนี้ด้วย

เช่นเดียวกับในตอนที่ 1 ซึ่งเราได้เห็นอาจารย์แสดงให้เห็นความสำคัญของสาขามนุษยศาสตร์ในบริบททางสังคมที่มีวิกฤตในสาขานี้ และในตอนที่ 2 อาจารย์ได้ชี้ให้เห็นลักษณะเฉพาะของวิธีวิจัยแนวมนุษยศาสตร์ ซึ่งมักถูกวิพากษ์วิจารณ์เพราะไม่เข้ากรอบ ‘ศาสตร์’ อื่น ในเรื่องเกี่ยวกับการเรียนการสอน อาจารย์ชี้ให้เห็นความสำคัญของวิชาด้านวัฒนธรรมและมรดกทางปัญญา ซึ่งไม่ควรละเลยปัญหาของการเน้นแต่การสอนภาษาเพื่อสนองความต้องการของตลาด ความจำเป็นที่จะต้องศึกษาวัฒนธรรมไทยให้ถึงแก่น บทบาทสำคัญของครูหรือนักวิชาการไทยในการสอนวรรณคดีหรือวัฒนธรรมต่างประเทศ หรือการวิจัยด้านวิเทศคดีศึกษา ทั้งสำหรับสังคมไทยและวงวิชาการเจ้าของวัฒนธรรมต่างประเทศ แนวคิดเหล่านี้ผู้วิจารณ์เห็นว่าค่อนข้างสวนกระแส และเป็นความพยายามของอาจารย์ที่จะสร้างความเชื่อมั่นให้นักวิชาการในวงการที่เกี่ยวข้อง และเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

ในบทวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะมีความระมัดระวังในการนำเสนอโดยเลี่ยงที่จะแสดงทัศนะและการประเมินคุณค่า มีการเปรียบเทียบกับแนวคิดอื่นหรือนักคิด-นักวิชาการอื่นค่อนข้างน้อย (มีอ้างถึง ศ.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในหัวข้อแรก และ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ในหัวข้อที่สอง) อันที่จริงน่าจะมีประเด็นเปรียบเทียบเพิ่มเติมได้อีก เช่นเปรียบเทียบกับแนวคิดของ ส. ศิวรักษ์ ซึ่งเป็นนักคิดนักเขียนที่มีความสนใจด้านมนุษยศาสตร์เช่นกัน และประเด็นการวิจารณ์บางเรื่องก็คล้ายกัน แต่น่าจะมีประเด็นแตกต่างที่น่าสนใจมากด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- เจตนา นาควัชร. 2532. เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์-
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- , 2538 ก. ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ.
- , 2538 ข. วิกฤตการณ์ของมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุน-
การวิจัย.

บทวิจารณ์งานวิจัย
เรื่อง “นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชร” ส่วนที่เกี่ยวกับวรรณคดี
(บทที่ 2 ข้อ 1 และ 2 และบทที่ 3)

ผศ. ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช

ภาพรวมของงานวิจัย

บทวิจัยในหัวข้อ “ความคิดและผลงานของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชร เกี่ยวกับวรรณคดีและศิลปะ” ส่วนที่จะวิจารณ์นี้ ประกอบไปด้วย 3 ส่วนคือ

1. “ความคิดเชิงทฤษฎีและผลงานวิจารณ์วรรณคดีของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชร” วิจัยโดย รศ.ดร.ดวงมน จิตจำนงค์
2. “ความคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบและผลงานวิจารณ์ของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชร” วิจัยโดย รศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์
3. “อาจารย์เจตนา กับงานวิจัย” วิจัยโดย รศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์

โดยรวม ๆ แล้วงานวิจัยทั้งสองนี้ แม้จะมีหัวข้อใกล้เคียงกัน แต่จะพบว่าแนวทฤษฎะระเบียบ วิธี และวิธีการนำเสนอของงานสองชิ้นนี้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในงานวิจัยของอาจารย์ดวงมน เราจะพบว่าเป็นการประมวลทัศนะ แนวคิดเรื่องวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีของอาจารย์เจตนา ที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ โดยนำมาเรียงต่อ ๆ กันเข้าจากหัวข้อหนึ่งไปสู่อีกหัวข้อหนึ่งต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ ตามด้วยบทสรุปรวมแบบกว้าง ๆ จนมองไม่เห็นลักษณะเด่นทางความคิดอันเป็นเฉพาะตัวของอาจารย์เจตนา ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ดูจะเป็นการเสนอแต่สิ่งละอันพันละน้อยเกี่ยวกับความคิดของอาจารย์เจตนา แต่ไม่มีภาพรวมที่ชัดเจน เข้าทำนองเห็นต้นไม้แต่ไม่เห็นป่า

ถ้าจะเปรียบเทียบก็คงต้องพูดว่า ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้อ่านจะรู้สึกเหมือนกับว่ากำลังได้รับการชี้ชวนให้ชมดอกไม้ ต้นไม้ ใบหญ้า นานาชนิดในสวนอักษรของความคิดอาจารย์เจตนา คล้าย ๆ กับกำลังอ่านบทชมสวนในวรรณคดีไทย พรรณความงามทุกสิ่งทุกอย่าง ๆ ที่เข้ามาในครรลองจักษุของกวี หรือเท่าที่กวีจะนึกได้คิดออก แม้บทพรรณนาจะทำได้อย่างงดงามไพเราะเสนาะหูแต่เมื่ออ่านจนจบแล้ว เรานึกภาพไม่ออกว่าสวนอักษรแห่งนี้เป็นสวนชนิดใด มีอะไรเป็นลักษณะโดดเด่นที่พิเศษและเหนือกว่าสวนอื่น ๆ

ส่วนงานวิจัยของอาจารย์สดชื่น จะมีการกำหนดขอบเขตและวัตถุประสงค์การศึกษาตลอดจนระเบียบวิธีการไว้อย่างชัดเจน มีการนำเสนอเนื้อหาอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน ทำให้เราได้ภาพแจ่มชัดว่าอาจารย์เจตนามีแนวคิดต่อวรรณกรรมเปรียบเทียบอย่างไรบ้าง และแนวคิดของท่าน

มีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณกรรมเปรียบเทียบในประเทศไทยและในวงวิชาการนานาชาติอย่างไร ถ้าจะเปรียบไปแล้วก็เหมือนว่าผู้อ่านกำลังอ่านคู่มือชมสวนอักษรทางความคิดของอาจารย์เจตนาที่จัดทำโดยบริษัทมิชลินของฝรั่งเศส ซึ่งได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวนานาชาติว่าเป็นชุดหนังสือคู่มือแนะนำเที่ยวที่ดีที่สุดชุดหนึ่ง อ่านง่าย เข้าใจง่าย สั้น กระชับ ตรงไปตรงมา มีแผนที่และภาพประกอบเพื่อความสะดวกของนักท่องเที่ยวที่ต้องการไปดูไปเห็นสถานที่เหล่านั้นด้วยตนเอง

งานวิจัยของอาจารย์ดวงมน

หากเราจะถามตัวเองทำไมต้องลุกขึ้นมาทำการวิจัยความคิดของอาจารย์เจตนาด้วยย่อมไม่ใช่เพียงเพื่อการสรรเสริญเยินยอครูเป็นแน่ แต่ต้องสามารถทำให้เราได้เห็นสาระสำคัญทางความคิดของอาจารย์เจตนา ตลอดจนบทบาทและอิทธิพลของความคิดอาจารย์ที่มีต่อวงการวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ไทย เพื่อที่ว่าศิษย์และคนรุ่นหลังจะได้สานต่อสิ่งที่อาจารย์เสนอและสร้างไว้ได้ ตรงตามเจตนารมณ์ของอาจารย์เจตนาที่เคยพูดถึงการบูชาครูไว้ว่า “การคิดให้เกินครู ให้ไกลกว่าครู คือการบูชาครูที่ดีที่สุด”

ผมคิดว่างานของอาจารย์ดวงมนยังขาดลักษณะที่จะชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในบริบทของวรรณคดีศึกษาและสังคมไทย งานของอาจารย์มีคุณูปการสำคัญต่อวงการวรรณคดีศึกษาและวรรณคดีวิจารณ์ในประเทศไทยอย่างไรบ้าง จริงอยู่ในงานวิจัยชิ้นนี้ อาจารย์ดวงมนพูดถึงงานของอาจารย์เจตนาโดยเชื่อมโยงกับนักวิชาการรุ่นบุกเบิกในประเทศไทยด้วย แต่ดูจะเสียเวลาไปกับการพูดถึงคนรุ่นบุกเบิกมากเกินไปสักหน่อย (ประมาณ 1 ส่วน 3 ของงานวิจัย) นอกจากนี้อาจารย์ดวงมนได้ละเลยที่จะพิจารณาแนวคิดวรรณกรรมสายมาร์กซิสต์ซึ่งมีอิทธิพลและบทบาทต่อวงการวรรณคดีศึกษาไทยอยู่ไม่น้อย และอาจารย์เจตนาได้ “สนทนา” กับแนวคิดสายนี้อยู่พอสมควร นอกจากนี้ข้อสรุปที่ได้มาก็ดูเลื่อนลอยเกินไป อาจารย์ดวงมนสรุปว่า

ความคิดสำคัญของอาจารย์เจตนาที่เชื่อมโยงกับนักคิดทางวรรณคดีรุ่นบุกเบิกในประเทศไทยก็คือ ความคิดเรื่องวรรณคดีเป็นสมบัติร่วมของมนุษยชาติ มีคุณค่าควรแก่การศึกษาอย่างลึกซึ้ง โดยไม่จำเป็นต้องหลีกเลี่ยงภัยตายตัวแต่ก็ต้องคำนึงถึงธรรมชาติและภารกิจของวรรณคดีที่เป็นสิ่งซับซ้อนและสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของวรรณคดีในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมด้วย (หน้า 23-24)

ข้อสรุปนี้ดูจะเป็นการประเมินคุณค่างานของอาจารย์เจตนาต่ำกว่าที่เป็นจริงเกินเหตุ เพราะจากข้อสรุปจะรู้สึกเหมือนกับว่าอาจารย์เจตนาไม่ได้สร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้กับวงการวรรณคดีศึกษาในบ้านเราเลย ได้แต่สานต่อสิ่งที่คนรุ่นก่อนหน้าอาจารย์ได้เสนอไว้ ทั้งยังเป็นเพียงการสานต่อหลักการกว้าง ๆ ทางวรรณคดีศึกษา ที่สามารถหาอ่านได้ในหลักสูตรการศึกษาวรรณคดีระดับปริญญาตรีของทุก

มหาวิทยาลัย ผมคิดว่าถ้าอาจารย์เจตนามีคุณูปการเพียงแค่นี้ เราคงไม่จำเป็นต้องมานั่งกันอยู่ที่นี้ในขณะนี้แน่นอน

คุณูปการสำคัญของอาจารย์เจตนาที่ผมคิดว่าน่าจะพูดอย่างชัดเจนมีอย่างน้อย 2 ประการ

1. อาจารย์เจตนามีบทบาทสำคัญที่ช่วยสถาปนาระบบและวิธีการศึกษาวรรณคดีแบบเสรีนิยม-มนุษยนิยมให้เป็นที่ยอมรับทั้งในแวดวงวิชาการและในสังคมวงกว้างโดยเฉพาะในหมู่นักเขียนและนักวิจารณ์รุ่นใหม่

การจะเข้าใจคุณูปการสำคัญนี้ของอาจารย์เจตนา เราจำต้องเข้าใจถึงบริบททางสังคมและการศึกษาวรรณคดีในช่วงที่อาจารย์เจตนานำเสนอความคิดของท่าน หากจะใช้คำที่อาจารย์ชอบพูดโดยหยิบยืมมาจากนักคิดฝรั่งเศสนามโรลองต์ บาร์ตส์ ก็ต้องพูดว่า เมื่ออาจารย์เจตนาเสนองานของท่าน การศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ของไทยมิได้มีสภาพเป็น “ศูนย์องศาทางวิชาการ”

หากย้อนกลับไปสดุดประวัติศาสตร์ช่วงที่อาจารย์เจตนาเสนองานสู่สาธารณะ อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของสังคมไทย คือช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 เราจะเห็นว่าในขณะนั้นวงการศึกษาวรรณคดีไทยกำลังอยู่ในสภาวะของการเผชิญหน้าระหว่างแนวคิดที่สุดขั้วสองด้าน ดังที่อาจารย์เจตนาเคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“การเรียนวรรณคดีไทยขนานดั้งเดิม มักจะเน้นความแม่นยำเชิงนิรุกติศาสตร์ และความเชื่อมั่นในมรดกทางวัฒนธรรมด้านวรรณศิลป์อันล้ำค่าจากอดีต จนทำให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้อันรุนแรงขึ้นมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แบบที่เรียกกันว่าเป็นขบวนการ “เผาวรรณคดี” ซึ่งก็เป็นที่น่าเสียดายว่าเป็นแนวทางที่ถูกครอบงำด้วยคตินิยมทางการเมืองมากเกินไป ทั้ง ๆ ที่ข้อวิจารณ์บางประการก็ใช้ว่าจะไร้สาระเสียทีเดียว” (“ภาคผนวก” ใน “วรรณคดีศึกษากับอุดมศึกษา” ใน *เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์* หน้า 284-5)

นี่คือบริบททางประวัติศาสตร์ที่เราต้องคำนึงถึง หากเราต้องการศึกษาอิทธิพลความคิดของอาจารย์เจตนา

การจะนำเสนอจุดยืนแนวทางการศึกษาวรรณคดีแบบเสรีนิยม-มนุษยนิยมขึ้นมาเป็นทางเลือกที่สามที่ไม่ทั้งอนุรักษนิยมและซ้ายนิยม ไม่ใช่เรื่องง่ายเลยในขณะนั้น เพราะเป็นเสมือนการแทรกตัวลงไประหว่างงาช้างที่กำลังประสานงากันอยู่ การที่จะทำให้นักในวงการหันมารับฟังและหยุดคิดว่าการศึกษาวรรณคดียังมีทางเลือกอื่นให้พิจารณา ต้องมีความเชี่ยวชาญเชิง “กายกรรมทางปัญญา” อย่างดียิ่ง เพื่อจะรักษาความสมดุลทางปัญญา และประคองตัวเองให้เดินบนเส้นเชือกที่ตึงเขม็งได้โดยไม่ตกลงสู่หุบเหวแห่งอคตินิยมของทั้งฝ่ายซ้ายหรือขวา นี่เป็นความสามารถที่น้อยคนจะทำได้ ในช่วงนั้นนักวิจารณ์วรรณคดีแนวเสรีนิยม-มนุษยนิยมพลัดท่าตกลงไปแล้วก็หลายคน แต่อาจารย์

เจตนาจะเป็นคนแรกและคนเดียวที่ประสบความสำเร็จสามารถปกป้องแห่งวรรณคดีแนวมนุษยนิยมให้เด่นสง่าอยู่ในวงการวรรณคดีศึกษา ทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย

ที่ผมใช้คำว่าอาจารย์เจตนาช่วย “สถาปนาระบบและวิธีการศึกษา” วรรณคดีแนวเสรีนิยม-มนุษยนิยม ก็เพราะว่าอาจารย์เป็นคนแรกในวงวิชาการไทยที่นำเสนอการศึกษาวรรณคดีแนวนี้อย่างเป็นระบบครบถ้วน ผมในทำนองเดียวกับที่นักวรรณคดีฝ่ายซ้ายเองได้สร้างแนวทางการศึกษาวรรณคดีมาร์กซิสต์อย่างเป็นระบบจนสามารถดึงดูดใจคนหนุ่มคนสาวในยุคนั้นได้มากพอสมควร) จริงอยู่คนรุ่นก่อนหน้าอาจารย์เช่นอาจารย์วิทย์ ม.ล.บุญเหลือ ต่างเสนอแนวคิดที่ค่อนข้างเสรีนิยม-มนุษยนิยมเช่นเดียวกับอาจารย์เจตนา แต่วิธีการนำเสนอของท่านเหล่านั้นขาดความเป็นระบบเช่นที่อาจารย์เจตนาทำ

กล่าวคือถ้าเราสำรวจงานเขียนของอาจารย์เจตนาตั้งแต่เล่มแรกจนถึงปัจจุบัน เราจะพบว่าอาจารย์มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนความคิดที่สังคมไทยเคยมีต่อวรรณคดีศึกษาทั้งในแง่วัตถุประสงค์ การศึกษา วิธีการศึกษา และเป้าหมายของการศึกษาวรรณคดี

วัตถุประสงค์ของการศึกษาวรรณคดี งานเขียนหลายชิ้นของอาจารย์เจตนาจะพยายามชี้ให้เห็นว่าตัวงานวรรณคดีนั้นมีความเป็นเอกเทศ (autonomy of text) มีคุณค่าสามารถนำมาศึกษาอย่างเป็นศาสตร์ได้ ดังที่อาจารย์ได้เคยเสนอว่าวรรณคดี “เป็นตัวแทนของมนุษย์ เป็นตัวงานที่มีความหมาย และคุณค่าอยู่ในตัว” (เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ หน้า13) ในบทความเรื่อง “ความจริง ความสมจริง และความลวงในวรรณคดี” ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวคิดเรื่องอะไรคือวรรณกรรมและคุณค่าวรรณกรรมอยู่ที่ใด อาจารย์เจตนาได้ชี้ว่าโลกของวรรณคดีเป็นโลกสมมติ และย้ำว่าวรรณคดีมิใช่ “กระจกที่ส่องชีวิตจริงไปหมดทุกแง่ทุกมุม วรรณกรรมมิใช่ภาพถ่าย” ทั้งนี้เพื่อช่วยปลดปล่อยวรรณคดีจากแนวทางการศึกษาที่ถือว่าวรรณคดีมีสถานะเป็นเพียงหลักฐานประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา หรือจิตวิทยามนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันอาจารย์ก็ตอกย้ำเช่นกันว่า โลกของความลวงในวรรณกรรมมิได้เป็น “โลกมายาอันสมบูรณ์” ที่ทำให้ผู้อ่านเคลิ้มจนหลงอยู่ในโลกของความลวง วรรณกรรมสามารถจะช่วยกระตุ้นปัญญาและทำให้มนุษย์เข้าถึงสัจจะได้ ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยกอบกู้วรรณกรรมขึ้นจากการเป็นเพียงเครื่องประเทืองอารมณ์ที่ไร้คุณค่าใด ๆ

แม้ว่าอาจารย์เจตนาจะพูดไว้ในหลายที่เกี่ยวกับ “ไตรภูมิวรรณคดี” อันได้แก่ ผู้เขียน ตัวงาน และผู้อ่าน ว่าเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาควบคู่กันไป แต่จะพบว่าในบทความหลายชิ้นของอาจารย์ได้ย้ำว่า ทั้งหมดนี้จะต้องยึดตัวงานเป็นแกนกลางของการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้เขียน ผู้อ่าน อาจจะนำเข้ามาประกอบได้ แต่มิใช่เป็นกรอบกำหนดวิธีการศึกษาตัวงาน การศึกษาวรรณคดีจะต้องหลีกเลี่ยง “การหลงผิดยึดติดเจตนารมณ์ของผู้แต่ง” Intentional Fallacy ที่นำเอาเจตนารมณ์และความตั้งใจของผู้แต่งเป็นกรอบของการวิจารณ์ อาจารย์เคยทำการทดลองกับนักศึกษาเพื่อสาธิตให้เห็นว่า เจตนารมณ์ของผู้แต่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถนำมาใช้เป็นบรรทัดฐานของการตีความตัวงานได้ เพราะบ่อยครั้งไป

ที่ผู้แต่งก็ไม่ว่าตัวเองต้องการจะสื่ออะไรกันแน่ หรือแม้จะรู้ว่าตั้งใจจะสื่ออะไร แต่มิได้หมายความว่างานที่ออกมาจะสามารถสื่อตรงตามสิ่งผู้แต่งตั้งใจก็เป็นได้ เช่นเดียวกับที่วรรณคดีศึกษาต้องหลีกเลี่ยง “การหลงผิดยึดติดอารมณ์ประทับใจของผู้อ่าน” (Affective Fallacy) ดังจะเห็นว่าในบทความหลายชิ้น อาจารย์เจตนาพยายามตอกย้ำถึงความสำคัญของนักวิจารณ์และงานวิจารณ์ว่าจะต้องอิงอยู่กับหลักวิชา

วิธีการศึกษา เน้นการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณศิลป์และความหมายของตัวงานวรรณกรรมเป็นสำคัญ โดยเปิดกว้างให้มีการตีความที่หลากหลายได้ เพื่อแทนที่วิธีการศึกษาวรรณคดีแบบนิรุกติศาสตร์ และวิธีการชื่นชมวรรณคดีอย่างหลับหูหลับตา โดยอาจารย์พยายามชี้ว่าวรรณคดีมีหลักวิชาและวิธีการของตนเองเช่นกัน แม้จะมีใช้หลักการที่เป็นปรนัยร้อยเปอร์เซ็นต์เช่นวิธีการศึกษาทางสายวิทยาศาสตร์ แต่มิใช่สิ่งเลื่อนลอยชนิดจะพูดอะไรก็ได้ ดังจะเห็นว่าในงานช่วงแรก ๆ ของอาจารย์ โดยเฉพาะทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี ซึ่งเป็นงานที่ช่วยปูพื้นฐานหลักการเบื้องต้นในการศึกษาวรรณคดี หนังสือเล่มนี้ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้วิธีการศึกษาวรรณคดีแนวมนุษยนิยมเป็นทางเลือกทางที่สาม นอกเหนือไปจากแนวอนุรักษนิยมและแนวมาร์กซิสต์

นอกจากนี้ ในการศึกษาวรรณคดีอาจารย์เจตนายังได้เสนอต่อว่าเราไม่ควรจะหยุดที่งานเฉพาะชิ้น แต่จะต้องทำการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบทั้งในงานของชาติเดียวกันเอง และที่สำคัญคือเทียบกับวรรณคดีของชาติอื่น เพื่อแสวงหาความเป็นสากลของวรรณคดี ซึ่งอาจารย์ก็ได้เสนอแนวทางและวิธีการในการศึกษาวรรณคดีในเชิงเปรียบเทียบไว้อย่างน่าสนใจ ดังที่อาจารย์สดชื่นได้แจกแจงไว้อย่างละเอียด จึงจะไม่ขอพูดถึงในที่นี้

เป้าหมายของการศึกษา เน้นอนว่าเป้าหมายการศึกษาวรรณคดีของอาจารย์มิได้อยู่กับเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองเหมือนกับของฝ่ายซ้ายและขวา ในทำนองวรรณกรรมเพื่อชีวิต ในความหมายวรรณกรรมเพื่อกรรมกร ชาวนา และการปฏิวัติ หรือวรรณคดีเพื่อแสดงเอกลักษณ์ของชาติไทย แต่เป้าหมายในการศึกษาวรรณคดีของอาจารย์เจตนาคือ เพื่อ “คุณค่าของความเป็นมนุษย์” ศึกษาวรรณคดี “เพื่อเป็นการปลุกสติและสร้างความตื่นตัวในเรื่องของชีวิตและของสังคม” และแม้ว่าอาจารย์เจตนาจะให้ความสำคัญอย่างมากกับเรื่องของการประเมินคุณค่าและจริยธรรม เราต้องไม่ลืมว่าหลักการประเมินคุณค่าและจริยธรรมของอาจารย์นั้นล้วนอิงอยู่กับแนวคิดแบบมนุษยนิยมที่มีความเชื่อในความดีของมนุษย์

2. วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

นอกเหนือจากพยายามนำเสนอแนวทางการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์แบบเสรีนิยม-มนุษยนิยมอย่างเป็นระบบให้กับวงการการศึกษาไทย อาจารย์เจตนายังเป็นนักวิจารณ์ผู้มีบทบาทสำคัญต่อวงการวรรณกรรมนอกรั้วมหาวิทยาลัยด้วย เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า อาจารย์เจตนาเป็นผู้นำเสนอความคิดเรื่อง “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” จนกลายเป็นที่ยอมรับในหมู่นักคิดนักวิจารณ์ใน

สังคมไทย ทั้งยังได้เป็นผู้ยกระดับแนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” ให้เป็นปรัชญา กล่าวคือ การวิจารณ์มิใช่แค่กิจกรรมที่จำกัดตัวอยู่แค่งานวรรณกรรม แต่คือเครื่องแสดงความเข้มแข็งทาง ปัญญาและความกล้าหาญทางจริยธรรม ข้อเรียกร้องของอาจารย์ในสังคมไทยสร้าง “วัฒนธรรมแห่ง การวิจารณ์” จึงมีความหมายครอบคลุมไปถึงเรื่องระบบคุณค่า วัฒนธรรมและการเมืองที่สังคมไทยที่ พึ่งมี

ในหัวข้อวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ผมเพียงอยากตั้งข้อสังเกตบางประการเพื่อชี้ให้ เห็นว่าอาจารย์เจตนาสามารถสถาปนาแนวความคิดดังกล่าวให้เป็นที่ยอมรับในสังคมไทยได้อย่างไร ในวงการวรรณกรรมไทยนั้นดังที่เรา ๆ ท่าน ๆ ทราบ “การวิจารณ์” มักจะถูกมองในเชิงลบ โดยเห็นว่าเป็น การโจมตีส่วนบุคคลระหว่างนักเขียนและนักวิจารณ์ ทักษะเช่นนี้ย่อมไม่เอื้อต่อการสร้างและส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์เป็นแน่ การจะแก้ไขปัญหานี้จึงมิได้อยู่เพียงการเรียกร้องให้นักเขียนมี ใจเปิดกว้าง หรือให้นักวิจารณ์ลดทอนที่ก้าวร้าวในการวิจารณ์เช่นที่เคยทำ ๆ กันมาเท่านั้น แต่ที่สำคัญ จะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนไทยที่มีต่อ “การวิจารณ์” เสียใหม่

อาจารย์เจตนาจะเข้าใจปัญหาสำคัญอันนี้ บทความชิ้นที่ผมถือว่าได้สร้างจุด เปลี่ยนในเชิงทัศนคติต่อ “การวิจารณ์” ในสังคมไทยคือ บทความเรื่อง “สมบัติทางวรรณศิลป์” ของ อาจารย์เจตนาตีพิมพ์ในหนังสือ ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี โดยเสนอว่า วรรณกรรมเมื่อเผยแพร่สู่ สาธารณะแล้วย่อมหลุดพ้นจากตัวผู้เขียนและตกเป็นสมบัติของสาธารณะ ดังนั้นสาธารณชนจึงมีสิทธิ อย่างเต็มที่ที่จะวิจารณ์หรือตีความวรรณกรรมได้โดยอิสระ แน่ขนัดข้อเสนอข้างต้นของอาจารย์สอดคล้อง กับแนวคิดเรื่อง ความเป็นเอกเทศของงานเขียน และเรื่องการหลีกเลี่ยงความหลงผิดยึดติด เจตนารมณ์ของผู้แต่ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาวรรณคดีแนวเสรีนิยม-มนุษยนิยม แต่เมื่อ พิจารณาจากบริบทของสังคมไทยประเด็นสำคัญของข้อเสนอนี้อยู่ที่อาจารย์ช่วยสร้างระยะห่าง ระหว่างตัวผู้เขียนกับงานเขียน และระยะห่างดังกล่าวนี้เองที่เอื้อให้ทัศนคติต่อการวิจารณ์เปลี่ยนจาก เรื่องการโจมตีตัวบุคคลเป็นเรื่องของกิจกรรมทางปัญญา

จะเห็นว่าข้อเสนอเรื่องวรรณกรรมเป็นสมบัติของสาธารณะช่วยทำให้นักเขียนไม่รู้สึก “เสียหน้า” เมื่อมีคนวิจารณ์งานเขียนของพวกเขา โดยที่นักเขียนก็ไม่ถึงกับรู้สึกสูญเสียสถานะความ เป็นนักเขียนหรือศิลปินไปแต่อย่างใด เพราะอาจารย์หาได้ปฏิเสธความมีอยู่ของนักเขียน เป็นแต่เพียง สร้างระยะห่างระหว่างงานเขียนและนักเขียน ขณะเดียวกันนักวิจารณ์ก็ไม่ต้องรู้สึกอึดอัดจนไม่กล้า วิจารณ์หรือกลัวผิดจนไม่กล้าตีความ คงไม่มีใครปฏิเสธว่าหลังจากบทความชิ้นนี้ของอาจารย์เผยแพร่ วงการวรรณกรรมวิจารณ์มีความคึกคักมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด นอกจากจะมีการวิจารณ์วรรณกรรม แล้ว ยังมีการวิจารณ์แห่งวิจารณ์อีกด้วย และบ่อยครั้งที่เมื่อมีความเห็นแตกต่างกันในงานวิจารณ์ ทุก ฝ่ายต่างมักจะยกแนวคิดเรื่องวรรณกรรมเป็นสมบัติสาธารณะขึ้นมาเป็นหลักการเบื้องต้นของการ วิจารณ์ และการวิจารณ์ชั้นวิจารณ์

ผมคิดว่านี่คืออัจฉริยภาพของอาจารย์เจตนา ที่สามารถประสานแนวคิดที่อาจารย์มีต่อวรรณกรรมให้เข้ากับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของสังคมไทยได้อย่างกลมกลืน ดังจะเห็นว่าบทความชิ้นนี้ของอาจารย์ได้รับการตอบรับด้วยดีจากผู้คนในแวดวงวรรณกรรม และกลายเป็นคำอธิบายที่ใคร ๆ ต่างยึดเป็นบรรทัดฐานในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนักเขียนและงานเขียน

งานวิจัยของอาจารย์สดชื่น

(ดูภาพรวมตอนต้น)

ในส่วนเนื้อหาวิจัยที่อาจารย์สดชื่นเสนอ ผมขอเพิ่มเติมความเห็นในบางส่วนดังนี้ บทที่พูดถึงผลงานวิจารณ์ด้านวรรณคดีเปรียบเทียบของอาจารย์เรื่อง “จาก King Lear ผ่าน Woyzeck ไปสู่ *Fin de Partie*” อาจารย์สดชื่นสรุปว่างานชิ้นนี้ทำให้เข้าใจความคิดเชิงทฤษฎีของอาจารย์เจตนาว่า “ในระดับของวิชาการด้านวรรณคดีซึ่งรวมถึงการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ ความสามารถในการอ่านต้นฉบับในภาษาดั้งเดิมเพื่อวิเคราะห์เจาะลึกในเชิงเปรียบเทียบเป็นสิ่งที่ทดแทนไม่ได้ด้วยงานแปล” ผมอยากจะเพิ่มเติมว่าบทความชิ้นนี้ของอาจารย์ให้ข้อคิดทางทฤษฎีมากกว่าเพียงผู้เรียนวรรณคดีเปรียบเทียบต้องรู้ภาษาหลายภาษา (ซึ่งไม่น่าจะเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีอะไรแต่อย่างใด เพราะนี่เป็น prerequisite ของการเข้าโปรแกรมด้านนี้อยู่แล้ว)

เมื่อพูดถึงแนวคิดเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบเป็นที่รับรู้กันดีว่าอาจารย์เจตนาเป็นผู้นำแนวคิดเรื่อง “ศิลปะสองทางให้กัน” มาเผยแพร่และได้รับการกล่าวอ้างถึงอยู่เสมอ ในที่นี้ผมอยากเสนอเพิ่มเติมว่า บทความชิ้นนี้เป็นตัวอย่างช่วยสาธิตหลักคิดเกี่ยวกับวรรณคดีเปรียบเทียบเรื่อง “วรรณคดีสองทางให้กัน” ได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบบทละคร 3 เรื่องโดยนักเขียน 3 ชาติ ที่เกิดต่างยุคต่างสมัยกัน อาจารย์มิได้เพียงจะเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความเหมือนหรือความต่างของงานทั้งสามชิ้น หรือมิได้เปรียบเทียบเพื่อจะแสดงให้เห็นอิทธิพลที่งานชิ้นหนึ่งมีต่อชิ้นหนึ่ง แต่อาจารย์เปรียบเทียบเพื่อทำให้เราเห็นแง่มุมที่แปลกใหม่ขึ้น ซึ่งลำพังเราไม่อาจเห็นได้หากพิจารณาจากงานชิ้นเดียวโดด ๆ ดังจะเห็นว่าเมื่ออาจารย์นำแนวคิดเรื่องความเหี้ยมโหดทางปรัชญาเข้ามาเป็นแกนในการเปรียบเทียบบทละครทั้งสามชิ้น อาจารย์สามารถได้ข้อสรุปที่น่าสนใจและลุ่มลึกขึ้นจากงานทั้งสามเรื่อง และนี่เป็นแนวคิดทางทฤษฎีวรรณคดีเปรียบเทียบที่ผมคิดว่าน่าจะได้มีการศึกษากันให้มากขึ้น

ในบทวิจัยหัวข้อ “ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ” อาจารย์สดชื่นได้สรุปคุณูปการของอาจารย์เจตนาโดยชี้ให้เห็นถึงแบบอย่างที่น่าศึกษาของอาจารย์เจตนาไว้อย่างน่าสนใจท่อนหนึ่งว่า “วิธีการวิจัยของอาจารย์เจตนา...ช่วยทำให้เราตระหนักว่าการสอนและการวิจัยเป็นของคู่กัน...การได้ทำวิจัยก็ช่วยให้ผู้สอนแม่นยำในเรื่องเนื้อหาแนวคิดทฤษฎียิ่งขึ้น สามารถนำไปประยุกต์ความรู้ไปใช้กับการสอนและการทำตำราต่อไปได้อีก” (หน้า 32)

ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งกับข้อสรุปของอาจารย์สดชื่นว่างานวิจัยระดับนานาชาติของอาจารย์ทั้ง 3 ชิ้นนี้ ในแง่หนึ่งแล้วเป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่าทฤษฎีมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการศึกษาวรรณคดี และอยากตั้งประเด็นเกี่ยวกับทัศนะของอาจารย์เจตนาต่อเรื่องความสำคัญของทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดีให้ช่วยพิจารณาเพิ่มเติมดังนี้

แม้ว่าอาจารย์เจตนาจะพูดไว้ในหลายครั้งหลายคราว่าการศึกษาวรรณคดีไม่ควรจะยึดติดอยู่กับวิธีการใดวิธีการหนึ่ง (ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง) แต่นั่นมิได้หมายความว่าอาจารย์ปฏิเสธความสำคัญของทฤษฎีในการศึกษาวรรณคดี อาจจะกล่าวได้ด้วยซ้ำไปว่า อาจารย์เจตนาเป็นผู้เรียกร้องและเร่งเร้าให้คนในวงการนี้สนใจศึกษาวิธีการและทฤษฎีต่าง ๆ ให้กว้างขวางและลึกซึ้งและนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวรรณคดี เพราะ “ความรู้ในเชิงทฤษฎีอาจจะช่วยให้อ่านหนังสือ ‘แตก’ ยิ่งขึ้น” (ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี หน้า) และ “การสร้างทฤษฎีเป็นเรื่องของความเพียรพยายามของมนุษย์ในอันที่จะหาหลักเกณฑ์ที่มาจากโลกของวรรณคดีซึ่งจะดูฉงนวายสับสนถ้าเรามองอย่างผิวเผิน” (ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ หน้า 168)

การไม่ยึดติดกับทฤษฎีในความหมายของอาจารย์เจตนา มิได้หมายความว่าไม่ใช่ทฤษฎีอะไรเลยในการศึกษา แต่หมายถึงคือการที่อาจารย์ไม่หยุดอยู่กับทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง แต่ศึกษาทฤษฎีใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งสร้างทฤษฎีของตัวเองด้วย งานวิจัยชิ้นใหญ่ทั้ง 3 ชิ้น ตามที่อาจารย์สดชื่นได้กรุณาสรุปเนื้อหา มา เป็นข้อพิสูจน์ว่าอาจารย์เจตนาใช้หลักวิชาและทฤษฎีที่ชัดเจนแตกต่างกันไปในการทำงานวิจัย 3 ชิ้นนี้

ข้อพึงสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับทฤษฎีของอาจารย์เจตนา คือ เราจะเห็นว่าอาจารย์เป็นคนที่เปิดกว้างรับทฤษฎีใหม่ ๆ อย่างไม่หยุดนิ่ง ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีโครงสร้างนิยมของฝรั่งเศส ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ของผู้รับ Aesthetic of Reception หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า Reader-Response และแม้แต่ทฤษฎีรื้อสร้าง Deconstruction และแม้ว่าอาจารย์เจตนาจะแสดงให้เห็นปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่าไม่เห็นด้วยกับข้อสมมติฐานและข้อเสนอบางประการของทฤษฎีเหล่านี้ แต่อาจารย์เองก็รับเอาแนวคิดและวิธีการบางด้านของทฤษฎีเหล่านี้มาใช้ในการวิจารณ์ของอาจารย์ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่อง ความไม่แน่นอนของความหมายของ Aesthetic of Reception (ดู “ศัตรูที่ลึนโหล : แก่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทย” “วิจารณ์รวมเรื่องสั้นชุดราชบุรุษทางเครื่อง ของอาจินต์ ปัญจพวรรค์) หรือแนวคิดที่ว่าด้วยโครงสร้างพื้นผิว โครงสร้างลึก ของพวกโครงสร้างนิยม (ดู “วรรณกรรมในชีวิตรไทย” และ “ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิธีคิดของคนไทยจากหลักฐานทางวรรณคดี”) ซึ่งอาจารย์ก็ได้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเหล่านี้สามารถนำเสนอแง่มุมอันลุ่มลึกในงานวรรณคดีได้

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า แทนที่นักวิชาการรุ่นหลังจะเจริญรอยตามแบบอย่างของอาจารย์ที่หมั่นติดตามและศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ ทั้งเก่าและใหม่อย่างทะลุปรุโปร่ง สามารถ “สนทนา” กับทฤษฎีเหล่านี้ จนสังเคราะห์ขึ้นเป็นทฤษฎีของอาจารย์เองได้ แต่พวกเขากลับมีแนวโน้มที่จะไม่

ศึกษาทฤษฎีและไปมุ่งขยายประเด็นการไม่ยึดติดกับวิธีการที่อาจารย์เสนอไว้จนเกินเหตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตีความสิ่งที่อาจารย์พูดไปในแง่ที่ว่าไม่จำเป็นต้องใช้ทฤษฎีในการศึกษาวรรณกรรมจนเกิดเป็นท่าทีต่อต้านการใช้ทฤษฎี โดยมองว่าเป็นการใช้ทฤษฎีเป็นการศึกษาที่ตีกรอบและตายตัวมากเกินไป หรือไม่ก็มองว่าการใช้ทฤษฎีเป็นเรื่องของโลกตะวันตก ไม่สามารถนำมาใช้กับวรรณคดีไทยได้ ซึ่งก็ต้องนับว่าแปลกที่คนกลุ่มนี้เองพยายามยืนยันความเป็นสากลของวรรณคดี แต่ครั้งมาถึงกรณีการนำทฤษฎีมาใช้ศึกษา กลับชอบเอาป้ายตะวันตกมาติดให้กับหลักวิชาและวิธีการศึกษา ก็ถ้าวรรณคดีมีความเป็นสากลจริง ทฤษฎีก็ย่อมมีความเป็นสากลเช่นกัน

ทฤษฎีนั้นก็คือเครื่องมือ หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งโดยหยิบยืมอุปมาอุปไมยของอาจารย์เจตนามาใช้ ก็ต้องพูดว่าทฤษฎีต่าง ๆ นั้นก็คือดินสอที่เหลาไว้จนแหลมคม รอให้เจ้าของเลือกหยิบไปใช้ เพราะฉะนั้นดินสอชิ้นไม่ว่าจะผลิตในฝรั่งเศส เยอรมัน อังกฤษ อเมริกา หรือไทย ก็ล้วนเป็นดินสอที่ใช้เขียนหนังสือได้ทั้งสิ้น

และอาจารย์เจตนาก็ได้พิสูจน์ให้คนในวงการวรรณคดีไทยได้ประจักษ์แล้วว่า การนำทฤษฎีมาใช้ศึกษาวรรณคดีไทยช่วยให้เราเห็นมุมทรัพย์ทางปัญญาอันลุ่มลึกของคนไทยที่นักวรรณคดีไทยมองไม่เห็น โดยเฉพาะในบทวิเคราะห์เรื่องความคิดทางสุนทรียศาสตร์ในวรรณคดีอิเหนา และข้อเสนอเรื่อง "สุนทรียศาสตร์ของความไม่ต่อเนื่อง" ของศิลปะไทย

ข้อที่ควรตระหนักก็คือในการใช้ทฤษฎีของอาจารย์ คืออาจารย์จะใช้ในแบบผสมผสานปรับใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจุดยืนทางวิชาการของอาจารย์ที่ประกาศอยู่บ่อย ๆ ว่าอาจารย์เป็น ผู้รักสมัครเข้ามาเล่น Amateur (ในความหมายที่ดี) ซึ่งแน่นอนสำหรับตัวอาจารย์ที่มีวุฒิภาวะทางปัญญาอันเข้มแข็งและมีความรอบรู้ในเรื่องวรรณคดีอย่างลึกซึ้งแล้ว อาจารย์ย่อมสามารถจะอ่านทฤษฎีเหล่านี้จน "แตก" ถึงขั้นสามารถเลือกเฟ้นส่วนที่อาจารย์เห็นว่าจะประโยชน์นำมาใช้ได้ อย่างเหมาะสมกลมกลืน

ข้อที่พึงระวังสำหรับนักวิชาการรุ่นหลังที่ยังศึกษาไม่บรรลุถึงขั้นสุดยอดเช่นอาจารย์ พวกเขาจะต้องตระหนักว่าวิธีการที่อาจารย์ใช้หากไม่แม่นยำเท่าอาจารย์ อาจเกิดความผิดพลาดและเลื่อนเปื้อนได้ง่ายมาก ในแก่นนี้นักวิชาการรุ่นหลังที่ต้องการจะสานต่อสิ่งที่อาจารย์เจตนาได้เริ่มต้นไว้พึงกระทำ คือจะต้องศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้ให้ลึกซึ้ง จนทะลุปรุโปร่งเป็นอย่างดี เข้าใจถึงที่มาและที่ไปของความคิดเหล่านั้นอย่างถ่องแท้เสียก่อน จึงจะสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างดี

ถ้ามองย้อนกลับไปในบริบททางประวัติศาสตร์ การหวาดระแวงทฤษฎีในวงการวรรณคดีศึกษาก่อนเราพอจะเป็นที่เข้าใจได้ โดยเฉพาะในช่วงที่มีการเผชิญหน้ากันระหว่างนักวรรณคดีแนวอนุรักษนิยมกับแนวมาร์กซิสต์แบบไทย ๆ การใช้ปรัชญาการเมืองเข้ามาตีความวรรณกรรมอย่างเป็นกลไกและเป็นสูตรสำเร็จสร้างความเสื่อมเสียให้กับทฤษฎีเป็นอย่างมาก ยิ่งหลังปาแตกนักคิดนักเขียน

ฝ่ายซ้ายที่ออกหักมาจาก พคท. ต่างเกิดอาการเข็ดขยาดกับการยึดทฤษฎีเป็นคัมภีร์และพยายามจะสลัดตัวเองออกจากแนวคิดแบบมาร์กซิสต์

อาจารย์เจตนา มีบทบาทสำคัญที่เข้ามาช่วยเสนอแนวทางการศึกษาวรรณคดีที่ไม่ยึดติดกับอุดมการณ์ทางการเมือง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่จมปลักอยู่วิธีการแบบนิรุกติศาสตร์หรือการชื่นชมอย่างหลับหูหลับตา ซึ่งก็ได้รับการสนองตอบเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ข้อเสนอของอาจารย์เจตนาเรื่องไม่ให้ยึดติดกับทฤษฎีจนตายตัวนักจึงได้รับการขานรับอย่างแพร่หลาย เพราะเป็นสิ่งที่นักคิดนักเขียนเหล่านี้เพิ่งจะผ่านพ้นประสบการณ์อันเลวร้ายกับการหลงยึดติดอยู่กับทฤษฎี ส่วนฝ่ายที่เคยถูกพวกที่นำทฤษฎีมาวิพากษ์อย่างถึงรากถึงโคนนั้นก็ออกมาขยายประเด็นการไม่ยึดติดทฤษฎี ทฤษฎีของอาจารย์จนกลายเป็นการปฏิเสธทฤษฎีไป

แต่สภาพการณ์ดังกล่าวได้ผ่านพ้นมาแล้วมากกว่า 20 ปี ผลลัพธ์จากการหวาดระแวงจนถึงขั้นตั้งกำแพงขวางกั้นการศึกษาทฤษฎีทางวรรณกรรมก็คือความตกต่ำทางคุณภาพงานวรรณคดีวิจารณ์ เช่นที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ในสภาพเช่นนี้ผมอยากจะเสนอว่า มาช่วยกันศึกษาและใช้ทฤษฎีวรรณกรรมกันให้มากสักหน่อย ในภาวะขณะนี้ไม่มีอะไรที่จะเรียกได้ว่า “มากเกินไป” สำหรับการนำทฤษฎีมาใช้ เราได้ให้เวลากับการใช้สามัญและความละเอียดอ่อนทางสุนทรียศาสตร์ของนักวิจารณ์เป็นเข็มทิศชี้ทางการวิจารณ์วรรณกรรมมาเป็นเวลามากกว่า 20 ปีแล้ว น่าจะถึงเวลาที่เราต้องมาตรวจสอบกันเสียทีว่าควรจะต้องเปลี่ยนเข็มทิศได้หรือยัง เพราะทุกวันนี้ดูเหมือนว่าเรากำลังพ่ายเรืออยู่ในอ่างไปไม่ถึงไหนสักที

บทความวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัย เรื่อง เจตนา นาควัชระ : นักวิจารณ์มือสมัครเล่นที่จริงจัง

รศ. นพมาศ แวหงส์

หัวข้อบทความวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัยนี้คงจะทำให้เห็นว่า วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ที่ศ.ดร.เจตนา เรียกร้องถูกต้องอยากให้องกามในสังคมไทยนั้นกำลังแตกแขนง ผลิดอกออกผลเป็นรูปธรรมอยู่ตรงหน้าแล้ว ผู้วิจารณ์ออกจะรู้สึกแปลกๆและตั้งคำถามกับตัวเองเหมือนกับผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายในที่นี้ว่า ตัวเองเป็นใครจึงอหังการมาทำหน้าที่อันน่าสะพรึงกลัวในที่ประชุมนี้

ที่น่ากลัวยิ่งไปกว่านั้นคือความจริงที่ว่า บทความวิจารณ์นี้เป็น “วิจารณ์ซ้อนวิจารณ์” ยิ่งกว่าลักษณะของละครเซกเปียร์ชอบใช้มากอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “ละครซ้อนละคร” เสียอีก ละครเพลง “แฮมเล็ตพากย์ไทย” ที่อาจารย์เจตนาสับจนและไม่มีชั้นดีในบทวิจารณ์บทหนึ่งที่ได้รับการศึกษา ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของละครซ้อนละครที่ว่านี้

ก่อนอื่นขอบอกว่าสรรพนามแทนตัวเมืออาวุโสที่เป็นหัวข้อของการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจารณ์ใช้ด้วยความลั้งเลและเลยมตามเลย มากกว่าจะมั่นใจเต็มที่ในความเหมาะสม เพราะตอนี่อ่านร่างรายงานการวิจัยเป็นหนแรก รู้สึกสะดุดอยู่พอสมควรกับสรรพนามเดียวกันนี้ ซึ่งให้ความรู้สึกที่ว่า ร่างรายงานลดความเป็นภววิสัย ดูเป็นกันเองและเป็นส่วนตัวกับผู้ถูกศึกษา ด้วยการวางตัวผู้วิจัยในฐานะลูกศิษย์ของอาจารย์เช่นนี้ ให้ความรู้สึกการยกย่องจะเป็นรายการยอว่าที่อยู่ไม่น้อย ...อย่างน้อยก็ในความรู้สึกของผู้อ่านรายงานการวิจัยนี้ ทำให้ออกจะเกร็งเกรงตัวเองในการทำตัวผิดกาลเทศะถ้าเผลอไปสวนกระแสนี้เข้า

นี่เป็นข้อติติงประเดิม ก่อนที่จะเริ่มด้วยการขออวาระในความพยายามอันใหญ่หลวงของผู้วิจัยที่สรุปผลออกมาได้เป็นรายงานการวิจัยฉบับนี้

อย่างไรก็ตาม เพื่อสนับสนุนวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ซึ่งเป็นที่พึงต้องกันว่าเป็นเรื่องอัตวิสัยเสียร่วมครึ่งร่วมค่อน ก็ขอทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายต่อไปไปตามเพลง โดยต้องบอกว่า บางอย่างที่ไม่ได้พูดถึงนั้นอาจจะเป็นเพราะว่าติดอยู่แล้ว ก็เลยปล่อยผ่านไปไม่มีอะไรสะกิดใจ ส่วนประเด็นที่นำมาพูดถึงคือเรื่องี่อ่านแล้วสะดุดหรือทำให้คิดต่อ หรือทำให้รู้ว่าจะขาดหายไป หรือไม่ชัดเจนหรือไม่เห็นด้วย อย่างใดอย่างหนึ่ง

ข้อวิจารณ์

โดยรวมๆแล้ว ผู้วิจารณ์รู้สึกว่าร่างรายงานการวิจัยฉบับนี้ขาดการนำเสนอและการเรียบเรียงความคิดที่ชัดเจนภายใต้หัวข้อที่แบ่งให้เห็น ทำให้อ่านไปแล้วหลงทางอยู่บ่อยๆ ตัวอย่างเช่น ในหน้า 10 หลังจากจบหัวข้อ บทบาทที่ 3 : นักวิจารณ์คือผู้ให้การศึกษาแก่ประชาชนด้วยการเป็นตัวแทนในการประเมินคุณค่างานนั้นๆ ซึ่งได้แตกแขนงออกมาเป็นหัวข้อย่อยว่า วิธีการเชิงประวัติและวิธีการแนวสุนทรียศาสตร์แล้ว ก็ดันหน้าต่อไปสรุปเกณฑ์ในการวิจารณ์ของอาจารย์เจตนา โดยไม่มีการวางหัวข้อใหม่ ซึ่งน่าจะทำให้รายงานการวิจัยอ่านได้ง่ายและชัดเจนขึ้น

เมื่อพูดถึงตรงนี้ ก็จะเห็นได้ว่า หัวข้อที่บอกว่าเป็น “กฎเกณฑ์บางประการในการบ่งชี้ว่า อาจารย์เจตนาชอบหรือไม่ชอบอะไรในการชมละคร และใช้เกณฑ์อะไรเป็นการวัดได้ดังนี้...” กับตัวที่บอกว่าจะจะเป็น “กฎเกณฑ์” นั้นไม่สัมพันธ์กัน และผู้อ่านต้องใช้การสรุปเอาเองว่า เกณฑ์นั้นคืออะไร ยิ่งไปกว่านั้น เนื้อหาของร่างรายงานตรงนี้ยังสับสนในประเด็นที่บอกว่า “เกณฑ์อีกข้อหนึ่งที่อาจารย์เจตนาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งคือคุณค่าในเชิงเนื้อหา กล่าวคือ คุณค่าทางวรรณศิลป์...” อ่านแล้วสับสนว่าต้องการให้ “คุณค่าในเชิงเนื้อหา” เป็นอย่างเดียวกับ “คุณค่าทางวรรณศิลป์” หรือไม่ และ “คุณค่าทางวรรณศิลป์” นั้น เกี่ยวข้องกับ “สุนทรียลักษณ์” กับ “ภาษาที่เต็มไปด้วยกวีศิลป์” ที่กล่าวถึงในอีกประเด็นหนึ่งในท้ายหน้า 11 หรือไม่

ในหัวข้อที่อยู่ในย่อหน้าเดียวกันนี้ อ้างถึงคำวิจารณ์ของอาจารย์เจตนาสำหรับละครเพลงเรื่อง “เก็บดาวดวงใหม่ไปใส่ฟ้า” ว่า “ละครเรื่องนี้ไม่มีเนื้อเรื่องที่มีแก่นสารพอมารองรับ...” แต่ข้อสรุปของผู้วิจัยกลับเป็นว่า “ละครเพลงที่เนื้อเรื่องขาดน้ำหนักในเชิงเนื้อหาก็คจะทำให้ละครเพลงเรื่องนั้นด้อยคุณภาพลงไปด้วย” ผู้วิจัยคงจะไปสรุปเอาเองว่า เนื้อเรื่องกับเนื้อร้องของเพลงนั้นเป็นอย่างเดียวกัน

ขอย้อนกลับไปในเรื่องที่ว่าด้วยบทบาทต่างๆของนักวิจารณ์ ตรงนี้อ่านแล้วไม่แน่ใจว่าหมายถึงนักวิจารณ์ในอุดมคติ หรือว่าเฉพาะรายบุคคลที่อยู่ภายใต้การศึกษา

ในบทบาทที่ 1 (หน้า 2-3) ถ้าจะพูดว่าอาจารย์เจตนาเป็น “คนของประชาชน” คงจะไม่ถูกนัก รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาแสดงข้อสรุปหรือสมมติฐานของผู้วิจัยออกจะไม่สอดคล้องกัน หลังจากอ้าง “ความรู้สึกร่วม” กับผู้ชมอื่นๆแล้ว อาจารย์เจตนาก็ได้แสดงตัวตนซึ่งมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมและการศึกษาวรรณคดีอย่างสูง “เสนอมุมมองของตน” และ “สรุปถึงความรู้สึกของคนดู” ซึ่งไม่น่าจะเป็นการสรุปความรู้สึกของคนดูมากไปกว่าการวิเคราะห์ผล ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ ดังนี้จากตัวอย่างที่ยกมาจึงไม่ได้แสดงถึงข้อเสนอกเกี่ยวกับบทบาทที่ 1 ของนักวิจารณ์แต่อย่างใด

ในท้ายย่อหน้าแรกในหน้า 3 การที่ผู้วิจัยสรุปว่า “ส่วนสุดท้ายนี้จะเรียกว่าเป็นการเรียกร้องแทนเสียงของผู้ชมคนไทยในสมัยนี้ก็ได้” ดูจะเป็นการสรุปที่ขาดข้อสนับสนุน ผู้วิจารณ์อาจจะกล่าวว่า ถ้าดูจากบทวิจารณ์ส่วนใหญ่ของอาจารย์เจตนา นั่น น่าจะนับได้ว่าอาจารย์เจตนาเป็นผู้ชมที่ elite ละครเรื่องใดที่อาจารย์ไปชม สมควรถือเป็นเกียรติยศอย่างสูงที่ได้รับความสนใจจากผู้ทรงภูมิที่มีใจรักในการละครอย่างแท้จริง ดังนั้น บทบาทในด้านการวิจารณ์จึงไม่น่าจะใช้ “ตัวแทนของประชาชน”

ในบทบาทที่ 2 (หน้า 4 ย่อหน้าแรก) ดูเหมือนผู้วิจัยออกจะตั้งใจ “ยอวาทิ” ไปสักหน่อย จึงมองข้ามบทวิจารณ์ในด้านลบหลายบทที่อาจารย์เจตนาเขียนไว้ ถ้าผู้วิจัยเรียบเรียงคำพูดเสียใหม่ ว่า จากการวิเคราะห์แล้ว ส่วนใหญ่เป็นดังนี้ คือ มิใช่เพื่อทำลายหรือบั่นทอนกำลังใจ อาจจะเป็นข้อความที่ผู้อ่านไม่สามารถโต้แย้งได้ ผู้วิจารณ์ได้อ่านบทวิจารณ์เรื่องแฮมเล็ตในครั้งแรกแล้ว ถึงแม้จะเห็นด้วยกับการประเมินค่าของละครเกือบจะทุกข้อ แต่ก็รู้สึกว่าเป็นคำวิจารณ์ที่น่าจะมีผลให้เกิดปฏิกิริยาที่รุนแรงมากต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง และอันที่จริง คำวิจารณ์ในทางลบครั้งนั้น ตัวอาจารย์เจตนาเองก็ได้เขียนไว้ในภายหลังว่า รู้สึกว่ารุนแรงเกินไป

สำหรับรายงานการวิจัยซึ่งควรมองภาพอย่างเป็นกลาง ไม่น่าจะตีความเป็นเชิงออกตัวให้แก่ผู้ที่เป็นหัวข้อในการวิจัย ตัวอย่างอีกแห่งหนึ่งอยู่ในหน้า 8 ที่กล่าวอ้างอาจารย์เจตนาว่า “This version, on the whole, was modelled on the film version, certain scenes being just mere replicas.” และสรุปต่อท้ายว่า “อาจารย์เจตนาไม่ได้ตั้งใจที่จะดำเนินคณะละครสองแปดแต่เพียงอย่างเดียว” คำกล่าวที่ว่าอาจารย์เจตนา “ไม่ได้ตั้งใจ” นั้น เป็นการตีความแบบที่เรียกว่า speculation ถ้าเทียบในแง่กฎหมายของฝรั่งก็เรียกว่า ไม่สามารถเป็นคำให้การได้ในศาล เพราะเป็นการคาดเดาเอาเอง

ในหน้า 16 ข้อ 4 ที่พูดถึงการใช้น้ำเสียงและท่าทาง หัวข้อเป็นคนละเรื่องกับเนื้อความที่พูดถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำเสียงที่ว่านี้ เนื้อความพูดถึงการใช้อักขระ การเปล่งเสียง ความขัดถ้อยขัดคำ และพลังของเสียง ส่วนการใช้ท่าทางนั้นไม่มีปรากฏในเนื้อความเลย

ข้อวิจารณ์สำหรับร่างรายงานการวิจัยนี้ข้อหนึ่ง คือ การอ้างอิงโดยยกตัวอย่างบางแห่งขาดบริบทที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจกระจ่างในสิ่งที่อาจารย์เจตนา กำลังวิจารณ์อยู่ ตัวอย่างเช่น ตอนที่อ้างถึงความเห็นของอาจารย์เจตนาเกี่ยวกับละครอิติปัสจอมราชันย์ที่ว่า “เป็นนิมิตหมายที่ดีว่าละครเวทีของเรากำลังช่วยเสริมประสบการณ์และวุฒิภาวะทางปัญญาให้แก่กลุ่มคนหนุ่มสาว” ผู้วิจัยไม่ได้ให้บริบทสำหรับคนดูส่วนใหญ่ที่เป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่ละครเรื่องนี้ตั้งเป้าไว้ด้วยการเจาะตลาดผ่านทางสปอตวิทยุ ซึ่งก่อให้เกิดกระแสความสนใจจากคนดูที่เป็นกลุ่มวัยรุ่นมากเป็นพิเศษ เราจึงมองไม่เห็นเหตุผลว่าเหตุใดอาจารย์จึงกล่าวถึงแต่คนดูกลุ่มนี้

ในท้ายหน้า 13 ผู้วิจัยได้เปิดประเด็นปัญหาเรื่องละครเอพิคกับ catharsis (ยังข้องใจกับคำแปลว่า ปิตีทางอารมณ์ เพราะคำนี้ในความหมายดั้งเดิมเป็นศัพท์ทางแพทย์เกี่ยวกับการชำระล้าง ปัจจุบันยังใช้เป็นคุณศัพท์ แปลว่า มีคุณสมบัติเป็นยาระบาย) ว่าจะไปด้วยกันได้หรือไม่ อันที่จริงเป็นการตั้งประเด็นที่เป็นคนละเรื่องกันโดยสิ้นเชิง ละครของเบรคซท์นั้นได้รับการมองว่าเป็นละครสำหรับสติปัญญา เป็นละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและสนใจอยู่กับผลในทางการเมืองและทางสังคม ในขณะที่เรื่องของ catharsis ในละครนั้นมีแนวโน้มที่จะพูดในเชิงอภิปราย หรืออาจพูดได้ว่าเป็นความสว่างเฉพาะภายในตัวตนของบุคคล มากกว่าในลักษณะของการมองปัญหาสังคมในละครเอพิค ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ catharsis นี่เป็นเรื่องที่ถกเถียงกันได้ไม่สิ้นสุดเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ส่วนที่น่าสนใจและน่าจะมีในการศึกษาวิจัยนี้คือ ความเปลี่ยนแปลงในด้านความคิดและ/หรือบทบาทนักวิจารณ์ละครของอาจารย์เจตนา เนื่องจากการศึกษาผลงานที่เกี่ยวข้องในด้านนี้ครอบคลุมในช่วงปี พ.ศ. 2519-2539 และในหลายที่หลายวาระ ตัวอาจารย์เจตนาเองก็ได้บอกว่ามีความเห็นที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นในเรื่องเกี่ยวกับทัศนคติการมองประเพณีการละครของไทย วิวัฒนาการทางความคิดในฐานะนักวิจารณ์ละครจึงเป็นเรื่องน่าสนใจและน่าจะมีความสำคัญต่อบทบาทของอาจารย์เจตนาทางด้านนี้ เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าความคิดของนักวิจารณ์นั้นก็เปลี่ยนไปได้ตามกาลเวลา และแนวการวิจารณ์ก็อาจจะไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่

การอ่านผลงานของอาจารย์เจตนาจำนวนหนึ่งจะแสดงให้เห็นชัดเจนถึงแนวโน้มในด้านรสนิยมการดูละครของอาจารย์ อาทิเช่น อาจารย์ดูเหมือนจะชอบละครแนวเบรคซท์ และออกจะรังเกียจละครแนวอริสโตเติล ดูเหมือนจะชอบละครสำหรับปัญญาชนมากกว่าละครสำหรับมวลชนหรืออาจจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ดูเหมือนจะชอบละครที่กระตุ้นให้ใช้สมองมากกว่ากระตุ้นให้ใช้อารมณ์ และดูเหมือนจะชอบละครแบบ stylized หรือ presentational style มากกว่าละครแนวสังคมนิยม ความโน้มเอียงในลักษณะนี้มีผลไม่น้อยต่อแนวและเกณฑ์การวิจารณ์ที่ปรากฏในงานเขียนของอาจารย์เจตนา ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่น่าจะมีการศึกษาบทบาทของนักวิจารณ์ และนำไปสู่ประเด็นใหญ่การวิจารณ์ละครที่เป็นปัญหาโลกแตกและถกเถียงกันมาทุกยุคทุกสมัย นั่นคือละครเพื่อการสั่งสอน หรือละครเพื่อความบันเทิง

นอกจากนั้น ยังมีทัศนคติที่ปรากฏในหลายแห่งเกี่ยวกับเรื่องของ "ความเป็นอื่น" ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นความเป็นตัวเองได้ดียิ่งขึ้น ประเด็นนี้เป็นทัศนคติที่ออกจะมั่นคงและไม่แปรเปลี่ยนซึ่งน่าจะมีผลต่อความคิดในเรื่องการวิจารณ์ละครด้วย ผู้วิจัยแทบจะไม่แตะประเด็นนี้เลย

การใช้ภาษาเป็นสื่อสำคัญที่จะสื่อสารกับผู้อ่านงานวิจารณ์ ผู้วิจารณ์ขอตั้งข้อสังเกตว่า การใช้ภาษาของอาจารย์เจตนา นั้นโดดเด่นมาก มีความกล้าในการใช้ศัพท์ใหม่ และสำนวนภาษาที่ไม่คุ้นหู การเรียบเรียงประโยคเป็นแบบฝรั่ง (ขอสารภาพว่าไม่ทราบเหมือนกันว่าชาติไหน อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมัน) การใช้ภาพพจน์และความเปรียบก็ออกกลิ้งนมนเนยคลั่งทีเดียว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ประเด็นนี้เพียงว่า “จะเห็นว่าอาจารย์เจตนา มีการเลือกสรรค (น่าจะเป็นเลือกสรร นอกจากจะต้องการหมายความว่า ทั้งเลือกทั้งสร้าง) คำพูดหรือสร้างคำศัพท์เฉพาะในเชิงวิชาการเพื่อใช้ประกอบในการวิจารณ์ได้เป็นอย่างดี อ่านแล้วสามารถเข้าใจได้โดยไม่ยากจนเกินไป” ผู้วิจารณ์ออกจะเห็นตรงข้ามทีเดียว ภาษาของอาจารย์นั้นต้องอ่านหลายรอบถึงจะเข้าใจ แต่ก็ยังเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ทำให้บทวิจารณ์นั้นๆโดดเด่นขึ้นมา เพราะคนอ่านต้องพยายามทำความเข้าใจกับความเปรียบ การเหน็บแนม และความหมายระหว่างบรรทัด พุดง่าย ๆ คือ อาจารย์ชอบ “ให้การบ้าน” กับคนอ่าน ให้อ่านแล้วคิดเองบ้าง

เรื่องเหล่านี้ น่าจะอยู่ในเนื้อหาหรือบทสรุปของรายงานการวิจัยด้วย เท่าที่เป็นอยู่ บทสรุปนั้นสั้นเกินไป และไม่ทำให้เห็นภาพที่แท้จริงได้ชัดเจน นอกจากในลักษณะของบทอาศิรวาทบูชาคุณครู

ด้วยความจำกัดของเวลา ขออนุญาตเสนอบทความวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัยต่อที่ประชุมไว้เพียงเท่านี้

บทวิจารณ์งานวิจัย
เรื่อง “ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ผู้รักสมัครเล่นทางดนตรีคลาสสิกเพื่อประชาชน
และสังคม” ของนายบวรพงศ์ ศุภโสภณ

ดุสิต จริญญาพงศ์ศักดิ์

กรอบในการวิจารณ์

1. พิจารณาว่าผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลงานวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา ครอบคลุมประเด็นหลัก ๆ ของอาจารย์ได้ครบถ้วนหรือไม่ ผู้วิจารณ์มีมุมมองผลงานการทำงานของอาจารย์เจตนาเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรกับผู้วิจารณ์
2. ความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจารณ์

ก่อนอื่นผู้วิจารณ์อยากแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่คุณผู้วิจัยเขียนเป็นหัวข้อไว้ คือ “ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ผู้รักสมัครเล่นทางดนตรีคลาสสิกเพื่อประชาชนและสังคม” เป็นการยกย่องกันเกินไปหรือไม่ อาจเป็นเพราะว่าในผลงานการเขียนและบรรยายของอาจารย์เจตนา บางครั้งมีการสอดแทรกทัศนะเกี่ยวกับ “ข้อเรียกร้องเพื่อประชาชน” ในการ “กระจายโอกาส” สำหรับ “ประชาชน” ทุกระดับในการฟังเพลงคลาสสิก ดังที่คุณผู้วิจัยระบุไว้ในหน้า 6 หัวข้อ ง. ข้อเรียกร้องเพื่อประชาชนว่า

“จุดเด่นประการหนึ่งในการเขียนบทวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา ก็คือ การเรียกร้องโอกาสในการฟังดนตรีคลาสสิกให้กับ ‘ประชาชน’ ทุกระดับอย่างแท้จริง บทความของอาจารย์ที่โดดเด่นในเรื่องข้อเรียกร้องเพื่อประชาชนที่ชัดเจนที่สุดก็เห็นจะเป็นบทความเรื่อง ‘โลกาภิวัตน์ของคนกลุ่มน้อย : การแสดงดนตรีของวง World Philharmonic’ ”

“ในอดีตเมื่อครั้งที่ยังไม่มีรถเมล์ผ่านหน้าศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการเดินทางไปฟังดนตรี อาจารย์ได้เขียน ‘ฝาก’ ไปถึง ขสมก. ให้จัดรถเมล์วิ่งผ่านเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับ ‘ประชาชน’ ด้วย ดังในบทความเรื่อง ‘บี.เอส.โอ. ที่ธนาคารกรุงเทพ : ใช้ขึ้นอีกแล้ว’ ”

“เห็นได้ว่าอาจารย์เจตนาไม่เคยลืม ‘ประชาชน’ และ ‘ผู้ด้อยโอกาส’ แม้ว่าอาจารย์เองหลุดพ้นจากขีดจำกัดในเรื่องของ ‘โอกาส’ และ ‘ความสะดวกในการเดินทาง’ ไปแล้ว แต่ด้วยจิตใจที่ยังเอื้ออาทรต่อเยาวชนตลอดจนผู้ด้อยโอกาส ทำให้อาจารย์ไม่เคยลืมที่จะนึกถึงคนเหล่านี้”

แม้แนวคิดของอาจารย์จะมีจุดคำนึงถึงเรื่องนี้ แต่ผู้วิจารณ์คิดว่าไม่น่าจะเป็นแนวคิดหลักที่อาจารย์เน้นมากมาย เมื่อเทียบกับการวิจารณ์การแสดงดนตรีและบทเพลง

เห็นหัวเรื่องนำบทวิจัยของผู้วิจัยแล้ว ชวนให้ผู้ไม่คุ้นเคยกับบทวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา อาจารย์ย้อนยุคไปเมื่อ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ยุคที่ “เพื่อประชาชน” และ “เพื่อสังคม” กำลังเฟื่องฟู

แนวคิดหลักของอาจารย์เจตนาที่ผู้วิจัยนำเสนอ

ผู้วิจารณ์คิดว่าผู้วิจัยหยิบยกมาได้ครบถ้วน ขาดไปบ้างในบางหัวข้อที่ผู้วิจารณ์คิดว่าน่าจะเพิ่มเติมเข้าไป (ดูในหัวข้อ ความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจารณ์) แนวคิดหลักได้แก่

1. อัตวิสัย (subjectivity)

ผู้วิจัยเขียนไว้ว่า “อาจารย์เจตนาได้ชี้ให้เห็นถึง ‘สัจธรรม’ ข้อหนึ่ง (และเป็นข้อสำคัญ) ในวัฒนธรรมการวิจารณ์ในทางศิลปะ นั่นก็คือ ลักษณะที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของความเป็น ‘อัตวิสัย’ (subjectivity) ของผู้วิจารณ์ ซึ่งในบทความของอาจารย์ก็มีลักษณะนี้”

2. การประเมินคุณค่าการแสดง

2.1 แนวคิด “ศิลปะสองทางให้แก่กัน”

2.2 การเน้นแนวคิดเรื่องเชมเบอร์ มิวสิค – อาจารย์เจตนาเน้นความสำคัญของดนตรีเชมเบอร์ มิวสิค อยู่บ่อยครั้ง

“ผู้เขียน (หมายถึงผู้วิจัย) อุดสงสัยไม่ได้ว่าถ้าวง USSR State Symphony Orchestra ได้บรรเลงคีตนิพนธ์ชิ้นนี้ ผลจะออกมาเป็นอย่างไร เพราะผู้เขียนได้เคยดู score (โน้ตฉบับรวม) ซิมโฟนีหมายเลข 6 ของไชคอฟสกีมาแล้ว และก็ต้องตกใจ และประหลาดใจ เพราะไชคอฟสกีได้เขียน dynamic (คำบ่งบอกถึงความดัง-ค่อยในการบรรเลง) เอาไว้อย่าง ‘เกินจริง’ ...ดังนั้นการบรรเลงของวง Moscow State Symphony Orchestra ที่อาจารย์กล่าวถึง ‘บทจะดังกึกดังจนดับโรง บทจะค่อยก็ค่อยเสียจนแทบไม่ได้ยิน’ จึงอาจไม่ใช่ความผิดของวาทยากรที่ไม่มีรสนิยม หากแต่ดำเนินไปตามที่ไชคอฟสกีได้กำหนดไว้นั่นเอง”

3. การเน้นสำนักดนตรี “ออสเตรีย-เยอรมัน”

“อาจารย์เจตนามีพื้นฐานรสนิยมที่อยู่ในกรอบจารีตและธรรมเนียมของสำนักออสเตรีย-เยอรมันอย่างเหนียวแน่น ซึ่งประเด็นนี้ก็คงมีทั้งดีและไม่ดีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้”

“อาจารย์เจตนาบ่งบอกการกีดกันคีตนิพนธ์ที่เปี่ยมด้วยความเหมาะสมพอดีไม่ขาดไม่เกิน และที่สำคัญก็คือ ต้องเป็นการบรรเลงอันลุ่มลึกสามารถสกัดเอา “สำส่น” ทางปรัชญาอันถือเป็นปรมาตม์แห่งคีตศิลป์ออกมาให้ได้”

“ในอีกด้านหนึ่งนั้น ผู้เขียน (หมายถึงผู้วิจัย) อัดนึกไม่ได้ว่านี่คือจุดที่เป็นอัตวิสัย (subjectivity) ของอาจารย์ เพราะดูเหมือนอาจารย์เจตนาไม่ใส่ใจเท่าใดนักกับนักดนตรีคลาสสิกในรูปแบบ sentimental ซึ่งเน้นพลังอารมณ์ที่หลังไหลพรังพรูจากใจโดยตรง โดยไม่เน้นเนื้อหาเชิงปรัชญาและรูปแบบที่ลงตัว เช่นผลงานของไซคอฟสกี หรือริมสกี-คอร์ซาคอฟ อันเป็นดนตรีคลาสสิกที่เกิดจากการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม และเป็นการสังเคราะห์สร้างรูปแบบขึ้นใหม่ แม้จะมี ‘ราก’ จากสำนักออสเตเรีย-เยอรมัน แต่ก็ได้พัฒนาแบบแนวทางปรัชญาการนำเสนอที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ซึ่งก็ควรต้องใช้มาตรฐานการประเมินค่าอีกแบบหนึ่ง”

ผู้วิจารณ์ต้องขอชมผู้วิจัยว่ามีข้อโต้แย้งในเรื่องนี้ได้มาคิดมาก โดยเฉพาะในส่วนของ การ “ควรต้องใช้มาตรฐานการประเมินค่าอีกแบบหนึ่ง”

4. บรรยายความซาบซึ้งทางดนตรีโดยอิงเนื้อหา แก่นสาร ปรัชญาดนตรี

“อาจารย์คงจะไม่ปฏิเสธไซคอฟสกีเสียทีเดียว ถ้าหากเป็นไซคอฟสกีที่แฝงด้วยวิญญาณของเยอรมันและลุ่มลึกทางปรัชญา”

ผู้วิจารณ์คิดว่าค่อนข้างเป็นเรื่องยากที่จะพูดทำความเข้าใจเรื่องแนวทางในการประเมินคุณค่าการบรรเลงดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนา ในแบบที่ผู้วิจัยระบุว่า “มุ่งเน้นถึง ‘เนื้อหา’ ‘แก่นสาร’ อันเป็นที่สุดของคุณค่าแห่งคีตศิลป์”

ผู้วิจัยอาจยังไม่สามารถแจกแจงรายละเอียดในการฟังดนตรีถึงความลุ่มลึกทางปรัชญาของอาจารย์เจตนาออกมาได้ชัดเจน ควรเพิ่มเติมในส่วนนี้ หรือบางทีอาจารย์เองก็อาจไม่ได้เขียนไว้อย่างละเอียดชัดเจนเท่าที่ควร

เพราะไม่เช่นนั้นอาจทำให้ผู้วิจารณ์หรือผู้อื่นเข้าใจเอาเองว่า เนื้อหา แก่นสาร ดนตรีที่น่าฟัง คือดนตรีคลาสสิกที่นักดนตรีเล่นแบบไม่หวด, ไม่ไฟแลบ, ไม่หือหาว แต่เรียบร้อย, อยู่ในกรอบ และต้องมี “รสนิยม”

คีตกวีมีเครื่องมือในการสื่อสารงานคีตศิลป์ อันอาจจะได้แก่ ทฤษฎีดนตรี, การประสานเสียง, การออร์เคสเตรชัน ฯลฯ เช่นเดียวกับ กวี อาศัยถ้อยคำ กฎเกณฑ์การสัมผัส เป็นเครื่องมือในการสื่อเนื้อหาแก่นสาร

ศิลปินในแต่ละกลุ่มต้องอาศัย “เทคนิค” เป็นพื้นฐานในการนำเสนอ เช่นเดียวกับการวิเคราะห์เรื่องดนตรี บางทีอาจจะเป็นเรื่องง่ายขึ้นในการทำความเข้าใจกับเนื้อหา แก่นสาร หรือความลุ่มลึกของปรัชญาทางดนตรี อันเป็นผลผลิตจากการที่คีตกวีเป็นส่วนหนึ่งของสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะดำรงอยู่ด้วยการใช้ความรู้วิชาการด้านดนตรีเข้าไปเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา “นามธรรม” ในดนตรี

ความคิดเห็นเพิ่มเติมของผู้วิจารณ์

1. การศึกษาวิเคราะห์ผลงานการวิจารณ์ด้านดนตรีคลาสสิกของผู้วิจัยทั้งจากข้อเขียนบทความในวารสารและหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ รวมถึงการบรรยายที่สถาบันเกอเธ่ วิธีสื่อแนวคิดของอาจารย์เจตนาอาจมี “บุคลิก” และ “รายละเอียด” ในการนำเสนอแตกต่างกันพอสมควรระหว่าง “ตัวหนังสือ” กับ “การพูด”

เพราะในการพูดบรรยาย ผู้บรรยายสามารถเปิดเพลงประกอบเรื่องราวที่กำลังพูดถึงอยู่ได้ อาจารย์เจตนาถือเป็นธรรมชาติ การหยอดลูกเล่นในการพูด เพื่อสื่อความนัยสู่ผู้ฟัง ในแง่มุมหนึ่งมีพลัง มีบรรยากาศ “สด ๆ” มากกว่าการอ่านจากตัวหนังสือ แม้หลายคนที่ไม่อยู่ในวงการเพลงคลาสสิก ไม่ยากที่จะเข้าใจหรือสัมผัสทางใจร่วมกันได้กับผู้บรรยาย

ผู้วิจารณ์รู้สึกว่าการวิจารณ์สามารถวิเคราะห์ผลงานวิจารณ์ดนตรีคลาสสิกของอาจารย์เจตนาจากข้อเขียนได้ “ลึก” และพุ่งความสนใจในจุดต่าง ๆ ได้มากกว่าผลงานจากการบรรยายเรื่องความรู้ดนตรีคลาสสิกทั่วไป ซึ่งจัดเป็นประจำที่สถาบันเกอเธ่ อาจารย์เจตนาดูจะทำตัวสบาย ๆ สัมผัสกับคนฟังกลุ่มย่อย ๆ ในห้องประชุมเล็ก ๆ สัมผัสรับรู้กันทางจิตใจได้ใกล้ชิด แบบที่ (ผู้วิจารณ์คิดว่า) อาจารย์เจตนาชื่นชอบ

ในส่วนการวิจารณ์หัวข้อ 2. “การศึกษาลงานการนำเสนอความรู้เรื่องเกี่ยวกับดนตรีวิจัษ์” (Music Appreciation) ส่วนใหญ่เป็นการบรรยาย ณ สถาบันเกอเธ่ ผู้วิจัยย่อเนื้อหาสาระ และดึงประเด็นหลักออกมาได้ดี แม้จะสั้นไปบ้าง ส่วนหนึ่งอาจเป็นความยากลำบากในการทำงานวิจัยจากการฟังเทป ซึ่งค่อนข้างต้องการสมาธิ และการต่อเนื่องมากกว่าการอ่านหนังสือ

2. นอกเหนือจากดนตรีแบบจารีต หรือดนตรีสำนักออสเตเรีย-เยอรมันที่อาจารย์เจตนาสนใจ มีความสนใจเป็นพิเศษ และกล่าวถึงบ่อยครั้งแล้ว ดนตรีในสำนักอื่น ๆ และดนตรียุคอื่น ๆ โดยเฉพาะดนตรีสมัยใหม่ ศตวรรษที่ 20 แม้อาจารย์จะไม่ได้มีผลงานวิจารณ์ด้านนี้มากนัก แต่ก็ไม่ใช่ไม่มีเลย น่าจะมีการศึกษาครอบคลุมไปถึงจุดนี้ด้วย เพื่อการเรียนรู้ ตรวจสอบ ทำความเข้าใจกับมุมมองของนักวิจารณ์ดนตรีสมัครเล่น ผู้มากประสบการณ์และความรู้ในศาสตร์หลากหลาย

งานวิจารณ์ดนตรีที่พูดถึงดนตรีในศตวรรษที่ 20 อาทิ การบรรยายที่เกอเธ่ หัวเรื่อง “นักไวโอลินเอกในศตวรรษที่ 20” กล่าวถึงอันเนอ โซฟี มุทเทอร์ กับความสามารถในการบรรเลงผลงานเพลงใหม่ ๆ ของคีตกวีศตวรรษที่ 20 ที่ตั้งใจแต่งเพลงให้เธอเล่นโดยเฉพาะ

และจากบทสัมภาษณ์ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ครั้งที่ 1 วันที่ 21 ธันวาคม 2540 ส่วนหนึ่งของเนื้อหา ตามบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เจตนา

“แต่พอมาเจอไอ้พวกอย่าง กลุ่ม Minimalist เช่น Philip Glass ถามว่าในฐานะผู้รับนี้ เราคิดว่ามันมีเนื้อหาอะไรไหม เราจับยาก อย่างตอนที่กิดอน เครเมอร์ (Gidon Kremer) มาเล่น

ไวโอลิน คอนแชร์โต ของ Glass ผมบอกว่าคุณน่าจะตาย นักไวโอลินหมายเลข 1 ของโลกมาทั้งที่ทำไมไม่เล่นอะไรที่มีเนื้อหามากกว่านี้ มันเหมือนกับเล่นกับองค์ประกอบเล็ก ๆ เหมือนเล่นกับพยางค์ที่ยังไม่เป็นคำ ถ้าเอาภาษาเขามาเทียบ ในขณะที่เบโธเฟ่น ไม่ได้เล่นกับพยางค์ แต่เล่นกับประโยคที่ต่อเนื่องกันจนสื่อความทางปรัชญาชีวิตได้"

"หรือแม้แต่เทียบไวโอลิน คอนแชร์โต ของเบโธเฟ่น กับไวโอลิน คอนแชร์โต ของฟิลิป กลัส นี่ผมว่าถ้าในใจผมในฐานะเป็นผู้รับ ผมว่าเบโธเฟ่นมีเนื้อ แต่ฟิลิป กลัส มีแค่มันทุดบ๊ะ ๆ เป็นพยางค์ ๆ ยังไม่เป็นภาษาคน แล้วก็จงใจให้เป็นอย่างนั้น หรือเหมือนกับเด็กร้องอ้อ ๆ แอ้ ๆ มันก็ร้องอยู่อย่างนั้น ผมก็สงสัยว่า ไม่ใช่เล่นง่าย ๆ นะ แต่น่าเสียดายโอกาสและเวลาของนักไวโอลินระดับโลก"

เผยให้เห็นว่าอาจารย์ไม่รังเกียจเพลงคลาสสิกสมัยใหม่ แต่ไม่ถึงกับชื่นชอบถึงกับต้องยกมากล่าวถึงบ่อย ๆ

3. การแต่งการพูดจา (หรือเขียน) เสียดสี เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของอาจารย์ แต่บางครั้งก็ต้องติดตามฟัง ติดตามอ่านผลงานของอาจารย์อย่างสม่ำเสมอ จึงจะเข้าใจถึง "ความนัย" ที่อาจารย์ต้องการสื่อถึงผู้อ่านและผู้ฟัง

โดยเฉพาะการพูดถึงบุคคลต่าง ๆ ในวงการเพลงคลาสสิกไทย แม้อาจารย์ไม่ได้เอ่ยชื่อใครตรง ๆ แต่สำหรับคนในแวดวงดนตรีคลาสสิกคงทราบกันดีว่าอาจารย์กำลังพูดกระทบไปถึงใคร อาทิ

- ผู้จัดการวงออร์เคสตราชั้นนำในบ้านเราที่ไม่รู้จักแยกแยะดนตรีที่บรรเลงได้ดีที่สุด กับแย่ที่สุด
- นักดนตรีไทยที่เรียนจบดนตรีระดับสูงจากต่างประเทศบางคน ทำได้แค่นั่งเล่นดนตรีอยู่ตามลิโอบบี้โรงแรมใหญ่
- ระบบ "มาเฟีย" ในสถาบันสอนดนตรีของรัฐในบ้านเรา

เป็นการกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา อิงกับเหตุผลและความเป็นจริง ไม่คร่ำมกับการต้องพูด ต้องเขียน หรือทำตัวประนีประนอมเพื่อหวังผลใด ๆ ทั้งสิ้น

4. นอกจากการศึกษาวិเคราะห์ผลงานแนวคิดหลักของอาจารย์เจตนาซึ่งผู้วิจัยจัดทำได้อย่างดีแล้ว ผู้วิจารณ์อยากให้พิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับวิธี "การสื่อแนวคิด" ด้วยเทคนิคการเขียนของผู้มากประสบการณ์และความรู้

การพูดที่หลายคนบอกว่าทรงพลัง สง่างาม แต่ผู้ฟังหรือผู้อ่านต้องขบคิดหลายตลบ หรือถ้าจะฟังครั้งเดียวรู้เรื่องเลย อาจต้องมีพื้นฐานในหลายศาสตร์ หรืออยู่ในวงการนั้น ๆ จริง ๆ โดยเฉพาะเรื่องดนตรีคลาสสิกนั้น กลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าถึงสิ่งอาจารย์พูดหรือเขียนถึง ระดับที่สามารถ "เห็นตาม" หรือ "เห็นแย้ง" ได้นั้น ต้องมีพื้นฐานดนตรี หรืออยู่ในแวดวงดนตรีคลาสสิกพอสมควร

ในหลาย ๆ ครั้งอาจารย์ไม่ได้ขยายความบอกรายละเอียดในเรื่องที่พูดถึง หรือเขียนถึงให้กับผู้อ่านอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งที่อาจารย์ต้องการให้ไปคิดเอง เช่น ข้อมูลของคดีกวี บทเพลง เรื่องราว เบื้องหลัง ประวัติศิลปินผู้สร้างผลงานดนตรี (performer) อาทินักดนตรี วาทยกร

อาจารย์น่าจะคำนึงบ้างว่ากำลังเขียนให้ใครอ่าน ใครคือกลุ่มเป้าหมาย เพื่อที่ว่าอย่างน้อยผู้เขียนหรือผู้พูดสามารถปรับลีลา สไตลในการนำเสนอ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนได้กว้างขวาง แสวงหา “ผู้รัก สัมผัสเล่น” ร่วมแนวคิดได้มากขึ้น

5. การ “แซว” (อย่างมีรสนิยม) พูดถึงเรื่องราวในแวดวงศิลปินนักดนตรี วาทยกร เป็นเล่นๆ นอกเหนือไปจากเนื้อหาการประเมินคุณค่าการแสดงที่เป็นเนื้อหาหลักของงานเขียนของอาจารย์เจตนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบรรยายด้วยแล้ว ความน่ารักของอาจารย์ในการทำงาน วิจาร์ณดนตรีคลาสสิกส่วนหนึ่งอยู่ตรงนี้ อาทิ หนูน้อยมหัศจรรย์ทางดนตรี, เรื่องราวของคารายาน, เซอร์ทอมัส บีแชม, อันเนอ โซฟี มุทเทอร์, มิตร, กิดอน เครเมอร์ ฯลฯ

บางครั้งผู้ฟัง ผู้อ่านรับเรื่องราวเหล่านี้ได้ง่าย เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว เป็นเรื่องของ “คน” ที่มีเกร็ดให้ “ชิบชุป” กันได้

แต่ถ้าอ่านหรือฟังอาจารย์เจตนาเขียนหรือพูดเพียงไม่กี่ครั้ง หรือไม่มีโอกาสศึกษาการทำงานด้านนี้ของอาจารย์อย่างต่อเนื่อง ผู้รับฟังเนื้อหาเหล่านี้อาจด่วนสรุปทัศนคติของอาจารย์ผิดพลาดได้ เพราะหลายครั้งเทคนิคการเขียน การพูดของอาจารย์เจตนาออกไปในทางแฝงนัยยะเสียดสี ชอนความนัย สื่อกัน “อ้อม ๆ” กระตุ้นยั่วให้เกิดอารมณ์ “คล้อยตาม” หรือ “เห็นแย้ง” คั่นปาก พูด ค้าน คิดแย้ง อยู่ในใจ อันเป็นเป้าหมายหนึ่งที่อาจารย์เจตนาต้องการให้เกิดปฏิกิริยา “คิดเอง” และ “คิดเป็น” อย่างเป็นระบบของผู้อ่านและผู้ฟัง

วิจารณ์ร่างรายงานวิจัย

เรื่อง นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชร

หัวข้อเรื่อง “บทวิเคราะห์งานวิจารณ์เกี่ยวกับดนตรีสุนทราภรณ์ของ ศ.ดร.เจตนา นาควัชร”

ศ.นพ.พูนพิศ อมาตยกุล

เกริ่น

ศ.ดร.เจตนา นาควัชร เป็นผู้ที่เกิดมาในยุคสมัยเดียวกับผู้เขียนบทวิจารณ์ฉบับนี้ เราได้ผ่านชีวิตชนบทและเติบโตมาในครอบครัวที่มีความ “เป็นไทยแท้จริง” และจัดว่าเราทันสมัยในการศึกษาและสิ่งแวดล้อมแห่งยุคของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งครอบครองประเทศ (เข้าๆออกๆ) เป็นระยะเวลายาวนาน จากปี 2482-2500 ต้องยอมรับว่าการจัดการเรื่องวัฒนธรรมของรัฐบาลชุดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อชีวิตการเจริญเติบโตของเราในวัยเด็ก จนถึงวัยที่เป็นคนหนุ่ม มีทั้งที่เป็นเรื่องขัดแย้งกัน ขนบธรรมเนียม และความยอมรับในครอบครัวหัวเก่า ไปจนถึงการที่จะต้องปฏิบัติตามการชักนำของรัฐบาล เมื่อไปอยู่ในโรงเรียนของรัฐ แต่ดร.เจตนามีโอกาสดีที่เป็นคนเฉลียวฉลาด เรียนเก่ง สอบเข้าที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ด้วยคะแนนสูง ได้ทุนไปเล่าเรียนปริญญาโทในประเทศอังกฤษและปริญญาเอกในประเทศเยอรมนี ซึ่งมีดนตรีเป็นเลิศ ท่านได้สัมผัส “ดนตรี” ทั้งไทยแท้ (จากครอบครัว) ทั้งไทยสากลยุคแรกเริ่ม (วงดนตรีลีลาศ กรมโฆษณาการ) จากวิทยุกระจายเสียง ไปจนถึงดนตรีทุกประเภทของฝรั่ง ซึ่งมีให้เรียนให้รู้เพิ่มพูนมากขึ้นในขณะที่ท่านเรียนอยู่ต่างประเทศเป็นเวลาร่วม 10 ปี จากความเป็น “ผู้เอาใจใส่” ทำให้ท่านสามารถซึมซับ “ดนตรี” ได้ทุกรูปแบบ ที่สำคัญคือ “มองเห็นโดยต่อแท้” ว่าอะไรเป็นของดี อะไรเป็นของควรไม่ควร ดนตรีของไทยและของต่างชาติมีอะไรบ้างที่คล้ายกันและต่างกัน และด้วยความฉลาดปรีชาของท่านทำให้สามารถนำความรู้หลายสาขาที่ท่านเรียนรู้อแล้ว มาแลกเปลี่ยนสัมพันธ์กันได้อย่างเหมาะสมเจาะ ทำให้ท่านสามารถเป็นนักวิจารณ์ดนตรีที่ดีได้ โดยไม่ต้องเรียนดนตรีอย่างที่นักดนตรีทั้งหลายเขาเรียนกัน ไม่จำเป็นจะต้องรู้ทฤษฎีดนตรีอย่างแตกฉาน เพียงแต่ให้สอดประสาท สมอง และการตัดสินใจของท่าน เมื่อรวมกับความกล้า ความจริงใจของท่านที่มีต่อศิลปะของชาวโลกแล้ว ก็สามารถเป็นนักวิจารณ์ดนตรีได้โดยไม่ยากนัก นับเป็นคุณสมบัติส่วนตัวของท่านจริงๆ แม้หลายคนที่รู้ดนตรีมากกว่าท่าน บางคนก็ไม่สามารถทำได้อย่างท่าน

ความเป็นผู้ฟังมาก อ่านมาก และผ่านประสบการณ์มากมายในเรื่องของภาษาและวรรณคดี ทั้งของไทยและต่างประเทศ ทำให้เป็นเรื่องง่ายที่จะเข้าใจ “ภาษาดนตรี” และ “ฉันทลักษณ์ของดนตรี” คนที่ฟังดนตรีได้จนถึงระดับ “ฟังลึกล้ำเข้าใจ” นั้น จะมองเห็นการส่งสัมผัสของโน้ตเพลงจากวรรณหนึ่งไปสู่วรรณหนึ่งโดยง่าย ยิ่งคีตศิลป์ คือ ทำนอง จังหวะเพลง มาผสมผสานกับ

บทร้อง อันเป็นฉันทลักษณ์หรือกลอนเพลงที่จิตรกรเข้าแล้ว เป็นการถ่ายทอดสิ่งที่ผู้มีสมองและรับสัมผัสสัมผัสได้อย่างอาจารย์เจตนา จะสามารถตีความขึ้นชมในรสแห่งดนตรีและลีลาของการขับร้องได้โดยง่าย รู้ว่าอะไรงามไม่งาม ใครร้องอะไรบรรเลงอะไรได้งามไม่งาม มีอะไรในเพลงนั้นที่ท้าทายให้อยากฟัง อยากรู้ต่อไปอีก ในขณะที่คนฟังเพลงจำนวนมากมองไม่เห็นหรือสัมผัสไม่ได้ลึกและละเอียด แถมคิดต่อไปไม่ได้เมื่อฟังเพลงนั้นจบลงแล้ว

ข้อความที่เกริ่นมานี้ เป็นคุณสมบัติส่วนตัวของอาจารย์เจตนาที่ได้สั่งสมมานานนับปี และเป็นเรื่องที่ต้องเกริ่นกล่าวไว้ ก่อนที่จะวิจารณ์บทวิเคราะห์ของรศ.ดร.พรสวรรค์ ที่จะบรรยายต่อไป

งานของรศ. ดร.พรสวรรค์ วัฒนางกูร

เป็นการดียิ่งที่ท่านผู้วิจารณ์ (รศ. ดร. พรสวรรค์) ไม่ใช้นิยามเพลงสุนทราภรณ์ชนิด ขวาทกขอบ แถมยอมรับว่าไม่ได้นิยม style สุนทราภรณ์ ทำให้วิจารณ์ได้สะดวกตรงไปตรงมาไม่มี bias ขอวิจารณ์งานของท่านด้วยความเคารพ งานของท่านละเอียดลออ ทั้งได้วิเคราะห์หาอาจารย์เจตนา ถูกหลายประเด็นด้วยกันคือ

1. อาจารย์เจตนายี่ดหลัก “ศาสตร์แห่งการตีความ” เป็นเรื่องสำคัญในการวิจารณ์ เพลงสุนทราภรณ์เรื่องนี้เป็นความจริง หนังสือ “สุนทราภรณ์วิชาการ” นั้นเป็นพยาน เพราะอาจารย์เจตนาเป็นผู้กำหนดให้ทุกคนช่วยกันเขียน โดยให้อยู่บนรากฐานของศาสตร์แห่งการตีความ เรื่องนี้ทราบดี เพราะผู้เขียนบทความฉบับนี้เป็นบรรณาธิการเอกสารเล่มนั้น อาจารย์พรสวรรค์ก็กล่าวไว้ในเอกสารวิจารณ์สุนทราภรณ์ของอาจารย์รู้เจตนาพบว่า มีความหลากหลายของการตีความทางดนตรี อย่างพิสดารเพิ่มมากขึ้น เรื่องนี้ก็จริง อาจารย์เจตนาเคยกล่าวถึงเพลงที่ร้องเปลี่ยนจังหวะระหว่างท่อน เพลงว่า ความไม่กระชับในการขับร้อง เนื่องมาจากการซ้อมที่ไม่เพียงพอ รวมกับความไม่เข้าใจความหมายของเพลงของผู้ควบคุมวง (ซึ่งตีความไม่แตก) การจัดการที่ไม่พร้อมทำให้เพลงไม่น่าฟังและเสียอารมณ์ เป็นอย่างยิ่ง อาทิเพลง “คนธรรพ์กับพิณทิพย์” เป็นต้น

2. อาจารย์เจตนามักจะวิจารณ์เพลงสุนทราภรณ์ โดยเอียงไปหาวรรณศิลป์ คือ กลอนเพลงหรือบทร้อง มากกว่าที่จะกล่าวถึงตัวดนตรี คือ ทำนองเพลง และการประสานเสียงหรือคีตศิลป์ เพราะท่านยอมรับว่า ท่านไม่เป็นดนตรีอย่างแท้จริง เรื่องนี้ตรงกับคำให้สัมภาษณ์ของท่าน ฉบับที่ 2 ความจริงเรื่องนี้ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์เจตนา แต่ยังเป็นเรื่องในวงของสุนทราภรณ์ด้วย เพลงสุนทราภรณ์ส่วนมาก เนื้อมาก่อนทำนอง ยิ่งเป็นเพลงแต่งให้สถาบันการศึกษาด้วยแล้ว เนื้อมาก่อนทำนองมาตอนคำ ร้องครั้งแรกตอนกลางคืน เพลงบางเพลงทำนองไม่มีอะไรน่าสนใจเลย แต่

เพราะที่เนื้อร้องและคนร้อง ทำให้เพลงดัง เช่น เพลง “กลิ่นราตรี” ของคุณทรง ศาลิตุล ประพันธ์บทร้อง เป็นต้น เนื้อร้องเป็นกลอนสุภาพไพเราะและความคิดสุดขีด แต่ทำนองเรื้อยๆ เพลงนี้ที่จริงแล้วคนฟังติดใจเนื้อและครูเอื้อคนร้องมากกว่าทำนอง

3. อาจารย์เจตนาไม่ยึดติดกับนักร้องรุ่นเก่า แบบเก่า เหมือนผู้ที่บูชาสุนทราภรณ์ จนเพลงและ style ทุกลมหายใจเข้าออกของสุนทราภรณ์เข้าไปอยู่ในสายเลือด แต่อาจารย์ยังมีความนิยมในคุณค่าของเก่าอยู่ ที่สำคัญคือให้โอกาสคนใหม่ได้แสดงความสามารถในการตีความเพลงที่คนเก่าเคยร้องมาแล้วอย่างดีนั้น และท่านคอยดูว่า คนที่นำเพลงสุนทราภรณ์มาร้องใหม่ หรือนำมาแยกเสียงประสานใหม่ ทำอะไรให้เกิดเป็นสุนทรียะที่ชวนให้ฟัง น่าสนใจ แปลก เก๋ ดงาม ชวนฟัง ทำท่ายให้เกิดความสนใจหรือดีกว่าของเก่าบ้าง ตัวอย่างที่เห็นชัดๆ คือ การเลือกเพลงให้นักร้องอย่างนั้ดดา วิทยาญจน์ ร้อง เอาเพลงของคุณมณฑนา โมรากุล ที่ท่านเคยคิดใจมาตั้งแต่เล็ก คือเพลง “วังบัวบาน” มาให้ร้อง ปรากฏว่า คุณนั้ดดาตีความเพลงนี้กระจ่างมากและชวนฟัง ผิดไปจากที่คุณมณฑนาเคยร้องไว้ จนแม้คุณมณฑนาเมื่อฟังคุณนั้ดดาร้องยังน้ำตาซึม ยอมรับว่านั้ดดาร้องดีมากและเก่งมากๆ เป็นความจริงที่อาจารย์เจตนาตั้งใจดีมากเพื่อให้โอกาสแก่อร์วิ สัจจานนท์ ร้องเพลง “สิ่งรัก” ซึ่งคุณมณฑนา โมรากุล และรวงทอง ทองลั่นทม เคยร้องไว้เพราะมาก ท่านช่วยสี่ไวโอลินคลอในวันซ้อมร้องที่บ้านสุนทราภรณ์ พยายามแล้วพยายามอีกที่จะช่วยคนใหม่ให้ตีความเพลงนี้ให้แตก

4. อาจารย์เจตนาชื่นชมในนักร้องที่รักษาความเป็นไทย เมื่อเพลงนั้นแปลงมาจากเพลงไทย แล้วเร่งจังหวะให้เป็นจังหวะสากลที่คนสมัยใหม่ต้องการ ตัวอย่างคือ เพลงจังหวะแทงโก้ ที่คุณวินัย จุลบุษปะ ร้อง แต่ยังรักษาการเอื้อนให้มีแนวต่อ (linking) งดงามราบรื่นน่าฟัง ไม่มากไม่น้อย เรื่องนี้จริง มีคนที่รักษาการเอื้อนได้ดีมากและทำให้เสียงหวานได้มาก ไม่มีใครเหมือนคือ คุณชวลี ช่วงวิทย์ ซึ่งบางเพลงเยี่ยมมาก ถ้าเธอไม่เอื้อนเสียงจนงามเกินพอ เรื่องนี้เราเคยวิจารณ์คุณชวลีด้วยกัน

5. อาจารย์เจตนามีความจริงใจ เข้าใจในการอนุรักษ์ความเป็นสุนทราภรณ์ แต่ท่านเป็นนักมานุษยวิทยาที่รู้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมโดยรอบเปลี่ยนไป ท่านจึงเห็นว่าสุนทราภรณ์ไม่ควรขึ้นหิ้งเป็นเพลงพิพิธภัณฑ เมื่อดนตรียุคใหม่มีความรุ่งรวยทางเทคนิคนานาประการ มีวิธีการประสานเสียงที่วิเศษขึ้น เพลงที่ผสมกันออกมามีหลาย phase ทั้งกว้าง ทั้งลึก ทั้งชัด ทุกชิ้นของเครื่องดนตรีสุนทราภรณ์ก็ต้องปรับตัวใหม่ ความใส่ใจและปรารถนาดีของท่านที่มีต่อสุนทราภรณ์นั้น พวกเราที่ทำงานกับท่านมองเห็น แต่บางครั้งเจ้าของวงดนตรีหรือหัวหน้าวงดนตรีที่เล่นเพลงของสุนทราภรณ์กลับมองไม่เห็นก็มี

6. การย้อนศึกษาประวัติของสุนทราภรณ์ ซึ่งถือกำเนิดวงมาก่อนอาจารย์พรสวรรค์จะเกิด แล้วแสดงให้เห็นว่า เดิมเป็นวงดนตรีลีลาศมาก่อนนั้น ต้องขอบคุณที่อ้างไว้อย่างชัดเจน เพราะ

เรื่องนี้มีผลมาจนทุกวันนี้ จนถือเป็นเอกลักษณ์ของสุนทราภรณ์เลยทีเดียวที่ว่า เป็นวงดนตรีที่คุมจังหวะได้ชัดเจนเหมาะแก่การเต้นรำเป็นที่สุด ไม่มี big band วงใดในประเทศไทยเสมอเหมือน แต่คนรุ่นใหม่มักไม่ค่อยทราบ เพราะฟังเพลงไม่แตก ด้วยไม่สนใจในการเต้นรำจังหวะ ballroom มัวแต่ไปตั้งใจฟังและจ้องดูคนร้อง เป็นความจริงที่ว่าวงใดก็ตามที่เล่นเพลงของสุนทราภรณ์แล้วคุมจังหวะไม่กระชับ เพลงจะไม่น่าฟังอย่างน่าเสียดาย จนไม่อยากที่จะเสียเวลาเสียหูฟัง

7. ในส่วนที่เกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างรุ่นที่อาจารย์พรสวรรค์อ้างบทความของอาจารย์เจตนาที่ท่านได้เขียนไว้เป็นภาษาอังกฤษ กล่าวถึงเนื้อเพลงสมัยใหม่ที่ว่ากันตรงไปตรงมา (เพลง “บอกมาคำเดียว” ของอำพล ลำพูน) ซึ่งไม่พูดมากอ้อมค้อม เมื่อเปรียบเทียบกับเพลง “เพียงคำเดียว” (สุเทพ วงศ์กำแหง) หรือเพลง “คิดเอาไว้ในใจ” (วินัย จุลปุระปะ) อันเป็นเพลงรุ่นพ่อที่พูดเยิ่นเย้อกว่าจะบอกได้ว่ารัก นั้นเป็นความจริงเหมือนชีวิตของคนสมัยนี้ที่ทำอะไรก็ต้องด่วนจี๋เหมือนกินอาหาร fast food นั้น อาจารย์พรสวรรค์นำมาสรุปให้เห็นว่าเป็น “ความมั่งง่ายทางวัฒนธรรมของการลอกเลียนเพลงจากต่างประเทศ” ไปจนถึงนำประโยคที่อาจารย์เจตนาใช้เป็นประจำว่า “ร้องแบบสำรอกประกอบจังหวะ” ซึ่งขอชมเชยว่าสรุปมาได้เด่นชัดถึงใจคนรุ่นเก่า แต่คนรุ่นใหม่คงยอมรับวลีทั้งสองนี้ไม่ได้ จึงเป็นคำวิจารณ์ที่อยู่ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มอายุหนึ่งเท่านั้น

ทั้ง 7 ข้อที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ต้องขอขอบคุณอาจารย์พรสวรรค์เป็นอย่างยิ่งที่นำมาบรรยายให้เห็นในบทความของท่านที่มีความยาวมากถึง 23 หน้า

ต่อไปนี่จะเป็นบางส่วนที่ผู้เขียนบทความนี้ ไม่สู้จะเห็นด้วยกับข้อวิเคราะห์วิจารณ์ของอาจารย์พรสวรรค์ ซึ่งต้องบอกว่าเป็นความคิดเห็นของผู้เขียนบทความวิจารณ์ฉบับนี้เพียงผู้เดียว จะถูกต้องร้อยเปอร์เซ็นต์หรือไม่ ไม่ขอยืนยัน

1. ผู้เขียนมีความเห็นว่า แม้ว่าคำว่า “วรรณศิลป์” และ “คีตศิลป์” จะมีความหมายแตกต่างกันอย่างชัดเจนในเชิงภาษาศาสตร์ก็จริง แต่วรรณศิลป์ไทยที่มีรูปเป็นฉันทลักษณ์ (หรือของฝรั่งบางประเภทเช่น บทสวด [chant]) ก็มีความเป็นคีตศิลป์อยู่ในตัวค่อนข้างชัด เช่น การอ่านทำนองเสนาะ การสวด โดยเฉพาะกลอนเพลงที่ตินั้นเป็นฉันทลักษณ์อย่างหนึ่งอย่างแน่นอน (ยกเว้นบทร้องเพลงปัจจุบันบางบทที่ขาดการส่งสัมผัส) เพลงไทยเดิมจึงมีความผูกพันของคีตศิลป์และวรรณศิลป์อย่างแน่นแฟ้น เพลงไทยสากลยุคแรกเริ่มของพรานบุรุษ ของหลวงวิจิตรวาทการ และภาพยนตร์เสียงศรีกรุงที่สร้างมาก่อนปี 2480 จึงมีปัญหามากในการปรับเสียงวรรณยุกต์ให้ตรงกับโน้ตเพลง เพราะยังยึดวรรณศิลป์เป็นหลัก โดยไม่แก่เสียงให้ตรงกับโน้ต จนหม่อมหลวงพวงร้อย สนิทวงศ์ (อภัยวงศ์ ศิลปินแห่งชาติ) และพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล เริ่มศึกษาราชเพลงบัวขาว เพลงในฝัน ในปี 2480 เพลงลมหนาว ในปี 2481 จึงเกิดความระงังในเรื่องการบรรจุคำให้เสียงวรรณยุกต์และสระสูงต่ำให้ตรงกับ

โน้ตเพลง ครูเชื้อ สุนทรสนาน และครูแก้ว อัจฉริยกุล จึงดำเนินรอยตามเมื่อตั้งวงดนตรีกรมโฆษณาการขึ้นในปี 2482 ในขณะที่ครูนารถ ถาวรบุตร และขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) รวมทั้งครูสกลนธ์ มิตรานนท์ (มิตรา) และนักแต่งเพลงบางคน อย่างเช่น พรานบุรพ์ และเพชรรัตน์ ยังแก้ตามไม่ทันเพลงไทยสากล หรือที่โบราณเรียกว่าเพลงสมัยใหม่ ก่อนการบัญญัติศัพท์ของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามนั้น เกิดมาบนคราบเก่าของเพลงไทยเดิม ซึ่งติดวรรณศิลป์อย่างแน่นแฟ้นอย่างชัดเจนในยุคแรกเริ่ม (ขอฟังได้จากแถบบันทึกเสียงชุด เพลงไทยสากลจากอดีต 10 ตอนแรก ที่ห้องสมุดดนตรีสมเด็จพระเทพรัตน์ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศาลายา)

ที่วิเคราะห์ว่าคนฟังเพลงของสุนทราภรณ์นั้นมักฟังเสียงดนตรีมากกว่าฟังรายละเอียดของเนื้อร้องนี้มีความเห็นที่ไม่จริงเสมอไป คนที่ฟังแต่ทำนองแล้วสนใจเนื้อร้องแต่เพียงเล็กน้อยนั้น ส่วนมากจะเป็นคนที่ฟังเพลงไม่ลึกจริง จะไม่ได้รรถรสของเพลงสุนทราภรณ์อย่างเต็มที่ คนที่ฟังสุนทราภรณ์อย่างติดเพลงนั้นจะติดในความหมายของบทเพลงมากกว่าทำนอง ซึ่งครูเอื้อมักจะสร้างทำนองตามหลังบทร้องเป็นส่วนมาก ยกเว้นบางเพลงที่ได้ทำนองมาจากไทยเดิม ซึ่งมาเกิดชุกมากหลังจากปีน้ำท่วม พ.ศ. 2485 แล้ว และที่ฟังซ้ำแล้วซ้ำอีกไม่เบื่อนั้น ติดที่คนร้องหรือลีลาทั้งเทคนิคของการขับร้องอีกประการหนึ่งด้วย การที่คนติดคุณมณฑา โมรากุล มากนั้น เพราะเธอเป็นนักร้องสุนทราภรณ์คนแรกที่ร้องเพลงให้อารมณ์สุนทรีย์ได้อย่างดีเป็นคนแรกของวงสุนทราภรณ์ (เป็นนักร้องหญิงที่เข้ามาประจำวง พร้อมกับประจักษ์ อุทัยกร เมื่อปี 2482)

2. การขับร้องเพลงสุนทราภรณ์โดยการ copy style ของนักร้องเก่า คนแล้วคนเล่า นั้นมีจริงอยู่ในวงสุนทราภรณ์ที่เรียกว่า ตัวตายตัวแทน ทำให้คนฟังรุ่นใหม่ไม่ให้ความสนใจนัก (หน้า 8) เป็นเรื่องจริงในส่วนหนึ่ง แต่บางคนที่พยายามแล้วไม่เหมือน ก็ฉีกแนวออกไปเป็นตัวของตัวเองก็ไม่น้อย เช่น รวงทอง ทองลั่นทม และมารีษา อมาตยกุล ที่พยายามทำตามมณฑา โมรากุล ก็ได้หลุดออกไปสู่ style ของตนอย่างชัดแจ้ง คนที่นำการขับร้องโดย style แบบใหม่ มีการเน้นคำใส่อารมณ์ชัดๆลงในเพลงสุนทราภรณ์นั้นไม่ใช่สุนทราภรณ์รุ่นเก่าอย่างเช่น เพ็ญศรี พุ่มชูศรี หรือ วินัย จุลบุษปะ แต่เป็นกลุ่มนักร้องที่มาจากดาวรุ่งสุนทราภรณ์ที่มีชื่อเสียง เช่น รุ่งฤดี แพ่งผ่องใส ดาวใจ ไพจิตร และ สรวณี โพธิเทศ เป็นต้น ทั้งสามคนนี้ก็ประสบความสำเร็จในชีวิต แถมยังมีเพลงของตนเองที่แต่งให้ร้องโดยนักแต่งเพลงจากวงอื่นๆ ดังนั้น ที่ว่าดาวรุ่งสุนทราภรณ์ที่ร้องตาม style รุ่นพี่นั้นไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควรจึงไม่จริงทุกคนไป แม้แต่โฉมฉาย อรุณฉาน ที่ร้องตามแบบของรวงทอง ทองลั่นทม ก็มีชื่อเสียงมาก คนฟังรักเสียงของเขามาจนถึงทุกวันนี้

3. ที่ว่าคำจำกัดความของเพลงไทยสากลที่ผู้เขียนบทความฉบับนี้เขียนไว้เป็นเพียงคำอธิบายเชิงวัฒนธรรม แต่ไม่ได้ขยายความในเชิงดนตรีนั้น ยอมรับว่าตั้งใจเขียนแต่เพียงเท่านั้นจริงๆ

เพราะคำจำกัดความทางดนตรีนั้นไม่สามารถจะเขียนให้ชัดได้ จึงเขียนไว้แต่เพียงว่า เพลงไทยสากล คือ “เพลงไทยแนวฝรั่ง” ซึ่งก็เคยมีมาแล้วในการเล่นร้องในวงปี่พาทย์ที่เรียกว่า “เพลงออกภาษา” เพียงแต่ใช้ดนตรีไทยบรรเลง แต่ตีกลองเดินจังหวะมาร์ชอย่างฝรั่ง มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีโซ่ของใหม่ ยกเว้นแต่จะต้องตั้งวงและใช้เครื่องดนตรีฝรั่งบรรเลงทั้งวง แต่งทำนองและบทร้องขึ้นใหม่เลียนแบบเพลงฝรั่ง อันนี้จึงเรียกว่าเป็นเพลงไทยสากลได้ และที่กล่าวว่าเพลงไทยสากลนั้นมีเงื่อนไขที่จะต้องทำฝรั่งให้เป็นไทยให้ได้ (หน้า 12) นั้น เห็นว่าไม่จริง ตรงกันข้ามกับกลายเป็นเรื่องทำไทยเลียนแบบฝรั่งหรือตามกันฝรั่ง เห็นว่าจะถูกมากกว่า การใส่เนื้อเต็มเข้าไปเป็นเพลงไม่มีเงื่อนไข แล้วเรียกว่าเป็นเพลงไทยสากลก็ไม่ใช่ของใหม่ เพลงเนื้อเต็มไม่มีเงื่อนไขนั้นมีมาแล้วมากมายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

สามข้อนี้ คือส่วนที่ผู้เขียนบทความฉบับนี้ไม่เห็นด้วยกับบทความที่วิจารณ์งานของอาจารย์เจตนา ซึ่งไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตายอันใด เพียงแต่ขออธิบายให้กระจ่างเท่านั้น

ท้ายที่สุด ขอเสริมไว้ว่า ปัญหาเรื่องคนรุ่นใหม่ ทั้งนักร้องและนักฟังเพลงไม่สามารถเข้าถึงเพลงสุนทราภรณ์ แถมยังเป็นที่ทราบและถกเถียงกันในกลุ่มนักร้องรุ่นใหม่ว่า เพลงสุนทราภรณ์นั้นร้องยาก ต้องใช้นักร้องที่ฝึกฝน “การใช้คอ” มาแล้วอย่างดีและมีคุณภาพ จึงจะสอบผ่านร้องได้ดี ส่วนนักฟังเพลงนั้นเห็นว่าเนื้อร้องและทำนองไม่ทันสมัย เยิ่นเย้อทั้งลีลาและถ้อยคำไม่ทันสมัย หรือไม่เข้าใจความหมาย เพราะบทร้องเป็นฉันทลักษณ์แบบกลอนเพลงที่เข้าใจยาก ที่ร้ายคือคนรุ่นใหม่ส่วนมากเข้าใจเสียว่าเป็นเพลงของคนสูงอายุเขาฟังกัน วัยรุ่นไม่เกี่ยว ซึ่งเป็นทั้งกำแพงทางวัฒนธรรมและความเชื่อที่คอยกันไว้ รวมกับความยากที่จะต้องฝึกฝนล่วงหน้าเป็นเวลานาน ที่ร้ายอีกประการหนึ่งก็คือ ความสามารถในการ “ตีความ” ให้เกิดสุนทรียะในการขับร้องนั้นยากกว่าเพลงสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นอุปสรรคสำหรับคนใหม่ที่จะก้าวเข้ามาสู่เพลงสุนทราภรณ์ ซึ่งไม่ใช่ความผิดของเพลงสุนทราภรณ์เลย ดังนั้น การที่อาจารย์เจตนาใจเปิดกว้างเพื่อคนรุ่นใหม่จึงเป็นเรื่องที่ถูก เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการสืบทอดเพลงสุนทราภรณ์ อันนี้เองเป็นเหตุผลอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการประชุมวิชาการเรื่อง “สุนทราภรณ์วิชาการ” และต้องขอเขียนไว้ให้ปรากฏตรงนี้ว่า เดิมทีเดียว คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จะจัดรายการเพลงสุนทราภรณ์ขึ้นเพื่อหารายได้เท่านั้น แต่ผู้เขียนบทความฉบับนี้เองที่เป็นตัวตั้งตัวตี ขอร้องให้เปลี่ยนงานเป็นสุนทราภรณ์ให้เป็นวิชาการนำขึ้นมาก่อน แล้วจึงตั้งวงบรรเลงหารายได้ ด้วยเห็นว่าไม่เคยทำเรื่องของสุนทราภรณ์ให้เป็นวิชาการมาก่อน ถ้ามหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นหน่วยงานวิชาการขึ้นก็จะเป็นเกียรติประวัติ จึงได้หารือกับอาจารย์เจตนาร่วมมือกันดำเนินการให้เป็นรูปวิชาการจนเป็นผลสำเร็จ ได้หนังสือเป็นวิชาการจริงๆออกมาหนึ่งเล่ม แทนหนังสือที่เคยรวบรวมแต่บทเพลงสุนทราภรณ์ และประวัติของศิลปินเพลงในวงสุนทราภรณ์ที่พิมพ์แล้วพิมพ์เล่ามาแล้วหลายเล่มในอดีต

ท้ายที่สุด ขอแสดงความยินดีและคำนับท่านอาจารย์เจตนาด้วยความเคารพยิ่ง
ขอแสดงความยินดีกับคณะผู้วิจัยทุกท่านที่ได้ทำงานกันอย่างหนัก กว่าที่จะเขียนรายงานผลการวิจัยได้
อย่างละเอียดลออดังปรากฏอยู่นี้ การทำงานดังกล่าวนี้ไม่ใช่ของง่ายนักสำหรับเมืองไทยและคนไทย
ที่เกิดขึ้นได้เพราะความมีหัวใจเป็นนักวิชาการของทุกๆท่าน รวมทั้งท่านอาจารย์เจตนาด้วย
ขอขอบพระคุณอีกครั้งที่ให้โอกาสผู้เขียนร่วมงานวิจารณ์ครั้งนี้

5 พฤษภาคม 2541

ความคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ บทความร่วมมือวิจารณ์ – สานความคิด

ดร.อมรวิทย์ นาครทรรพ

บทความ “ร่วมวิจารณ์ – สานความคิด” นี้อาจไม่ใช่การวิจารณ์ที่ดีนัก เนื่องจากสาเหตุ 2-3 ประการคือ ประการแรก ผู้เขียนยังไม่ใช่นักวิจารณ์ที่มีประสบการณ์เท่าใดนัก โดยเฉพาะการวิจารณ์อย่างลุ่มลึกในเชิงนามธรรมบนฐานมุมมองทางวิชาการ ด้วยผู้เขียนทำงานสายปฏิบัติมาเกือบตลอด จนอาจทำให้มุมมองแคบและจำกัดอยู่ในขอบเขตของความเป็นรูปธรรมเท่านั้น ประการที่สอง ผู้เขียนได้อ่านงานวิจารณ์ของท่านอาจารย์สุภาวงศ์แล้วด้วยความชื่นชมใน “พลังและความปราดเปรื่องในการวิจารณ์” จากมุมมองอันกว้างขวางทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรม จนผู้เขียนไม่อาจเติมแต่งอะไรได้มากนัก นอกจากการเสริมในบางประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น

ประการสำคัญคือผู้เขียนนั้นรักและเคารพท่านอาจารย์เจตนาเป็นการส่วนตัว เพราะได้มีโอกาสสัมผัส “Chetana's manifesto” อยู่หลายครั้ง ตั้งแต่การทำแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี เมื่อต้นทศวรรษที่แล้ว มาจนถึงโครงการปฏิรูปการศึกษา “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ของธนาคารกสิกรไทยในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงขอสารภาพแต่เนิ่น ๆ ว่าข้อวิจารณ์ต่าง ๆ น่าจะมีอคติเจืออยู่ไม่น้อย ฐานฐานความรู้สึกชื่นชมในการเป็น “ครูผู้เบิกทางแห่งปัญญา” ให้แก่คนมากมายรวมทั้งผู้เขียนด้วย

บทความนี้จึงเป็นเพียงการเสริมความคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่าที่ประสบการณ์ มุมมอง และอนุสติของผู้เขียนจะอำนวย ผู้เขียนไม่คิดว่าผู้อ่านจะได้อะไรจากบทความนี้มากนัก ทว่าผู้เขียนเองกลับได้ “ประโยชน์ทางใจ” มากมายจากการที่ได้รับเกียรติและมีโอกาสทบทวนความรู้สึกนึกคิดที่ผู้เขียนมีต่อ “ปราชญ์ของแผ่นดิน” ท่านนี้

อาจารย์เจตนากับการให้ “อนุสติ” ต่อวงการศึกษ : มนุษยศาสตร์คือฐานคิด

ผู้เขียนรู้สึกประทับใจกับบทความของอาจารย์สุภาวงศ์ที่วิเคราะห์ความคิดของอาจารย์เจตนาได้อย่างลุ่มลึก และภาพที่สะท้อนออกมาชัดมากก็คือ เบื้องหลังความคิดทางการศึกษาของอาจารย์เจตนา นั่นคือจิตวิญญาณแห่งมนุษยศาสตร์โดยแท้ นับตั้งแต่ปรัชญาแนวคิดของอาจารย์เกี่ยวกับความหมายของ “การศึกษา” ไปจนถึงการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ในแง่มุมต่าง ๆ

- อาจารย์เจตนาเชื่ออย่างสุดใจว่าเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาไม่มีอะไรสำคัญไปกว่าการสร้าง “สังคมอารยะ” ที่มนุษย์ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร แบ่งปัน

เคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกันอย่างเท่าเทียม และที่สำคัญที่สุดคือการร่วมกันใช้พลังปัญญาอย่างสร้างสรรค์เพื่อความผาสุกและสันติของสังคม

- โดยนัยจากปรัชญาความเชื่อนั้น อาจารย์เจตนาจึงเห็นว่าการศึกษาคือต้องสร้างคนให้มีศรัทธาในพลังปัญญาและพลังแห่งคุณงามความดีของมนุษย์และบนฐานแห่งศรัทธานั้น การศึกษาพึงสร้างให้คนมีทั้งความเก่งและความดี เป็นผู้ที่มีทั้ง “ศิลปะแห่งการเรียนรู้” และการเป็น “นักก่อคุณทางปัญญา” ที่ก่อปรด้วยวิจรรณญาณและการคิดวินิจฉัยอย่างอิสระ เท่า ๆ กับที่ต้องมีความซื่อสัตย์และกล้าหาญทางจริยธรรมเพื่อการปกป้องรักษาสังคมให้อยู่ในทำนองคลองธรรม
- อาจารย์เจตนาเชื่อว่า การศึกษาที่จะนำคนไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นคือการศึกษามีคุณค่าของมนุษยศาสตร์เป็นแกนสาร นับตั้งแต่การศึกษาที่ทำให้คนรู้จัก “รากเหง้าทางประวัติศาสตร์” ของตนเองไปจนถึงเรื่องสุนทรียะที่ปลูกฝังให้คนตระหนักในพลังสร้างสรรค์อันงดงามของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้คือคุณค่าของมนุษยศาสตร์ที่อาจารย์เจตนามักย้ำอยู่เสมอว่าเป็นวิถีทางไปสู่สังคมที่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริง
- อาจารย์เจตนามักจะชี้ว่า วิธีการเรียนรู้ที่จะนำเราไปสู่เป้าหมายนั้น คือการเรียนรู้ภายใต้กระบวนการ “มนุษย์สัมผัสมนุษย์” ที่มีนัยครอบคลุมตั้งแต่ระบบ “มุขปาฐะ” ที่เน้นความสัมพันธ์และการสร้างสรรค์ทางปัญญาอย่างใกล้ชิดระหว่างครูกับศิษย์ที่อาจารย์เชื่อว่าไม่อาจมีเทคโนโลยีใด ๆ มาทดแทนได้โดยสมบูรณ์ ไปจนถึงมุมมองเกี่ยวกับความเสมอภาคทางการศึกษาโดยเฉพาะในการศึกษาระดับสูงที่ควรเปิดโอกาสให้คนต่างชนชั้นได้ “สัมผัส” กันมากกว่านี้ แทนสภาพปัจจุบันที่การอุดมศึกษากลายเป็นสมบัติที่ตกอยู่แต่กับชนชั้นกลางและคนที่ร่ำรวย จนเป็นการตอกย้ำชนชั้นวรรณะให้ “คนรวยรู้จักแต่คนรวย และคนจนก็รู้จักแต่กับคนจน และความจนอยู่ร่ำไป” อันทำให้สังคมของเราห่างเหินกันมากขึ้นเรื่อย ๆ
- ท้ายที่สุด อาจารย์เจตนาเป็นผู้ที่มีบทบาทและได้ฝากอะไรไว้มากมายเกี่ยวกับการแก้ไขปรับปรุงการอุดมศึกษาของประเทศ ตั้งแต่เรื่องหลักสูตร การเรียนการสอน การรับนักศึกษา การจัดระบบหอพัก “collegiate living” ไปจนถึงเรื่องของระบบบริหารมหาวิทยาลัย ผู้เขียนเห็นว่าอาจารย์เจตนาใช้จุดยืนทางมนุษยศาสตร์อย่างมั่นคงในการเสนอประเด็นเหล่านี้เช่นกัน มหาวิทยาลัยในความใฝ่ฝันของอาจารย์คือมหาวิทยาลัยที่สะท้อนคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างครบถ้วน ทั้งในวิธีการบริหารที่เป็นอิสระหลุดพ้นจากพันธนาการของ “bureaucracy” และ “bureaucratic mentality” และในกระบวนการเรียนการ

สอนที่เสริมสร้างวิจารณ์ญาณ ความเข้าใจในชีวิตและเพื่อนมนุษย์ และคุณธรรม จริยธรรมให้แก่บัณฑิต

สิ่งที่ผู้เขียนกล่าวไปเป็นเพียงการประมวลเอาสิ่งที่ท่านอาจารย์สุภาวงศ์ได้วิเคราะห์ได้อย่างลุ่มลึกมาสรุปใหม่ตามทัศนะของผู้เขียนเท่านั้น มิได้มีประเด็นใดแปลกใหม่ ผู้เขียนเพียงอยากจะย้ำว่าการวิเคราะห์ของท่านอาจารย์สุภาวงศ์เป็นการสะท้อนให้เห็น “life and virtue” ทางการศึกษาของท่านอาจารย์เจตนาที่มี “แก่นมนุษยศาสตร์” เป็นฐานอันอบอุ่นและมั่นคง และผู้เขียนเห็นว่านักคิดทางการศึกษาเช่นนี้หาได้ยากยิ่งในโลกที่เต็มไปด้วยการปรวนแปรและวัดความสำเร็จกันด้วยวัตถุ

อาจารย์เจตนากับการสร้าง “สำนึกต่อแผ่นดิน” ปฐมบทสำหรับเด็กรุ่นใหม่

สิ่งที่ผู้เขียนมองว่าเป็นคุณค่าทางการศึกษาอีกประการหนึ่งที่อาจารย์เจตนาได้สอดแทรกไว้ในงานของท่านโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง คือเรื่อง “สำนึกต่อแผ่นดิน” ผู้เขียนรู้สึกทึ่งว่าอาจารย์เจตนามีจิตสำนึกเรื่องนี้สูงมาก และหวังจะเห็นบ้านเมืองของเราเป็น “สังคมอารยะ” ในวันหนึ่งข้างหน้า ซึ่งการจะได้มาซึ่งความอารยะของสังคมไทยนั้นอาจารย์เชื่อว่าต้องมีฐานมาจากการรู้จักและเข้าใจตนเองของคนไทย เห็นคุณค่าในความเป็นไทย และการมีจิตสำนึกที่ดีต่อการร่วมกันเสียสละเพื่อแผ่นดินไทย

ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นว่าความคิดของท่านอาจารย์เจตนาอันคือเป้าหมายเชิงอุดมคติของการพัฒนาการศึกษานั้นเอง และเป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในวงการศึกษารวมทั้งผู้เขียนด้วย ควรจะได้รับการ enlighten กับความคิดเหล่านี้ เพื่อความตระหนักในเป้าหมายการปฏิรูปการศึกษาที่เราพึงไปให้ถึง และเพื่อเป็นจุดยืนอันมั่นคงในการทำงานปฏิรูปการศึกษา

ผู้เขียนใคร่ขอยกตัวอย่างการถอดความคิดอาจารย์เจตนาออกมาเป็นเป้าหมายการปฏิรูปการศึกษาให้ชัดเจนสัก 3-4 ประการ ดังนี้

- การผลักดันมหาวิทยาลัยออกจากระบบราชการ คงไม่ได้มีเป้าหมายแค่การเพิ่ม efficiency ในการทำงานให้ “คุ้มค่า คุ้มเงิน” หรือให้มีการ “ประกันคุณภาพ” เป็นรูปธรรมขึ้นเท่านั้น แต่เป้าหมายสูงสุดของการปฏิรูประบบบริหารมหาวิทยาลัยคือการสร้างประชาคมวิชาการที่มีเอกลักษณ์และอุดมคติของตนเอง เป็นประชาคมที่สมาชิกยึดโยงการทำงานกันด้วยอุดมคติดังกล่าว และมีความเป็นอิสระที่จะดำเนินงานไปสู่เป้าหมายอันเป็นอุดมคติของสถาบันแต่ละแห่งนั้น
- การปรับปรุงระบบการสอบ entrance คงไม่ได้มีเป้าหมายแค่การลดความเครียดหรือภาวะแข่งขันของเด็ก หรือเพื่อกระจายอำนาจการบริหารจัดการสอบไปสู่มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในระยะยาว แต่เป้าหมายที่แท้จริงคือการสร้างกลไกการคัดเลือกใหม่ที่จะสลายชนชั้น ลดการปิดกั้นผู้ด้อยโอกาส เปิดเวทีมหาวิทยาลัยให้เป็น

แหล่งเรียนรู้ของคนทุกระดับ หลากหลายฐานะและภูมิหลัง และใช้กระบวนการ “มนุษย์สัมผัสมนุษย์” ในรั้วมหาวิทยาลัยเป็นเครื่องลดช่องว่างในสังคมระยะยาว

- เป้าหมายของการเสริมสร้างความเป็นสากล (internationalization) ของหลักสูตร และการสอนไม่ได้มีแต่เรื่องการแข่งขัน แต่หมายรวมถึงการให้โลกทัศน์สากลแก่บัณฑิต ที่พ่วงไปสู่ความเข้าใจ การยอมรับ และความรักในเพื่อนมนุษย์แม้ต่างชาติต่างภาษา เพื่อสันติสุขของโลกในอนาคต
- เช่นเดียวกับการศึกษาในระดับที่ต่ำลงมาที่กำลังเน้นเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นมาก ก็ไม่ควรมองหลักสูตรท้องถิ่นเป็นแค่ผลพวงของการกระจายอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการอันหลากหลายของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น แต่เป้าหมายสุดท้ายอันเป็นอุดมคติที่สำคัญยิ่งของการพัฒนา คือการสร้าง ความเข้มแข็งและสายใยบางสังคมอันเหนียวแน่นในทุกท้องถิ่น โดยอาศัยการศึกษาที่ดีเป็นสื่อ

ประเด็นเหล่านี้คือข้อคิดบางประการจากงานของท่านอาจารย์เจตนาที่ท่านอาจารย์สุภางค์ได้ประมวลไว้ ที่ผู้เขียนเชื่อว่าเป็นข้อคิดสำคัญและลึกซึ้งสำหรับนักการศึกษาทุกคน

บทวิจารณ์/ข้อสังเกตเกี่ยวกับ เรื่อง “การเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน

ผศ. สุดาวรรณ สีนรุประมา

ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตโดยรวมก่อนว่า การจะพิจารณาถึงงานในด้านหนึ่งด้านใดของ ศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ โดยไม่เกี่ยวข้องกับด้านอื่น ๆ นั้นเป็นไปได้ยาก การที่คณะผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อต่าง ๆ ก็คงเป็นไปเพื่อการเน้นประเด็นสำคัญให้ชัดเจน แต่ก็คงจะหลีกเลี่ยงการคาบเกี่ยวหรือการพูดซ้ำซ้อนในบางประเด็นไม่ได้

ในการที่จะวิจารณ์ประเด็นเฉพาะสักประเด็นหนึ่ง ผู้วิจารณ์ก็ประสบปัญหาในทำนองเดียวกัน นั่นก็คือการพิจารณาเลยข้ามหัวข้อไปเพราะมีแนวคิดหรือรายละเอียดที่เกี่ยวข้องหรือตรงกันบางเรื่องผู้วิจัยให้ข้อนี้อาจจะไม่เอ่ยถึง เพราะมีผู้วิจัยท่านอื่นศึกษาโดยละเอียดอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามเนื่องจากผู้เขียนได้รับมอบหมายให้ศึกษาโดยละเอียดในส่วนของการเรียนการสอนภาษาเยอรมันและตำราวรรณคดีเยอรมัน ผู้เขียนก็จะพยายามติกรอบของวิจารณ์ให้อยู่ภายในหัวข้อดังกล่าว แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วการศึกษาหัวข้อนี้ย่อมต้องกินความรวมไปถึงเรื่องของการศึกษา การวิจัย วรรณคดีศึกษา และวรรณคดีเปรียบเทียบด้วยเป็นอย่างมาก

ผู้เขียนไม่ต้องการเรียกข้อเขียนนี้ว่าเป็น “การวิจารณ์” แต่จะขอเพียงแค่แสดงความคิดเห็นในเชิงแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยมากกว่า ด้วยเห็นว่าผู้วิจัยทุกท่านได้ทำงานหนักในการที่จะศึกษาและทำการ “ย่อย” ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำประเด็นหลักที่สำคัญมานำเสนอ ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าจากข้อมูลที่มีอยู่มากมายนั้น ผู้วิจัยและผู้วิจารณ์อาจมีมุมมองและความคิดที่จะให้ความสำคัญหรือเลือกสรรประเด็นมานำเสนอต่างกันไปบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการยกตัวอย่างที่เป็นรายละเอียด

ในส่วนที่เป็นเรื่องของการเรียนการสอนภาษาเยอรมันในงานวิจัยชิ้นนี้จะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนท้ายของหัวข้อที่ 3 ในบทที่ 1 ซึ่งเป็น “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอน” นำเสนอโดย รศ.ดร.สดชื่น ชัยประสาธน์ และหัวข้อที่ 4 ในบทเดียวกันเรื่อง “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน” ซึ่งเขียนโดย รศ.ดร.พรสวรรค์ วัฒนางกูร

ผู้เขียนขอเลือกไม่กล่าวถึงรายละเอียดของเนื้อหางานวิจัยทั้งหมดในลักษณะบรรยาย แต่จะขอยกบางประเด็นมาพิจารณาเพื่อเน้นความสำคัญหรือเพิ่มเติมข้อมูลที่คิดว่าน่าสนใจและจะเป็นประโยชน์ได้ โดยมีได้เรียงลำดับตามเนื้อหาของงานวิจัย

1) ในหัวข้อที่ 3.1 ของบทที่ 1 ผู้วิจัยพูดถึง “ทัศนะเกี่ยวกับการสอนภาษา อารยธรรม วรรณคดี (ตะวันตก) และวิเทศคดีศึกษา” โดยได้สรุปใจความสำคัญที่เป็น “แก่น” ความคิดของอาจารย์เจตนา

จากบทความหลายชิ้น บทความหนึ่งซึ่งผู้เขียนเองก็คิดว่าสำคัญมากก็คือ บทความชื่อ “ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการสอนวรรณคดีและวัฒนธรรมฝรั่งเศสและเยอรมัน” ซึ่งการสอนภาษาต่างประเทศโดยวิชานี้อาจขยายเนื้อหาให้กว้างขวางจนมีลักษณะเป็นสหวิทยาการได้ นอกจากนั้น ยังควรจะต้องเป็นไปในลักษณะของ “วัฒนธรรมเปรียบเทียบ” (ดูรายละเอียดในเจตนา นาควัชร : “ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีและวัฒนธรรมฝรั่งเศสและเยอรมัน, 2513”, “Interkulturelle Germanistik als Begegnung mit der einheimischen Tradition : Erfahrung aus Thailand, 1991” บทสัมภาษณ์ 2540, 2541 และงานวิจัยหัวข้อ 3.1)

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้ยกกรณีตัวอย่างจากเยอรมันศึกษาในเรื่องของเนื้อหาและองค์ความรู้ของวิเทศคดีศึกษา ซึ่งเป็นทักษะที่ได้จากการสัมภาษณ์ (เมื่อวันที่ 1 กพ. 2541) โดยอาจารย์เจตนา กล่าวว่ายากจะให้นั้น “เรื่องสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ของคนเยอรมัน” (ดูในงานวิจัยบทที่ 1 หน้า 29-30 และบทสัมภาษณ์)

นั่นก็คือ ผู้เรียนหรือผู้อ่านจะไม่สามารถเข้าถึง “ภาษา และวรรณคดี” ได้เลยหากไม่เข้าใจบริบททางวัฒนธรรมอันเป็นบ่อเกิดของภาษาและวรรณคดีนั้น ๆ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสามารถเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของตนด้วย

แนวคิดนี้เช่นกันที่ผู้วิจัยอีกท่านคืออาจารย์พรสรรค์ได้นำมาขยายความและยกตัวอย่างในกรอบของวัฒนธรรมเยอรมัน ซึ่งสามารถขยายไปพิจารณาในวัฒนธรรมอื่นได้ด้วยในงานวิจัยข้อ 4.2.2 “กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ” (ดูในหน้า 2-3 ของงานวิจัยหัวข้อที่ 4 ของบทที่ 1)

อาจารย์พรสรรค์ได้ยกตัวอย่างหลาย ๆ ตัวอย่างในงานวิจัยหัวข้อที่ 4.2.2 นี้ เพื่อแสดงให้เห็นแนวความคิดหลักของอาจารย์เจตนาที่ว่าผู้เรียนต้องเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมไทยเองเสียก่อนจะไปเข้าใจ “ความเป็นอื่น” ของวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้ หลังจากให้ตัวอย่างแล้วอาจารย์พรสรรค์ก็มาถึงข้อสรุปที่ว่าทั้งหมด” ล้วนนำไปสู่การศึกษาวัฒนธรรมเชิงเปรียบเทียบทั้งสิ้น” (งานวิจัยหัวข้อที่ 4.2.2 หน้า 5, ดูรายละเอียดตั้งแต่หน้า 3-6)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความคิดหลักแนวนี้อาจารย์เจตนาได้แสดงตั้งแต่ปี 2513 และได้มีจุดยืนเช่นนี้มาตลอด โดยอาจารย์ได้นำไปอธิบายขยายความทั้งในบทความและบทบรรยายในวาระต่าง ๆ กัน เช่นในปี 2530 ในหนังสือ “70 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเล่ม 3 (รำลึกอดีต)” อาจารย์ก็ได้สรุปอย่างชัดเจนในบทความ “เอกลักษณ์ไทยไม่ต้องมีใครเรียกร้องให้รณรงค์” ว่า “...ในท้ายที่สุดแล้วการเรียนภาษาต่างประเทศในชั้นอุดมก็คือ การศึกษาวัฒนธรรมเชิงเปรียบเทียบนั่นเอง” (หน้า 313)

2) ประเด็นที่สองที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยในหัวข้อที่ 3.1 ได้ยกมาให้เห็นชัดเจนก็คือประเด็นของภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนภาษา วรรณคดีและวัฒนธรรมต่างประเทศ ในบทความที่ได้อ้างแล้วในข้อ 1 ทั้ง 2 บทความ อาจารย์เจตนาได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมต่างประเทศนั้นไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาต่างประเทศนั้น ๆ เสมอไป

ผู้วิจัยได้ยกข้อความของอาจารย์เจตนา มาอ้างอิงอยู่หลายตอนทั้งจากบทความและบทสัมภาษณ์ ผู้เขียนขอยกคำอ้างอิงตอนท้ายมาอ้างอิงไว้ตรงนี้อีกครั้ง เพราะเห็นว่าเป็นประเด็นที่สำคัญมากเรื่องหนึ่ง

“ความล้มเหลวของวิเทศศึกษามาก (ทั้งอังกฤษ-อเมริกันศึกษา และเยอรมันศึกษา) มักจะมาจากการที่นักวิชาการไทยหยิบยกเอาวรรณคดีและเนื้อหาด้านวัฒนธรรมต่างประเทศมาสอนในการสื่อมาโดยตลอด ซึ่งแสดงว่าปราศจากความสำนึกในคุณค่าของภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง...”

(ผู้วิจัยสรุปความจาก “Interkulturelle Germanistik als Begegnung mit der einheimischen Tradition : Erfahrungen aus Thailand, 1991” และดูในงานวิจัยบทที่ 1 หน้า 30, 31)

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่สำคัญมากประเด็นหนึ่งที่เป็นที่ถกเถียงกันในหมู่นักสอนภาษาและวรรณคดีต่างประเทศตลอดมา และอาจารย์เจตนาได้แสดงจุดยืนที่ชัดเจนในผลงานหลาย ๆ ชิ้นของอาจารย์

ในหัวข้อที่ 3.3 ของบทที่ 1 ซึ่งพูดถึง “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีศึกษา” ผู้วิจัยก็ได้เน้นประเด็นนี้อีกครั้ง (หน้า 38) ทั้งยังตั้งข้อสังเกตเป็นเชิงอรรถว่า

“อาจารย์เจตนาได้ตอบคำถามนี้ด้วยการเขียนตำราเรื่องวรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรคชท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์ (2526) และงานวิจัยเรื่องแนวประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษ – อเมริกันในศตวรรษที่ 20 (2525) เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าภาษาไทยมีศักยภาพเพียงพอที่จะถ่ายทอดคุณค่าทางปัญญาของนานาชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ”

(เชิงอรรถในงานวิจัยหัวข้อที่ 3 บทที่ 1, หน้า 38 และผู้สนใจจะดูรายละเอียดของแนวคิดนี้ได้ใน คำนำ ของ “วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์, การศึกษาเชิงวิจารณ์” (2526))

ในเรื่องนี้ผู้วิจัยยังได้อ้างอิงถึงบทสัมภาษณ์ (1 กพ.41) ซึ่งผู้วิจัยได้ถามย้ำกับอาจารย์เจตนาเองว่า การสอนวิชาที่เน้นเนื้อหาเช่นวัฒนธรรมหรือวรรณคดีนั้นควรสอนโดยใช้ภาษาแม่หรือภาษาของเจ้าของภาษา ซึ่งอาจารย์ตอบว่า

“ควรใช้ทั้ง 2 ภาษา คือความสามารถทางภาษานั้นปฏิเสธไม่ได้ ไม่ใช่ว่าอ่านวรรณคดีแล้วไม่มีความสามารถทางภาษาแล้วจะไปยกเมฆเอาไม่ได้

ความสามารถทางภาษาต้องทำให้เข้ม ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีเรื่องอื่นที่เรา
ต้องเรียนรู้และอาจไม่จำเป็นต้องเรียนด้วย ภาษาแม่ของเขาก็ได้"

(งานวิจัยบทที่ 1 หัวข้อที่ 3 หน้า 30)

3) ประเด็นของ "ครูในอุดมคติ"

ในหัวข้อที่ 3 ของบทที่ 1 ซึ่งมีชื่อว่า "ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไป" นั้น ผู้วิจัยได้เริ่มประเด็นด้วยเรื่อง "ครูในอุดมคติ" ซึ่งครอบคลุมตัวอย่างของ "ครูเก่า" ที่อาจารย์เจตนานิยมชมชอบทั้งครูไทย คือ "บุษบาหน้าห้อง 10" คุณพระวรเวทย์พิสิฐและพระยาอนุমানราชธน และครูฝรั่ง เช่น F.R.Leavis และศาสตราจารย์ Kurt Wais โดยผู้วิจัยอ้างอิงคำพูดของอาจารย์เจตนาเกี่ยวกับ "ครู" ทั้งหลายนี้มาหลายตอนเพื่อสรุปว่า "ครู" ทั้งหมดนั้นก็คือตัวอย่างที่สะท้อนแนวคิดและวิธีการสอนของอาจารย์เจตนาตนเอง

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ยกคำอธิบายของอาจารย์เรื่อง บทบาทของครูผู้สอนวรรณคดีมาอ้างอิงรวมถึง "แก่นแท้ของการเรียนอักษรศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวรรณคดี" ผู้เขียนขอยกเฉพาะตอนท้ายมาอ้างอิงซ้ำอีกครั้ง :

"งานของครูวรรณคดีมิใช่เรื่องการถ่ายทอดเนื้อหาวิชาโดยตรง แต่เป็นเรื่องการสร้างทัศนคติ สร้างศักยภาพที่นักศึกษาแต่ละคนต้องพัฒนาต่อไปด้วยตนเอง"

ดูรายละเอียดใน "ข้อคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีในระดับอุดมศึกษา" (2516) และ "On the Teaching of Literature at the University Level" (1977)

ใครก็ตามที่ได้อ่านงานเขียนหรือฟังการบรรยายของอาจารย์เจตนา ไม่ว่าจะเป็นหัวข้อเชิงการศึกษา วรรณคดีวิจารณ์ วรรณคดีเปรียบเทียบ หรือหัวข้ออื่นใด ย่อมต้องยอมรับว่าอาจารย์มีความเป็นครูอยู่สูงมาก

ผู้เขียนขอเสริมในส่วนที่ยังไม่มีใครพูดถึงอีกกรณีหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาเยอรมันโดยตรงนั่นก็คือ เรื่องของเอกสารประกอบการสอนที่มีลักษณะเป็น "คู่มือ" การอ่านวรรณคดีเยอรมัน 3 เล่ม ที่ผู้วิจัยคืออาจารย์พรสรรค์ได้เอ่ยถึงในฐานะผลงานที่เป็น "องค์ความรู้พื้นฐาน" และตีตราได้ชัดเจนว่า "Made in Germany" (สำหรับเนื้อหาของเอกสารทั้ง 3 ชิ้นนี้จะขอพูดถึงในหัวข้อที่ 5) สิ่งที่น่าสนใจในเอกสาร 3 ชิ้นนี้ที่ผู้เขียนอยากจะขอนำเสนอที่นี่ก็คือ "ที่มา" ของคู่มือทางวรรณคดี 3 เล่ม ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2520.

ในคำนำของคู่มือ "Tonio Kröger" ของ "Thomas Mann" อาจารย์เจตนาอธิบายว่า : "ในฐานะผู้สอนวิชา วรรณคดีเยอรมันในศตวรรษที่ 20 ผู้เขียนได้กำหนดหนังสือเล่มนี้ให้เป็นหนังสือบังคับสำหรับนักศึกษาวิชาภาษา

เยอรมันในคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในภาคการศึกษาสุดท้ายก่อนสอบรับปริญญา นักศึกษาทุกคนลงความเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความคิดของสุนทรียศาสตร์ แต่ก็เชื่อว่าจะเหนือปากว่าแรงอะไร ถ้าครูผู้สอนให้ความช่วยเหลือเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งรวมถึงความช่วยเหลือที่ให้ในชั้นเรียนด้วย คู่มือเล่มนี้แต่เดิมเขียนขึ้นด้วยลายมือเพื่อเวียนให้นักศึกษาเพียง 3 คนอ่าน ผู้เขียนได้รับแรงกระตุ้นจากอาจารย์ณมล จ้าวสุวรรณ หัวหน้าภาควิชาภาษาเยอรมัน ให้เรียบเรียงเอกสารประกอบการสอนขึ้นในรูปของ “คู่มือ” และจัดพิมพ์เผยแพร่ไปในหมู่ผู้ที่สนใจวรรณคดีเยอรมัน...

คำนำในคู่มือ Tonio Kröger ของ Thomas Mann. 2520. (เน้นโดยผู้เขียน)

ส่วนในคำนำของคู่มือ “Leben des Galilei” ของ Bertolt Brecht นั้น อาจารย์ก็ได้ใช้วิธีเดียวกัน โดยเรียกว่าเป็น “วิธีสอนแบบโบราณ” และลงท้ายคำนำของอาจารย์ว่า

“วิชาภาษาและวรรณคดีเยอรมันเป็นวิชาที่มีผู้เรียนน้อย ถ้าคู่มือเล่มนี้ซึ่งแต่เดิมเขียนไว้สำหรับผู้อ่านเพียง 3 คน จะได้รับการเผยแพร่ไปสู่ผู้อ่านสัก 30 คน ผู้เขียนก็คงจะปลื้มใจได้แล้ว”

คำนำในคู่มือ Leben des Galilei ของ Bertolt Brecht, 2520

ตรงนี้เราจะเห็นความตั้งใจของอาจารย์เจตนาที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์แม้เพียง 3 คน ความพยายามช่วยเหลือในการทำความเข้าใจงานวรรณกรรมยาก ๆ ในขณะเดียวกันก็คาดหวังว่างานของอาจารย์จะได้เผยแพร่ไปในวงกว้างขึ้น

ผู้เขียนมองว่า การที่อาจารย์หยุดเขียนงานที่เกี่ยวกับวรรณคดีเยอรมันโดยตรง แต่หันมาเขียนเชิงเปรียบเทียบนั้น สาเหตุหนึ่งก็น่าจะเป็นเพราะความเป็น “ครู” ของอาจารย์เจตนาที่อยากจะให้ผลงานของอาจารย์เป็นประโยชน์แก่นักศึกษากลุ่มใหญ่ มิใช่จำกัดอยู่แค่นักศึกษาหรือผู้สนใจที่สามารถอ่านภาษาเยอรมันได้เพียงไม่กี่คน ในข้อนี้อาจารย์ยืนยันได้ชัดเจนจากคำอธิบายของอาจารย์เองในการที่อาจารย์เลือกใช้ภาษาอังกฤษแทนภาษาเยอรมันในการเขียนงานวิจัยทางวิชาการชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ “Brecht and France” (Chetana Nagavajara : Brecht and France. Nakorn Pathom : Silpakorn University 1992, p.19)

4) ข้อสังเกตต่อหัวข้อที่ 4 “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน”

ในหัวข้อที่ 4 ของงานวิจัย “ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมัน” นั้น ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเป็น

4.1 ภาพรวมและวิธีการนำเสนอ

4.2 กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ

4.3 ข้อเรียกร้องและคุณูปการต่อวงการเยอรมันในประเทศไทย

โดยในหัวข้อที่ 4.1 ผู้วิจัยได้ชี้ว่า “ผลงานทางวิชาการในสายเยอรมันมีอยู่หลากหลายข้อและหลายลักษณะ” (ดูในงานวิจัยหัวข้อนี้หน้า 1) และได้ให้ชื่องานนั้น ๆ แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดมากไปกว่าที่จะบอกว่า “ทั้งหมดนี้นับเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีชั้นเอกของเยอรมันให้แก่บุคคลทั่วไป” (ที่เดิม)

ในช่วงท้ายของประเด็น 4.1 หน้า 2) ผู้วิจัยได้บอกวิธีนำเสนอว่า :

“และด้วยเหตุที่งานวิจัยส่วนนี้มีใช่เป็นการย่อสาระความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเยอรมัน แต่ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการดึงเฉพาะประเด็นหลักที่ปรากฏในบทความวิชาการด้านเยอรมันของอาจารย์เจตนา ทั้งที่เกี่ยวกับเนื้อหาและมุมมอง ตลอดจนวิธีสื่อความคิด

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญเพิ่มเติมสำหรับการเรียนการสอนในสายเยอรมันที่ให้ภาพรวมของวงการนี้ มิได้อยู่ที่ข้อเขียนของอาจารย์เจตนาโดยตรง แต่เป็นบทสัมภาษณ์ของอาจารย์เอง...”

เป็นที่ชัดเจนอยู่แล้วว่างานเขียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมันโดยตรงนั้นมีไม่มาก และข้อมูลส่วนใหญ่จะพบได้ในบทความทั่วไปในเชิงเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมอื่นหรือในลักษณะของตัวอย่าง แต่ผู้เขียนเห็นว่าสิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยแทบจะมิได้นำมาพิจารณาเลย แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนแนวคิดหลาย ๆ ประการตลอดจนวิธีสื่อความคิดของอาจารย์เจตนา และอาจเรียกได้ว่าเป็นภาคปฏิบัติของแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนวรรณคดีเยอรมันโดยตรงในฐานะที่อาจารย์ประกาศตัวเองอยู่เสมอว่าเป็น “ครูสอนภาษาเยอรมัน” นั่นก็คือคู่มือวรรณคดี 3 เล่ม และตำรา วรรณกรรมละครของเบรคชท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์ เล่มหลังนี้มีผู้วิจัยบางท่านพูดถึงในประเด็นอื่นบ้างแล้ว แต่ผู้เขียนประสงค์จะพิจารณาลงานทั้ง 4 เล่มนี้ในประเด็นของการสอนวรรณคดีเยอรมัน โดยจะขอยกไปอธิบายในรายละเอียดในหัวข้อที่ 5 ของข้อเขียนนี้

ในหัวข้อ 4.2 “กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ” นั้น ผู้วิจัยเน้นในเรื่องของวัฒนธรรม และการศึกษาเชิงวัฒนธรรมเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นเรื่องที่จะปฏิเสธไม่ได้ แต่ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่าผู้วิจัยได้ยกทั้งตัวอย่างแนวคิดและลักษณะต่าง ๆ ที่พบในวิชาการของอาจารย์เจตนามาหลากหลาย แต่มิได้ยกประเด็นให้ชัดเจน บางครั้งจะพูดถึงหลายประเด็นพร้อมกัน และบางเรื่องก็ดูจะพ้นไปจาก “กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ” ดังนั้นหากผู้วิจัยจะไดยกประเด็นให้ชัดเจนเป็นหัวข้อ ๆ ไปน่าจะช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นกรอบความคิดของอาจารย์เจตนาได้ดีขึ้น

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างบางตอนของงานวิจัยที่พบว่าผู้วิจัยพูดถึงหลายประเด็นพร้อม ๆ กัน จนผู้อ่านอาจจะพลาดประเด็นหลักที่สำคัญไป

ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยคำถามที่อาจารย์เจตนาตั้งขึ้นในที่ในการสัมมนานานาชาติที่สถาบัน เกอเธ่ เมืองมิวนิค (ตรงนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า “มีนเซ่น” ซึ่งคงจะเป็นที่เข้าใจได้เฉพาะผู้รู้ภาษาเยอรมันเท่านั้น) ซึ่งถามว่าครูจากประเทศต่างไกลอย่างประเทศไทยจะอธิบายลักษณะเฉพาะตัวของประเทศออสเตรเลียได้อย่างไร เมื่อประเทศออสเตรเลียและเยอรมนีมีส่วนที่คล้ายกันอยู่มาก (ดูในงานวิจัยบทที่ 1 หัวข้อที่ 4, หน้า 3)

จากคำถามนี้ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นขึ้น 3 ประเด็น ในแนวคิดการศึกษาเชิงวัฒนธรรมเปรียบเทียบ ซึ่งก็คงจะเพียงพอหากเรากำลังพิจารณากรณีศึกษาทั่วไป แต่ในกรณีที่กำลังพิจารณาในประเด็นการเรียนการสอนภาษาเยอรมันนั้น ผู้เขียนเห็นว่า อาจารย์ได้ชี้ให้ตระหนักในลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมเยอรมัน ให้ตัวอย่างที่ชัดเจนว่าใน “วัฒนธรรมเยอรมัน” นั้นมี “วัฒนธรรมย่อย” เฉพาะ “พื้นที่” และในการจะถ่ายทอดความรู้เช่นนี้ไปสู่ผู้เรียน จำเป็นต้องมีข้อมูลและวิธีการโดยเฉพาะ เนื่องจากเรื่องของวัฒนธรรมนั้นมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนทีเดียว

ในหน้า 3 ตอนถัดไปผู้วิจัยยกหลายประเด็นมาพูดพร้อม ๆ กัน ทั้งประเด็นการเข้าถึงวัฒนธรรมต่างชาติ การติดต่อทางวิชาการและปฏิสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม การให้และการรับความช่วยเหลือทางวิชาการจากต่างประเทศและเยอรมัน ไปจนถึงความเชื่อมั่นในความเป็นไทย

เมื่ออ่านที่แรกเข้าใจว่านี่คือบทนำจึงเกิดความคาดหวังว่าจะมีการขยายความที่ละเอียด ส่วน แต่ผู้วิจัยได้ยกบทความที่พูดถึงการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแสดงแนวคิดเรื่อง “ความเท่าเทียมกัน” และเลยไปถึงเรื่องการรับวัฒนธรรมอย่าง “เลือกสรร” และ “ตระหนักคุณค่า” วัฒนธรรมไทยด้วย (งานวิจัยหน้า 4)

เช่นเดียวกับในหน้า 5 ที่ผู้วิจัยเริ่มต้นอภิปรายถึงความ “เป็นครูเยอรมัน” ของอาจารย์เจตนาที่มีพื้นฐานการศึกษาในประเทศอังกฤษ และยังได้ศึกษาภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศสในอังกฤษและเยอรมนี เพื่อชี้ให้เห็นข้อได้เปรียบในการที่จะสื่อ “ความเป็นอื่น” ในวรรณคดีและวัฒนธรรมต่างชาติให้กับคนไทย แล้วเชื่อมโยงด้วยตัวอย่างเพื่อแสดง “วิธีเขียนหนังสือ” และ “วิธีอ่านหนังสือ” ของอาจารย์เจตนา และยังเชื่อมต่อไปจนถึงเรื่องของ “สุนทรียะ” และ “การสร้างงานศิลปะ” (หน้า 6)

ผู้เขียนตั้งสมมุติฐานว่าผู้วิจัยมีข้อมูลเป็นจำนวนมาก และเข้าใจแนวความคิดต่าง ๆ ของอาจารย์เจตนาดี จึงเขียนแบบผู้รู้ แต่ถ้าหากว่าคณะผู้วิจัยคาดว่าจะมีผู้อ่านหลายกลุ่ม (เช่นนักศึกษา) ก็อาจจะต้องยกประเด็นให้เห็นเด่นชัด และอธิบายขยายความให้ละเอียดขึ้นอีกบ้างเพื่อความเข้าใจอันดีของผู้อ่าน

สำหรับเรื่อง Brecht and France ที่ผู้นำเสนอในประเด็น “เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม” และงานวิจัยนั้น ผู้เขียนขอเสนอว่าอยากให้แยกประเด็นเรื่อง “การวิจัย” หรือ “วิธีการวิจัย” ออกมา ซึ่งหากเกรงว่าจะซ้ำซ้อนกับส่วนอื่นของงานวิจัยก็อาจยกออกไป

นอกจากนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าบทสรุปที่ผู้วิจัยให้ไว้ในตอนท้ายสุดของหัวข้อที่ 4 (หน้า 11-12) น่าจะเป็นบทสรุปที่ดีที่สุดสำหรับหัวข้อ 4.2 นี้

ในหัวข้อ 4.3 “ข้อเรียกร้องและคุณูปการต่อวงการเยอรมันในประเทศไทย” นั้น ผู้วิจัยได้ออกตัวแต่ต้นว่า “ข้อเขียนส่วนนี้ค่อนข้างจะมีลักษณะที่เป็นอัตวิสัยอยู่มาก...” (หน้า 8)

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอ ผู้เขียนคิดว่าอาจแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 2 ตอน คือส่วนของทัศนะของอาจารย์ที่มีต่อวงการเยอรมัน ตลอดจนความคาดหวังของอาจารย์ที่มาจากการสัมภาษณ์หรือบทความต่าง ๆ กับส่วนที่เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัยเองในฐานะผู้อยู่ในวงการเยอรมันเช่นกัน

โดยรวมแล้ว ผู้วิจัยได้นำเสนอภาพรวมของความคิดของอาจารย์เจตนาที่มีต่อวงการเยอรมันได้ชัดเจน รวมทั้งบทบาทของอาจารย์ในฐานะผู้ที่ได้พยายามเป็นอย่างมากในการส่งเสริมบุคลากร และส่งเสริมการพัฒนาวิชาการร่วมกันในวงการเล็ก ๆ นี้

ผู้วิจัยได้ยกคำให้สัมภาษณ์ (20 ธันวาคม 2540) ของอาจารย์เจตนาเองมาไว้ในตอนต้นของหัวข้อนี้อย่าง

“ผมประสบความสำเร็จพอสมควรโดยสิ้นเชิง ในส่วนที่เกี่ยวกับเยอรมัน ศึกษาในการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับนักวิชาการในประเทศไทย ยกเว้นบางคนซึ่งคุยกันเป็นส่วนตัว ผู้สอนภาษาและวรรณคดีเยอรมัน ส่วนใหญ่ไม่เคยอ่านหนังสือของผมเลย ไม่ใช่เพราะถูกกว่าผมไม่มีภูมิรู้ที่จะให้ เพียงแต่มีความคิดบางอย่างซึ่งผมคิดว่าเก๋ยาก ความคิดอันนั้นก็ถือว่า ถ้าต้องการที่จะเข้าใจวัฒนธรรม ภาษาวรรณคดีของชาติไหน คนชาตินั้นแหละที่จะเป็นคนอธิบายตัวเองได้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นการที่จะมาอ่านงานที่คนไทยเขียนเกี่ยวกับวรรณคดีเยอรมันนั้น มันก็คงไม่ดีเท่ากับที่จะไปอ่านงานที่คนเยอรมันเขียนเอง...”

เน้นโดยผู้วิจัย : หน้า 8

ผู้วิจัยจะยอมรับความคิดนี้ของอาจารย์เจตนา แต่ผู้เขียนเองนั้นยังเชื่อว่าผู้สอนภาษาและวรรณคดีเยอรมันส่วนใหญ่ “รู้จัก” งานของอาจารย์เจตนา เพียงแต่จะมีปฏิกิริยาอย่างไรหรือนำไปใช้อย่างไรบ้างนั้นไม่อาจยืนยันได้ ส่วนเรื่องความสำเร็จในการสร้างความสัมพันธ์กับนักวิชาการไทยหรือในเรื่องความพยายามที่จะทำให้เกิด “การเสวนาทางวิชาการอย่างไม่เป็นทางการ” นั้น ผู้เขียนในฐานะที่อยู่ในวงการนี้เช่นกัน ต้องยอมรับว่าดูจะยังมีข้อจำกัดอยู่เป็นอันมาก

ผู้วิจัยได้สรุปหลักการและแนวคิดของอาจารย์เจตนาด้วยการสรุปความคิดของอาจารย์จากปาฐกถาที่สถาบันเกอเธ่ ในการสัมมนาเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-เยอรมัน" เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2540 ว่า

"ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่าง 2 ชาติ ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของอิสระและวุฒิภาวะทางปัญญาในแวนมนุษยนิยม ดังปรากฏในแนวคิดของนักปรัชญาชาวเยอรมันยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) 'Was ist Aufklärung?' เพราะอิสระและวุฒิภาวะทางปัญญาเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพซึ่งกันและกันในแง่ความคิดการเรียนรู้เรื่องของผู้อื่นอย่างรู้ตัวเพื่อรู้จักตนเองให้ดีขึ้น นับเป็นความสัมพันธ์ที่ 'เท่าเทียมกัน' 'เอื้ออาทรต่อกัน' และ 'เปิดใจกว้าง' ยอมรับฟังซึ่งกันและกัน นำไปสู่ "การสร้างสรรคในทางวิชาการที่เป็นตัวของตัวเอง ที่มีใช้การจรรทางเดียว

งานวิจัยบทที่ 1 หัวข้อ 4.3.1 หน้า 11

ผู้วิจัยจบหัวข้อนี้ด้วยการเน้นถึงข้อคิดทางจริยธรรมทางวิชาการที่อาจารย์เจตนาในฐานะ "ครูสอนวรรณคดีเยอรมัน" ได้ฝากไว้กับวงวิชาการเยอรมันในเมืองไทย (หน้า 12)

ดังได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า บทสรุปที่น่าจะเป็นบทสรุปของหัวข้อที่ 4.2 "กรอบความคิดและภาพรวมของหลักการ" หรือเป็นบทสรุปรวมของหัวข้อที่ 4 นี้ โดยแยกออกมาเป็นหัวข้อ "บทสรุป" ให้ชัดเจน

"สำหรับหัวข้อที่ 5 และ 6 ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นประเด็นที่ผู้เขียนคิดว่าน่าจะสะท้อนแนวความคิดและเป็นข้อยืนยันทัศนคติเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมเยอรมันของอาจารย์เจตนาได้เป็นอย่างดี แต่ยังไม่ผู้วิจัยท่านใดได้พูดถึงจึงจะขอยกมาให้พิจารณา

5) เรื่องของ "เอกสารประกอบการสอนและตำราที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเยอรมัน"

5.1 คู่มือวรรณคดี

แนวคิดและวิธีการ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ 3 อาจารย์เจตนาได้เขียนคู่มือสำหรับการอ่านวรรณคดีเยอรมันอยู่ 3 เล่ม โดยเป็นคู่มือสำหรับนักศึกษาในวิชา "วรรณคดีเยอรมันในศตวรรษที่ 20" นั่นคือ คู่มือ Tonio Kröger ของ Thomas Mann, และคู่มือ Leben des Galilei ของ Bertolt Brecht และสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 2 คือ แนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันภาค 1 ทั้งหมดตีพิมพ์โดยโครงการตำรามหาวิทยาลัยศิลปากรในปี 2520

ผู้วิจัยคืออาจารย์พรสวรรค์ได้เขียนถึงงานทั้ง 3 ชิ้นนี้ว่า "เป็นการให้ความรู้ในเชิงเนื้อหาสาระโดยตรง เป็นองค์ความรู้พื้นฐานสำหรับใช้ในการเรียนการสอนวรรณคดีเยอรมัน" แต่มิได้ชี้แจงใน

รายละเอียด ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้วิจัยเห็นว่าเอกสารทั้ง 3 ชิ้นก็คือ “คู่มือ” ซึ่งเข้าใจกันได้เองอยู่แล้วว่าน่าจะมีลักษณะอย่างไร

ผู้เขียนมีความเห็นว่าเอกสารทั้ง 3 เล่มนี้ แม้จะเป็นเพียงงานชิ้นเล็ก ๆ ที่เป็นที่รู้จักกันในวงจำกัด แต่ก็มีลักษณะที่น่าจะพิจารณาได้อยู่หลายเรื่อง

ในเชิงวิธีการนั้น อาจารย์เขียนเอกสารนี้โดยมีกรอบความคิดที่ชัดเจน :

“คู่มือเล่มนี้เขียนขึ้นเพื่อนักศึกษาในมหาวิทยาลัยไทย จึงจำเป็นจะต้องอธิบายพื้นฐานทางวัฒนธรรมซึ่งไม่มีในตำราฝรั่ง นอกจากนั้น ก็ยังได้อธิบายความคิดสำคัญ ๆ ของผู้ประพันธ์ เทคนิคในการประพันธ์ คุณค่าทางวรรณศิลป์ และความหมายทางปรัชญาต่าง ๆ ไว้เท่าที่เห็นว่าจำเป็นสำหรับนักศึกษาไทย โดยให้คำอธิบายที่ละบทไปจนจบเรื่อง ผู้เขียนมิได้ให้ประวัติของผู้แต่งหรือรายละเอียดอื่น ๆ ที่อาจจะหาได้จากตำราภาษาต่างประเทศที่มีอยู่แล้ว เพราะวัตถุประสงค์ที่เขียนเอกสารนี้ขึ้นมาก็คือการให้ความรู้ที่จะหาจากตำราภาษาต่างประเทศได้ยาก”

(คำนำ ในคู่มือ Galilei ของ Bertolt Brecht, 2520)

นั่นก็คืออาจารย์เขียนคำอธิบายทั้งหมดเป็นภาษาไทย และให้ศัพท์เฉพาะที่สำคัญทางวรรณคดีเป็นภาษาเยอรมันกำกับไว้ด้วย แม้ว่าการอ้างอิงตัวบทจะอ้างอิงจากตัวบทภาษาเยอรมัน ผู้ที่สนใจเรื่องวรรณคดีที่ไม่รู้ภาษาเยอรมันก็ยังสามารถที่จะทำความเข้าใจได้ หากได้รับรู้เนื้อหาสาระของเรื่องมาบ้างแล้ว สำหรับผู้ที่รู้ภาษาเยอรมันแล้วก็จะเข้าใจเนื้อหาและประเด็น ตลอดจนคุณค่าทางวรรณศิลป์ได้ลึกซึ้งขึ้น เพราะอาจารย์ได้อธิบายภูมิหลังทางสังคม การตีความสัญลักษณ์ ฯลฯ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจ “ความคิดและกรอบของวัฒนธรรม” ไว้อย่างชัดเจน

คู่มือทางวรรณคดีนี้ถือได้ว่าเป็นภาคปฏิบัติของแนวความคิดของอาจารย์เจตนาในเรื่องของภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนวรรณคดีต่างประเทศ ที่ว่าไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาต่างประเทศเสมอไป ซึ่งได้อ้างมาแล้วในหัวข้อที่ 2 ของข้อเขียนนี้ นอกเหนือไปจากแนวคิดในเรื่องการสอนการอ่านและการตีความวรรณคดีที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดในหลายบทของงานวิจัยนี้

จุดประสงค์และความคาดหวัง

ในคำนำของหนังสือ “แนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันภาค 1” (2520) ซึ่งอาจารย์ได้แนะนำวิธีอ่าน ตีความ และข้อคิดจำกัดของการตีความ และการแปลศัพท์เฉพาะทางวรรณคดีแล้ว อาจารย์ได้ปิดท้ายด้วยการแสดงความตั้งใจในการเขียนคู่มือเล่มนี้ และความคาดหวังบางประการต่อวงการเรียนการสอนวรรณคดีเยอรมัน

“...ตำราเล่มนี้จึงอาจเป็นประโยชน์ต่อผู้มีความรู้ภาษาเยอรมันในระดับปานกลาง ซึ่งอาจจะนำไปใช้เป็นตำราเรียนด้วยตนเอง นอกจากนั้น ครู

ภาษาเยอรมันบางท่านอาจจะนำตำราเล่มนี้ไปใช้ประกอบการสอนวิชา
วรรณคดีเยอรมันในระดับต้นได้ด้วย ผู้เขียนทราบตระหนักว่าการตีความ
กวีนิพนธ์ด้วย วิธีการที่มีลักษณะเป็นอัตนัยนั้นอาจจะเป็นสิ่งที่ได้แย้งได้ ถ้า
หนังสือเล่มนี้กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กวีนิพนธ์เยอรมันในหมู่
นักวิชาการไทยขึ้นมาได้ ผู้เขียนก็คงจะยินดีเป็นอย่างมาก หนังสือเล่มนี้
อาจเป็นตำราภาษาไทยเล่มแรกที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์เยอรมัน ผู้เขียนก็หวัง
เป็นอย่างยิ่งว่า เพื่อนร่วมงานในสถาบันเดียวกันและสถาบันอื่นจะได้ช่วย
กันผลิตตำราในด้านวรรณคดีเยอรมันขึ้นมาให้มากกว่านี้ เพื่อว่าวันหนึ่ง
นักศึกษาไทยจะได้มีโอกาสสัมผัสกับมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าที่คนยุโรป
เผ่าหนึ่งได้สร้างเอาไว้ และที่เราจะเข้าถึงได้ก็ด้วยการลงทุนด้วยแรงกาย
และแรงใจในการเรียนภาษาเยอรมัน ซึ่งอาจจะเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า"

ความคาดหวังเช่นนี้อาจารย์เจตนาได้ตั้งไว้ตั้งแต่ปี 2520 คือเมื่อ 20 ปีมาแล้ว และ
อาจารย์ก็ยังพยายามกระตุ้นเพื่อนร่วมอาชีพอยู่บ่อยครั้ง แม้จะยังมิได้มีการตอบรับมากนักด้วยข้อ
จำกัดหลายประการ แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่มีเสียเลยทีเดียว

สำหรับเรื่องกวีนิพนธ์เยอรมันนี้ ซึ่งอาจารย์เองก็บอกไว้ว่า "ตั้งใจจะให้มีภาค 2 หรือ
ภาค 3 ต่อ" (ที่เดิม) แต่ก็ยังไม่ปรากฏออกมา ผู้วิจัยเองได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า :

"ภาค 2 และภาค 3 ขออนุญาตอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันภาค 1 (2520) ได้แปรรูป
ตกผลึกเป็นผลงานวิจัยขนาดใหญ่ในหัวข้อ 'กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทาง
ปัญญาของสังคมร่วมสมัย : ประสบการณ์จากวรรณคดีไทย อังกฤษ
อเมริกา ฝรั่งเศส และเยอรมัน' ได้รับการสนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย (สกว.) ส่วนคู่มือแนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันสำหรับการศึกษาภาษาเยอรมัน
และสำหรับผู้สนใจทั่วไป คาดว่าจะออกมาในรูปของสารนิพนธ์"

(เชิงอรรถในหน้า 1 ของงานวิจัย หัวข้อที่ 4 บทที่ 1)

ในกรณีของโครงการวิจัยนี้ ผู้เขียนในฐานะที่ได้มีส่วนร่วมอยู่บ้างในฐานะผู้ร่วมวิจัยขอ
ยืนยันความพยายามของอาจารย์ที่จะทำให้เกิดความสนใจและความเข้าใจแก่ผู้สนใจศึกษางาน
วรรณกรรมประเภทนี้ในวงกว้าง ตั้งใจที่จะทำให้ผู้คนเกิดความ "รัก" ในงานสร้างสรรค์เช่นนี้มากขึ้น
ซึ่งงานชิ้นนี้หากสำเร็จลงแล้วจะเป็นตำราเล่มใหญ่เล่มหนึ่งของวงการวรรณคดีใน 5 วัฒนธรรม เป็นทั้ง
ตำราวรรณคดีเฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม และเป็นวรรณคดีเปรียบเทียบในขณะเดียวกัน

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคู่มือวรรณคดี

ดังได้ทราบแล้วจากการอธิบายของอาจารย์เจตนาเองว่าคู่มือแต่ละเล่มมีลักษณะ
อย่างไรนั้น ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตบางประการดังนี้

สำหรับคู่มือ Tonio Kröger ของ Thomas Mann และคู่มือ Leben des Galilei ของ Bertolt Brecht นั้น อาจารย์เจตนาใช้วิธีการอธิบาย/ตีความในลักษณะเดียวกัน คืออธิบายรายละเอียดไปที่ละบท อธิบายข้อความและสรุปเนื้อหาที่สำคัญ หากมีประเด็น/ความคิดหลักปรากฏขึ้นก็จะนำมาอธิบาย รวมถึงเรื่องของสัญลักษณ์และภูมิหลังวัฒนธรรม สังคม และประวัติศาสตร์

ในตอนแรกเมื่อผู้เขียนได้อ่านและนำคู่มือนี้ไปใช้ประกอบการสอนของผู้เขียนเอง ผู้เขียนมีความคิดว่า หากอาจารย์จะได้สรุปประเด็นศึกษาที่สำคัญของแต่ละเรื่อง เช่นเรื่องของโครงสร้าง พัฒนาการของตัวละคร การดำเนินเรื่อง หรือนำเอาประเด็นหลักที่กระจุกกระจายหรือพัฒนาไปตลอดเรื่องมาสรุปอีกครั้ง ก็จะทำให้คู่มือนี้สมบูรณ์ขึ้น

แต่เมื่อพิจารณาในอีกแง่มุมหนึ่ง ผู้เขียนก็ได้ความคิดว่าอาจารย์คงจะตั้งใจให้เป็นเช่นนั้นคือ ให้ผู้เรียน/ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจไปที่ละขั้นตอน ได้มีโอกาสพัฒนาความคิดและจินตนาการของตนเอง ท้ายที่สุดเป็นการทดสอบความสามารถของผู้เรียนในการที่จะ “สังเคราะห์” ข้อมูลที่อาจารย์ได้ “วิเคราะห์” ไว้ให้แล้วอันเป็นจุดหมายของการเรียนการสอนนั่นเอง

ส่วนหนังสือ แนะนำการอ่านกวีนิพนธ์เยอรมันภาค 1 นั้น เป็นการตีความบทกวีรวม 14 บทของกวีต่างยุคกัน นับแต่ต้นศตวรรษที่ 19 คือ ผลงานของ Goethe ช่วงก่อนคลาสสิกงานสมัย โรแมนติก แนวธรรมชาตินิยม แนวสัญลักษณ์นิยม มาจนถึงกวีนิพนธ์สมัยใหม่ โดยอาจารย์จะให้คำอธิบายอย่างละเอียด บอกถึงประเพณีทางวรรณศิลป์ ภูมิหลังทางวัฒนธรรมสังคม และประวัติศาสตร์ ตีความสัญลักษณ์ ที่ประเด็น ปัญหา หรือคำถามที่กวีตั้งขึ้น

ในเรื่องของรูปแบบชั้นหลักและเทคนิคการประพันธ์นั้น ดังที่อาจารย์ได้เคยให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยไว้แล้วว่า อาจารย์จะเน้นที่ “เนื้อหา” มากกว่า “รูปแบบ” แต่อาจารย์ก็ได้ให้คำอธิบายในเรื่องชั้นหลัก และข้อสังเกตทางเทคนิคไว้ด้วยโดยไม่เป็นระบบนัก และจะเน้นเป็นพิเศษในกรณี ที่ “รูปแบบ” และ “เทคนิค” กับ “เนื้อหา” มีความสัมพันธ์ หรือมีอิทธิพลต่อกันอย่างชัดเจน

สำหรับเนื้อหานั้น อาจารย์เจตนาเองได้ชี้แจงไว้แต่ต้นว่า ค่อนข้างแคบคือ จะจำกัดอยู่ในวงของหัวข้อเกี่ยวกับ “ธรรมชาติ” ซึ่งเป็นเรื่องที่อาจารย์เองสนใจ และเป็นสิ่งที่อยู่กับชีวิตของคนเยอรมันมาโดยตลอด ดังนั้นจึงไม่อาจคาดหมายความหลากหลายของเนื้อหาหรือปัญหาต่าง ๆ ได้

ในกรณีของกวีก็เช่นกัน อาจารย์เจตนาไม่ตั้งใจจะให้ตำราเล่มนี้แสดงถึงพัฒนาการของกวีนิพนธ์เยอรมัน ทั้งยังมีข้อจำกัดในเรื่องภาษาของผู้เรียนที่ทำให้ไม่สามารถเลือกงานของกวีผู้ยิ่งใหญ่บางคนมาอ่านได้ เพราะระดับของภาษายากเกินไปจนอาจเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงวรรณศิลป์ได้

อย่างไรก็ตามผู้เขียนเชื่อว่าใครก็ตามที่ได้อ่านหนังสือเล่มนี้จะมีความเข้าใจกวีนิพนธ์ของเยอรมันได้เป็นอย่างดี และจะได้เรียนรู้วิธีการตีความกวีนิพนธ์อย่างลึกซึ้ง จนสามารถที่จะใช้ประกอบการณ์นั้นไปอ่านและนำความเข้าใจกวีนิพนธ์บทอื่น ๆ ต่อไปได้เป็นอย่างดี

5.2 วรรณกรรมละครของเบรคท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์

นอกเหนือจากเอกสารที่เป็นคู่มือทางวรรณคดี 3 เล่ม ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ก็เป็นที่ทราบกันดีว่างานส่วนใหญ่ของอาจารย์เจตนาเป็นไปในลักษณะ "วรรณคดีศึกษา, วรรณคดีทั่วไป หรือวรรณคดีเปรียบเทียบ" รวมไปถึงการเปรียบเทียบวรรณกรรมกับศิลปประเภทอื่น ๆ

งานอีกเล่มที่สำคัญก็คือ วรรณกรรมละครของแบร์ทอลท์ เบรคท์ : การศึกษาเชิงวิจารณ์ (2526) ตำราเล่มนี้แม้จะเป็นการศึกษามผลงานของนักเขียนเยอรมัน แต่ก็ใช่นักเขียนที่เป็นที่รู้จักและยอมรับไปทั่วโลก และเป็นการศึกษาในภาพกว้างคือศึกษาวรรณกรรมละครทั้งหมดของนักเขียนผู้นี้ โดยบรรยายถึงเนื้อหาและประเด็นการวิจารณ์ที่น่าสนใจของบทละครแต่ละเรื่องอย่างค่อนข้างละเอียด โดยแบ่งเป็นช่วงเวลา แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเบรคท์ได้อย่างชัดเจน และได้เปรียบเทียบทฤษฎีทางการละครของเบรคท์กับการปฏิบัติไว้ในบทสุดท้าย

ถ้าจะเปรียบเทียบกับคู่มือวรรณคดี 3 เล่มที่กล่าวมาแล้ว ตำรานี้จะมีลักษณะต่างไปโดยสิ้นเชิง เนื่องจากมิได้วิเคราะห์โดยละเอียดแบบบทต่อบท หรือบรรทัดต่อบรรทัดในบางตอน ดังเช่นในคู่มือ แต่จะเป็นการสรุปรวบยอดความคิดหลักที่เป็นแก่นของเรื่อง ยกเฉพาะตัวบทที่สำคัญมาเสริมข้อคิดนั้น ๆ โดยตัวบททั้งหมดที่ยกมาอ้างอิงก็จะมีแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมด และอ้างอิงต้นฉบับภาษาเยอรมันให้ไปหาอ่านได้

ผู้ที่สนใจศึกษาวรรณกรรมเยอรมันหรือวรรณกรรมบทละครทั่วไป หรือผู้ทำละครที่สนใจผลงานของเบรคท์จะได้รับความรู้อย่างเต็มที่ จัดได้ว่าเป็นตำราที่มีความสมบูรณ์ของเนื้อหา เพราะในการวิจารณ์นั้นอาจารย์จะพิจารณาทั้งเนื้อหา ลักษณะเฉพาะ วิเคราะห์โครงเรื่องตัวละครเทคนิคต่างๆ เพลงประกอบ และมีการเปรียบเทียบกันเองระหว่างแต่ละเรื่อง ว่ามีลักษณะร่วมหรือแตกต่างกันอย่างไร ตลอดจนพูดถึงผลกระทบและปฏิกิริยาของผู้อ่านหรือความคิดของนักวิชาการอื่นด้วย

****สำหรับตำราหรืองานวิชาการเล่มอื่น ๆ เช่น Brecht and France หรืองานวิจัยเรื่องแนวทางประเมินคุณค่าวรรณคดีฯ นั้น เนื่องจากมีนักวิชาการท่านอื่นพูดถึงในรายละเอียดแล้วจึงไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้**

6) นักเขียนเยอรมันที่อาจารย์เจตนาสนใจและเลือกศึกษา

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้เอ่ยถึงเพียงกว้าง ๆ เช่นกัน ผู้เขียนจึงขอเพิ่มเติมข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการเลือกนักเขียนมานำเสนอของอาจารย์เจตนา เนื่องจากเชื่อว่าการศึกษาเรื่องนี้จะทำให้เข้าใจได้ว่าอาจารย์สนใจและต้องการถ่ายทอดสิ่งใดในงานวรรณคดี ซึ่งก็คือการถ่ายทอดแนวคิดเชิงปรัชญาและข้อเท็จจริงทางสังคมนั่นเอง

เป็นที่แน่ชัดว่าอาจารย์เจตนาเป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งกว้างขวางและลุ่มลึกในเรื่องวรรณคดี/วรรณกรรมตะวันตกไม่ว่าจะเป็นเยอรมัน ฝรั่งเศส หรืออังกฤษ-อเมริกัน อาจารย์ย่อมจะรู้จักนักเขียนมากมาย และก็มีนักเขียนบางคนที่คุณอาจารย์จะสนใจเป็นพิเศษ และในกรณีของเยอรมันก็เช่นกัน

เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องเวลา ผู้เขียนจึงจะกล่าวถึงเรื่องนี้เพียงเพื่อเป็นข้อสังเกตเบื้องต้น ซึ่งหากผู้วิจัยคิดว่าจะเป็นประโยชน์ก็คงจะศึกษาในรายละเอียดต่อไปได้

เป็นที่เห็นเด่นชัดที่สุดว่า นักเขียนที่อาจารย์เจตนาให้ความสนใจเป็นอย่างมากมาโดยตลอดก็คือ แบร์ทอลท์ เบรคชท์ โดยได้เลือกงานของนักเขียนผู้นี้ไปสอนในชั้นเรียน และเขียนถึงทั้งในรูปของบทความ วิชาการ ตำรา และงานวิจัย

คนที่จะลืมไม่ได้ก็คือ August Wilhelm Schlegel ซึ่งอาจารย์ศึกษาในการทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาเอก โดยศึกษาในเชิงบทบาทของกวีผู้นี้ต่อการวรรณกรรมวิจารณ์ของฝรั่งเศส

นอกจากนั้นก็จะมี Johann Wolfgang Goethe กวีผู้ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุดของเยอรมันที่อาจารย์เลือกงานเอง "Faust" มาแนะนำในรายการของสถานีวิทยุศึกษา หรือ Thomas Mann นักเขียนวรรณกรรมร้อยแก้วช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมที่อาจารย์เลือกเอาเรื่อง "Tonio Kröger" มาสอนในชั้นเรียน

ส่วนนักเขียนอีกคนที่อาจารย์เจตนาพูดถึงอยู่บ่อยครั้ง แต่ยังมีได้มีผลงานศึกษาปรากฏออกมาคือ Friedrich Schiller ผู้เป็นกวีร่วมสมัยกับ Goethe

นักเขียนทุกคนที่ยกมานี้ล้วนเป็นนักเขียนที่มีแนวคิดที่เน้นประเด็นความเป็นมนุษย์ แสดงแก่นแท้ของชีวิต กระตุ้นจิตสำนึกของมนุษย์ เรียกร้องให้มีการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในสังคม

อาจารย์เจตนาพูดถึงเรื่องการจะอ่านงานของใครไว้ในบทสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2540 ว่า

“ผมพยายามที่จะเขียนงานเกี่ยวกับ Schiller นี่ตลอดเวลา ในชีวิตของเขา อาจจะมีข้อบกพร่องอะไรบางอย่าง แต่ว่าถ้าอยู่เสมอกว่า โลกนี้จะต้องเป็นโลกที่ดีขึ้นด้วยงานของฉันทน์ วรรณกรรมอย่างนี้ให้กำลังใจเราได้ Brecht เขียนดี แต่ชีวิตจริงไม่ค่อยตรงกับงานเขียน ตรงนี้ก็ต้องระวังเอาไว้ ผมจะบอกว่าหนูเกลียดตัวกินไข่ก็ไม่ใช่ไรละนะ เพราะว่างานของเบรคชท์มันเป็นงานที่ให้กำลังใจดีเหลือเกินเวลาที่อ่านแล้ว แต่ชีวิตเขาเนี่ย เขาก็ยังเป็นคนที่มึนกลืนหนอยู่ ก็อย่าไปโกรธซึ่งเขาเลย ให้อภัยเขาเสียก็แล้วกัน เพราะว่าเขาก็เขียนงานที่เปี่ยมไปด้วยอุดมคติ...”

บทสัมภาษณ์หน้า 20 เน้นโดยผู้เขียน

นอกจากนั้น หัวข้อของโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ที่อาจารย์เป็นหัวหน้าโครงการที่ว่า “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัยฯ” ก็เป็นเครื่องยืนยันได้ดีถึงความมุ่งมั่นของอาจารย์ในการที่จะแสดง “พลัง” ของงานวรรณคดีให้ประจักษ์แก่สังคมทั่วไป ดังนั้น ทั้งกวีและบทกวีที่ได้รับการคัดสรรมาล้วนอยู่ในกรอบของความคิดนี้ทั้งสิ้น

7) สรุป

หากผู้วิจัยคืออาจารย์ดวงมนจะได้เปิดงานวิจัยนี้ด้วยการกล่าวว่า อาจารย์เจตนาขนานนามตนเองว่าเป็นศาสตราจารย์ในวิชา “ดักดานวิทยา” คำกล่าวนี้คงจะกระทบสาขาวิชาภาษาเยอรมันก่อนสาขาวิชาอื่น ๆ ในสายมนุษยศาสตร์ด้วยซ้ำ เนื่องจากว่า แม้อาจารย์จะเป็นผู้รอบรู้ เป็นปราชญ์ในสายมนุษยศาสตร์โดยรวมก็ตาม แต่เมื่อพิจารณากันอย่างเป็นทางการแล้ว อาจารย์เป็น “ศาสตราจารย์ในสาขาวิชาภาษาเยอรมัน” คนเดียวในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม อาจารย์เจตนา ก็ได้พักผ่อน และยังคงพยายามที่จะกระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวทางวิชาการในลักษณะต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้อาจจะเพื่อให้วงการนี้ได้พ้นจากความ “ดักดาน” ก็เป็นไปได้

ผู้เขียนไม่ขอสรุปสิ่งที่ได้แสดงความเห็นไปแล้วอีกครั้ง แต่จะขอตั้งข้อสังเกตว่า แม้ว่าอาจารย์เจตนาจะมีภาระกิจอื่น ๆ มากมายในระยะหลัง มีความสนใจที่กว้างไกลไปกว่าวงวรรณคดีเยอรมันเป็นอันมาก แต่อาจารย์ก็ยังยืนยันว่าอาจารย์เป็น “ครูสอนภาษาเยอรมัน” และก็ยังมีความอดทนและตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ทางวรรณคดีเยอรมันให้กับนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต้นสังกัดของอาจารย์ที่แทบจะมีได้เพิ่มจำนวนขึ้นจากเมื่อครั้งที่อาจารย์เขียนคู่มือทางวรรณคดีต่างๆ เมื่อกว่า 20 ปีมาแล้ว

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่อง “การประสานและสังเคราะห์แนวคิด จากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับภูมิปัญญาไทย” (บทที่ 5 ของงานวิจัย)

ผศ. สุดาวรรณ สีนรุประมา (2)

เมื่อได้รับมอบหมายให้เป็นผู้อ่าน และแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนี้ในครั้งแรก ผู้เขียน มิได้รู้สึกหนักใจมากนัก ด้วยคิดว่าประเด็นนี้เป็นเรื่องที่เห็นกันชัดเจนอยู่แล้วในหลายลักษณะ แต่เมื่อได้รับต้นฉบับร่างงานวิจัยแล้วกลับพบว่าการทำงานที่ได้รับมอบหมายมาเป็นเรื่องยากมาก เนื่องจากผู้วิจัยมีวิธีการพิจารณา-วิเคราะห์-สังเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่มากมายและหลากหลายต่างไปจากผู้เขียนค่อนข้างมาก ตลอดจนแนวคิดในการนำเสนอผลการศึกษาก็ได้ใกล้เคียงกันนัก อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะพยายามเรียบเรียงความคิดทั้งที่เป็นข้อสังเกตและข้อเสนอแนะบางประการมาเป็นประเด็น ๆ ดังนี้

1. วิธีการนำเสนอและขอบเขตของเนื้อหา

ข้อสังเกตแรกที่ผู้เขียนอยากจะขอเสนอต่อผู้วิจัย ซึ่งได้เอ่ยไปบ้างแล้ว เมื่อเขียนข้อสังเกตต่อหัวข้อที่ 4 ในบทที่ 1 คือผู้เขียนพบว่า วิธีการนำเสนอข้อมูลของผู้วิจัยซึ่งเป็นไปโดยวิธีที่น่าจะเรียกได้ว่า “อุปนัย” นั้น ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างและข้อมูลมาหลากหลาย ทั้งเสนอเป็นข้อเท็จจริง มีการตีความ และวิจารณ์พร้อมเสนอความคิดเห็นของผู้วิจัยไปพร้อมๆ กัน ทำให้เกิดความสับสนและ “หลงทาง” จนบางครั้งไม่สามารถหาข้อสรุปที่แท้จริงได้ หรือไม่เข้าใจประเด็นที่ผู้วิจัยสรุปในที่สุด นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังใช้การเรียบเรียงภาษาที่ออกจะซับซ้อนและใช้ “ศัพท์เทคนิค” ที่บางครั้งก็มีความหมายเฉพาะและบางครั้งก็สามารถตีความกว้าง ๆ ได้

ผู้เขียนตระหนักดีว่านี่คืองานเขียนทางวิชาการ แต่ก็ยังมีความคิดว่าจะน่าจะเป็นไปได้ในการเสนองานวิชาการโดยใช้ภาษาและโครงสร้างที่เข้าใจได้ง่ายกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้วิจัยคาดหวังว่าผลงานวิจัยนี้ควรได้รับการเผยแพร่ไปในวงกว้าง

ผู้เขียนประสบปัญหาค่อนข้างมากในการทำความเข้าใจกับหัวข้อคือชื่อเรื่อง ทั้งนี้มิใช่เป็นการเล่นสำนวนแต่หากตีความกันแบบ “คำต่อคำ” จริงๆ แล้วจะมีความคลุมเครือไม่ชัดเจนอยู่ในหลายส่วน

* ในส่วนของการอ้างอิงนั้น เนื่องจากคณะผู้วิจัยได้จัดทำบรรณานุกรมที่สมบูรณ์แล้ว และผลงานส่วนใหญ่ของอาจารย์เจตนา ก็เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว ผู้เขียนจึงขออ้างอิงโดยใช้ชื่อบทความหรือหนังสือโดยย่อ ซึ่งผู้สนใจสามารถตรวจสอบรายละเอียดได้กับบรรณานุกรมหลักของงานวิจัยนี้

คำแรกที่อาจจะทำให้เกิดข้อจำกัดได้คือคำว่า “แนวคิด” แต่เมื่อผู้วิจัยขยายความในตอนต้นของบทนี้แล้วทำให้เข้าใจได้ว่า คำว่า “แนวคิด” ในที่นี้รวมไปถึง “วิธีการนำเสนอแนวคิด” นั้น ๆ ด้วย ผู้เขียนขอยกข้อความที่เรียกได้ว่าเป็น “คำนำ” ของบทนี้มาเพื่อจะได้พูดถึงความไม่ชัดเจนของการใช้ศัพท์เทคนิคอีก 1 ประเด็น :

“หัวข้อเรื่องการประสานและสังเคราะห์แนวคิดจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับภูมิปัญญาไทย ไม่เพียงแต่เป็นหัวข้อในเชิงประยุกต์ความรู้ด้านเนื้อหาความรู้ตะวันตกและไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นการสังเคราะห์วิธีการนำเสนอความรู้ตะวันตกในบริบทไทย ซึ่งต้อง “พิจารณาเลยไปถึง” และ “ตีให้แตก” ว่า ทฤษฎีหรือแนวคิดตะวันตกในบริบทไทยนั้น ยังคงรูป เปลี่ยนแปลง หรือ ได้หล่อหลอมกับความเป็นไทยและแนวคิดไทยจนกลายเป็น “เอกลักษณ์ทางความคิดของไทย” ไปแล้ว มากน้อยเพียงใด”

ประเด็นถัดมาก็คือการใช้คำว่า “ภูมิปัญญาไทย” ในชื่อบท ผู้เขียนตั้งคำถามกับตนเองว่าทำไมต้องเปรียบเทียบ “แนวคิดจากวัฒนธรรมตะวันตก” กับ “ภูมิปัญญาไทย” ผู้วิจัยมีความตั้งใจที่จะให้เห็นข้อแตกต่างที่ละเอียดอ่อนระหว่างคำว่า “วัฒนธรรม” กับ “ภูมิปัญญา” อย่างไรก็ดีหรือไม่ แต่ผู้เขียนขอตีความในเชิงกว้างว่าทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกัน เพราะเมื่อมาถึงคำอธิบายผู้วิจัยเปลี่ยนไปใช้คำว่า “แนวคิดตะวันตกในบริบทไทย” ดังนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่า เรากำลังจะพิจารณาปรากฏการณ์ใด ๆ ก็ตามในงานของอาจารย์เจตนาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ลักษณะใดลักษณะหนึ่งระหว่างความเป็นตะวันตกกับความเป็นไทย

เมื่อพิจารณา “ที่” ของประเด็นนี้แล้ว นั่นก็คือบทนี้ คือบทที่ 5 ของงานวิจัย ซึ่งมีหัวข้อที่ค่อนข้างกว้าง จึงน่าจะเป็นบทที่นำประเด็นต่าง ๆ จากบทก่อน ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับประเด็นนี้ (และส่วนใหญ่ก็น่าจะเกี่ยวข้อง) มาสรุปไว้อีกครั้ง

2. โครงสร้างของงาน

เมื่อทำความเข้าใจกับหัวข้อได้ในระดับหนึ่งแล้ว ผู้เขียนก็ได้ตั้งความคาดหวังถึงประเด็นเนื้อหาของงานวิจัยไว้ว่าน่าจะเป็นลักษณะใด และรู้สึกว่าจะเข้าใจตรงกันในระดับหนึ่งกับผู้วิจัย เมื่อได้อ่านคำอธิบายของผู้วิจัยจากข้อความที่ได้อ้างอิงในข้อ 1 ที่ว่าจะศึกษาเชิงประยุกต์ความรู้ด้านเนื้อหาความรู้ตะวันตกและไทย จะสังเคราะห์วิธีการนำเสนอความรู้ตะวันตกในบริบทไทย และพิจารณาว่า ทฤษฎีหรือแนวคิดตะวันตกในบริบทไทยนั้นยังคงรูปเปลี่ยนแปลงหรือได้หล่อหลอมกับความเป็นไทยมากน้อยเพียงใด

แต่เมื่อได้อ่านงานวิจัยต่อไปได้พบว่าผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อของบทนี้เป็น 3 หัวข้อใหญ่ ได้แก่

5.1 ประสบการณ์ปฐมภูมิ-ทางสู่วิธีการและองค์ความรู้

5.2 สารสำคัญของแนวคิดตะวันตกประสานกับแนวคิดไทยและแนวคิดเชิงวัฒนธรรม

5.3 “นักอักษรศาสตร์เยอรมันชาวไทย” ในแวดวงวิชาการสากล

มองจากตรงนี้พอจะเข้าใจได้ว่า ข้อ 5.1 คือคำนำ 5.2 คือเนื้อหาหลัก และ 5.3 คือบทสรุป โดยข้อ 5.2 ประกอบด้วยประเด็นย่อย 4 ประเด็นคือ

5.2.1 ประสานสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เส้นแบ่งพรมแดนธรรมชาติที่ไม่ตายตัว

5.2.2 บทบาทหน้าที่ของวรรณคดี-การศึกษาเรื่องความเป็นอื่นในวรรณคดี- “วรรณคดีโลก” ในฐานะวรรณคดีของผู้อ่าน

5.2.3 จุดประสานศิลปะการแสดงในละครตะวันตกแบบไทย จากตัวอย่างการแสดงละครเอพิคของแบร์ทอลท์ เบรชท์ เรื่อง “นีแหละโลก”

5.2.4 ประมวลแนวคิดตะวันตก-ไทยใน Towards Home-Based Theories

ผู้เขียนมีความเห็นว่าบางประเด็นไม่สื่อความดังที่ผู้วิจัยต้องการดังเช่นในข้อ 5.2.1 ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วพรมแดนของวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็มีไซ้พรมแดนตะวันออก-ตะวันตกและที่จริงแล้วในหัวข้อนี้คือการศึกษา “วิธีการและมุมมอง” มากกว่า สำหรับในรายละเอียดของเนื้อหานั้น ผู้เขียนจะได้อภิปรายในภายหลัง

ในหัวข้อ 5.2.2 หรือจะพูดให้ตรงคือในชื่อหัวข้อ ผู้วิจัยนำเอาทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “วรรณคดี” มานำเสนอ กลายเป็นเรื่องเนื้อหา และเป็นเนื้อหาเฉพาะสาขาวิชา แต่จะครอบคลุมกว้างมากซึ่งก็จะตรงข้ามกับประเด็น 5.2.3 ซึ่งกลายเป็นกรณีศึกษา (สำหรับประเด็นนี้ผู้เขียนจะขออภิปรายรายละเอียด เนื้อหาในภายหลังเช่นกัน)

พอมาถึงประเด็น 5.2.4 ก็ดูจะเป็นประเด็นใหญ่ขึ้น เมื่อผู้วิจัยตั้งใจจะ “ประมวลแนวคิดตะวันตก-ไทย ใน Towards Home-Based Theories”

ผู้เขียนมีความเห็นว่าโครงสร้างเช่นนี้ไม่มีความสมดุลย์และไม่เป็นเอกภาพ ทั้งเมื่อได้อ่านงานโดยละเอียดแล้วก็พบว่าด้วยความ “กว้าง” ของแต่ละประเด็น ทำให้การนำเสนอแต่ละหัวข้อเต็มไปด้วยข้อมูลที่หลากหลายจนขาดความชัดเจนใน “สาร” ที่ต้องการจะสื่ออย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะของผู้เขียน

ดังได้กล่าวแล้วว่า ผู้เขียนเห็นด้วยในระดับหนึ่งกับข้อความตอนต้นของงานวิจัยบทนี้ นั่นก็คือประเด็นที่ว่าน่าจะเป็นการศึกษาหาข้อสรุปว่าอาจารย์เจตนา นำทฤษฎี แนวคิด หรือวิธีการของตะวันตกแนวใดมาใช้หรือประยุกต์ใช้ มาศึกษาเชิงเปรียบเทียบ และนำมาเสนอในลักษณะใด อย่างไร มี “การประสานหรือสังเคราะห์กับแนวคิดของไทย” ในระดับใดอย่างไร

ดังนั้นโครงสร้างของบทนี้จึงน่าจะกำหนดได้เป็น 2 แนวทาง คือแนวทางแรกเป็น การแบ่งประเด็นตามการศึกษาลักษณะการนำเสนอหรือนำไปใช้เช่น

- การนำเสนอความรู้เชิงเนื้อหาโดยตรง
- การนำเสนอความรู้/ทฤษฎีในเชิงวิจารณ์
- การนำทฤษฎีตะวันตกมาวิจารณ์งานของไทย (ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ละคร งานศิลปะ ดนตรี)
- การนำงาน/แนวคิดตะวันตกมาเปรียบเทียบกับแนวคิดที่พบในวัฒนธรรมไทย
- การนำแนวคิด/ทฤษฎีตะวันตกมาปรับให้เข้ากับบริบทไทย และตั้งเป็นแนวคิด ใหม่ (แต่ยังคงมีลักษณะความเป็นตะวันตกอยู่)
- แนวคิดของอาจารย์เจตนาเองที่ตรงกับทฤษฎี/แนวคิดตะวันตก
- ทฤษฎีใหม่ที่พัฒนาจนมีลักษณะ “เป็นไทย”

โดยในแต่ละหัวข้อก็จะอธิบายและยกเอาผลงานของอาจารย์เจตนาที่ตรงกับแต่ละ ระดับความสัมพันธ์มาแยกแยะให้ชัดเจน

ส่วนแนวทางที่ 2 ก็เป็นไปในทางกลับกัน คือยกเอาแต่ละแนวคิด/แนวทาง/วิธีการ/ การนำไปใช้มาเป็นประเด็นหลัก แล้วพิจารณาว่ามีการประยุกต์ ประสาน สัมพันธ์กับแนวคิดไทย อย่างไร เช่น

- แนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์”
- การศึกษาเรื่อง “ความเป็นอื่น” ในการศึกษาวัฒนธรรมเปรียบเทียบ
- การนำทฤษฎีละครของเบรคซ์มาวิจารณ์ละครเวทีของไทย
- วิธีการดำเนินการวิจัย
- Hermeneutics
- สุนทรียศาสตร์แห่งความไม่ต่อเนื่อง
- แนวคิด “ศิลปะสองทางแก่กัน” ฯลฯ

ที่จริงแล้วผู้วิจัยก็ได้บรรยายถึงประเด็นต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด แต่ไม่ได้ แยกออกมาพิจารณาเป็นประเด็นให้ชัดเจน บางทฤษฎี/หรือแนวคิดจะมีการกล่าวถึงในหลายตอน กระจัดกระจายไป ซึ่งหากนำมาพิจารณาให้เห็นภาพรวมน่าจะช่วยให้ความเข้าใจของผู้อ่านมากกว่า

นอกจากนั้น ผู้เขียนพิจารณาว่าการนำแนวคิด/ทฤษฎีใดก็ตามมาศึกษาวิเคราะห์ใน หัวข้อของบทนี้นั้น น่าจะเป็นการศึกษาในกรอบที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดตะวันตกกับ แนวคิดไทยมากกว่าที่จะตีความเจาะลึกไปถึงประเด็นอื่น ๆ ที่มีได้เกี่ยวข้องหรือสะท้อนวัตถุประสงค์ หลักข้อนี้

3. เนื้อหา

เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านเวลา ผู้เขียนจึงไม่สามารถที่จะให้ข้อสังเกตต่อทุกเรื่องทุกประเด็นโดยละเอียดได้ จึงจะขอยกบางตอนที่คิดว่าสำคัญและน่าสนใจหรือเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ในภาพรวมมาพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ไป

3.1 จะขอเริ่มต้นที่หัวข้อ 5.1 “ประสบการณ์ปฐมภูมิ-ทางสู่วิธีการและองค์ความรู้” ซึ่งผู้เขียนไม่แน่ใจนักว่าผู้วิจัยต้องการจะชี้ประเด็นอะไร เพราะผู้เขียนคาดว่าประเด็นนี้น่าจะเป็นเรื่องของภูมิหลังทางครอบครัวและทางการศึกษาของอาจารย์เจตนาที่จะเป็นพื้นฐานต่อการสร้างและพัฒนางานของอาจารย์ในภายหลัง (งานวิจัยบทที่ 5 หน้า 18) แต่ผู้วิจัยกลับพูดถึงวิธีการต่าง ๆ หลายวิธีการซึ่งน่าจะนำไปแตกประเด็นพิจารณารายละเอียดไปเป็นกรณี ๆ ไป

3.2 หัวข้อ 5.2.1 “ประสานสัมพันธ์ระหว่างวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์-เส้นแบ่งพรมแดนธรรมชาติที่ไม่ตายตัว”

ในประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดของอาจารย์เจตนาเกี่ยวกับบทบาทของวิทยาศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ทางศิลปะอักษรศาสตร์ และมโนทัศน์ทางวรรณคดีและวรรณคดีศึกษาที่ผู้วิจัยยกมานั้น (งานวิจัยหน้า 19) ผู้เขียนพิจารณาว่ามิได้เกี่ยวข้องกับการประสานความคิดตะวันตก-ไทยแต่อย่างใด หากเป็นการมองในเชิง “สหวิทยาการ” มากกว่า ส่วนในเรื่องของวิธีการและระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ที่ยกเป็นประเด็นถกเถียงนั้นเป็นอีกประเด็นหนึ่ง (งานวิจัยหน้า 20)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาของอาจารย์เจตนาว่า

“โดยเฉพาะในแง่ของการศึกษานั้น อาจารย์เจตนาได้ใช้วิธีการและระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ การยึดข้อเท็จจริงและข้อมูลของตัวบทเป็นสำคัญในฐานะเครื่องมือที่จะช่วยวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีอันเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ใช้เพื่อไปสู่หนทางของการประเมินคุณค่าวรรณคดี ในที่สุด” (งานวิจัยหน้า 20)

จากนั้นผู้วิจัยได้บรรยายถึงวิธีการตั้ง “สมมุติฐาน” ของอาจารย์เจตนาในงานวิจัยแนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดี ในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษ-อเมริกัน ในศตวรรษที่ 20 ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า “สวนทางกันกับวิธีตั้งสมมุติฐานในการวิจัยสายวิทยาศาสตร์ที่มีการทดลองเรื่องปรากฏการณ์เฉพาะ ซึ่งมักจะตั้งสมมุติฐานทางวิทยาศาสตร์ให้ตรงกันข้ามกับผลที่คาดว่าจะค้นพบ” ในกรณีนี้ ผู้เขียนไม่แน่ใจนักว่าการตั้งสมมุติฐานทางวิทยาศาสตร์จะเป็นเช่นนั้นเสมอไป

ในกรณีที่ผู้วิจัยสรุปว่า “การศึกษาวรรณคดีโดยสังเกตและสำรวจข้อมูลอย่างละเอียด คิดไตร่ตรองหาวิธีการที่เหมาะสมเพื่อที่จะอธิบายความตัวบทให้เป็นที่เข้าใจมากที่สุด รวมทั้งการตั้งประเด็นในการตีความวิเคราะห์ประเด็นคุณค่าวรรณคดีนี้ ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผิน ก็อาจ

สรุปได้อย่างรวดเร็วว่า นี่คือการวิพากษ์วิจารณ์ของตะวันตก (scientific method) ซึ่งมีต้นตอมาจากแนวคิด ปฏิฐานนิยม (Positivism)" แล้วกลับตั้งคำถามเองว่าเป็นการด่วนสรุปหรือไม่ นั่นผู้เขียนคิดว่าเป็นที่ ชัดเจนอยู่แล้วว่าเราไม่อาจจะสรุปเช่นนั้นได้อย่างแน่นอน อาจารย์เจตนาเองก็ได้พูดถึงเรื่องวิธีการและทฤษฎีในการวิเคราะห์วิจารณ์มาหลายครั้งแล้วว่ามิได้ยึดติดอยู่กับวิธีการใดโดยเฉพาะ

ส่วนการที่ผู้วิจัยสรุปว่า "การสังเกตค้นคว้าหาข้อมูลและข้อเท็จจริงนั้น จึงถือได้ว่าเป็นวิธีการพื้นฐานของการทำงานวิชาการ ไม่น่าเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมใดโดยเฉพาะ" และยกตัวอย่างจารึกวัดโพธิ์มาเป็นข้อพิสูจน์ว่า "ว่าการสังเกตการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดละออแบบนี้คือผลงานของสามัญสำนึกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของมนุษย์กริปด้วยปัญญาที่ไม่จำเป็นต้องตีตราเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมตะวันตกเสมอไป" นั้น ผู้เขียนขอติงว่า ข้อความของผู้วิจัยนั้นใครก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ แต่ที่เราต้องยอมรับคือความจริงที่ว่าวงการตะวันตกได้ตั้งข้อสังเกต/สรุป/บรรยายวิธีการเช่นนี้ไว้เป็นระบบ ซึ่งต่างไปจากในวัฒนธรรมการศึกษาของไทย อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้จะเลยพ้นจากการศึกษางานของอาจารย์เจตนาไปแล้ว

ในขณะเดียวกัน ตัวอย่างเรื่องศิลปะที่ผู้วิจัยยกมา (งานวิจัยหน้า 22) ก็จะพ้นไปจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ & มนุษยศาสตร์ไปแล้ว ในกรณีนี้ผู้เขียนคิดว่า ผู้วิจัยน่าจะตั้งประเด็นใหม่เป็นประเด็นเฉพาะจะทำให้ชัดเจนว่า เช่นเดียวกับเรื่องของอติวิสัยและภววิสัย (งานวิจัยหน้า 24) ซึ่งอาจารย์เจตนาได้อธิบายและยกตัวอย่างไว้ชัดเจน (ดูบทความชื่อ "วิธีการเชิงอติวิสัยและภววิสัยในวรรณคดีวิจารณ์" ใน "ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์")

3.3 ประเด็น 5.2.2 "บทบาทหน้าที่ของวรรณคดี-การศึกษาเรื่องความเป็นอื่นในวรรณคดี- "วรรณคดีโลก" ในฐานะวรรณคดีของผู้อ่าน" : หัวข้อนี้ดูจะเป็นหัวข้อหลักที่ประกอบขึ้นด้วยการวิเคราะห์ทฤษฎีทางวรรณคดีหลาย ๆ ทฤษฎี โดยบางตอนผู้วิจัยก็ได้ตีความทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งพร้อมทั้งพิจารณาวิธีการนำเสนอไปด้วยว่าประเด็นนั้น ๆ มี "กลืนนมนม" มากน้อยเพียงใด เช่นเรื่อง "สุนทรียศาสตร์แห่งการรับ"

ผู้เขียนมีความคาดหวังว่าในหัวข้อนี้น่าจะเป็นการพิจารณาเปรียบเทียบความเห็นของอาจารย์เจตนาในเรื่องบทบาทหน้าที่ของวรรณคดีในสังคมตะวันตกและสังคมไทย และการศึกษาทฤษฎีทางวรรณคดีที่สำคัญที่อาจารย์เจตนาแนะนำและนำมาใช้ว่าอาจารย์นำเสนอทฤษฎีนั้นๆอย่างไร และปรับ/ประยุกต์กับบริบทไทยอย่างไร แต่มิใช่การวิเคราะห์ทฤษฎีหรือแนวคิดใดโดยละเอียดอย่างเป็นเอกเทศ เช่นที่ผู้วิจัยบรรยายถึงเรื่อง "การตีความเชิงสังคมนิยม" (งานวิจัยหน้า 20, 21) ซึ่งเป็นเรื่องของ "อุดมการณ์" มิใช่เรื่องที่จะมาพิจารณาในเชิง "วัฒนธรรมเปรียบเทียบ" โดยตรง

ในเรื่อง “ความเป็นอื่นในการศึกษาวรรณคดี” นั้น ผู้เขียนเห็นว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ และมีความเด่นชัดมากในเรื่องวิธีการศึกษาเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม และผู้วิจัยเองได้บอกว่า

“ประเด็นในการอภิปรายเรื่องความเป็นอื่นในวรรณคดีของอาจารย์เจตนา ที่ผู้วิจัยเห็นว่าโดดเด่นและทำให้การนำเสนอทฤษฎีตะวันตกในงานนี้น่าสนใจเป็นพิเศษคือ นอกจากอาจารย์เจตนาจะสามารถเชื่อมโยงทฤษฎีหลากหลายเข้าด้วยกัน จนดูประหนึ่งว่าแนวคิดทั้งหลายนั้น เจ้าของต้นตอเป็นคนเดียวกันและสามารถคิดทฤษฎีออกมาได้อย่างมีเอกภาพเป็นหนึ่งเดียวแล้ว อาจารย์เจตนายังได้เน้นเพิ่มเติมในประเด็น “ความเป็นอื่น” ในมิติของเวลา...” (งานวิจัยหน้า 31)

เป็นที่น่าเสียดายว่าผู้วิจัยมิได้แจกแจงละเอียดของ “ทฤษฎีหลากหลาย” ที่ผู้วิจัยอ้างถึงให้ชัดเจน รวมถึงข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะของอาจารย์เจตนาในการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในการศึกษาวรรณคดีทั้งวรรณคดีไทยและวรรณคดีต่างประเทศ ทั้งนี้อาจจะเป็นการพูดถึงประเด็นนี้ไปแล้วในบทก่อนหน้านี้

ในตอนท้ายของประเด็น “ความเป็นอื่น” ผู้วิจัยแสดงความไม่เห็นด้วยในวิธมองของอาจารย์เจตนา และพยายามจะอธิบายเรื่อง “ความดับสูญของความเป็นอื่น” ว่า

“ผู้วิจัยออกจะไม่ใคร่เห็นด้วยกับวิธมอง ข้อสรุปของอาจารย์เจตนาที่ “ผู้ที่อ่านหนังสือ “แตก” คือผู้ที่พยายามจะเอาชนะ “ความเป็นอื่น” ...การศึกษาวรรณคดีขั้นปรมาตมก็คือความดับสูญของ “ความเป็นอื่น”

การมองว่าความดับสูญของ “ความเป็นอื่น” เป็นวิธมองอย่างฝรั่ง โดยใช้มโนทัศน์ของพุทธศาสนาเข้าจับ ในความเห็นของผู้วิจัยนั้น ความสำเร็จของการเข้าถึงแก่นของมนุษยศาสตร์ตามความหมายของอาจารย์เจตนา น่าจะเป็นการที่ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาวรรณคดีรู้ว่าความเป็นอื่นอยู่ตรงไหนต่างหากจึงจะสามารถ “ย่อย” วรรณกรรมนั้น ๆ ได้ นั่นคือผู้อ่าน “รู้เรา” “รู้เขา” เป็นอย่างดีนั่นเอง” (งานวิจัยหน้า 32)

ผู้เขียนเข้าใจว่าผู้วิจัยจะได้อ่านข้ามบางประโยคของอาจารย์เจตนาในตอนนีไป เพราะอาจารย์ได้ขยายความการเข้าถึงแก่นของมนุษยศาสตร์ว่าคือ “คุณค่าของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเราจะถือได้ว่ามีลักษณะเป็นสากล” (อ้างจาก “ความคิดเรื่อง “ความเป็นอื่นในการศึกษาวรรณคดี” ใน “เพื่อความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์” 2532, หน้า 213) ดังนั้นจึงมิใช่แค่รู้ว่า “ความเป็นอื่นอยู่ตรงไหน” ดังที่ผู้วิจัยว่า แต่มีความเข้าใจเลยพ้นจาก “รู้เรา-รู้เขา” ไปสู่ความเข้าใจลักษณะร่วมในความเป็นมนุษย์ของทั้งเขาและเรา เมื่อนั้นก็จะไม่ติดอยู่กับ “ความเป็นอื่น” ทางวัฒนธรรมอีกต่อไป

3.4 ประเด็น 5.2.3 “จุดประสานศิลปการแสดงในละครตะวันตกฉบับไทย จาก ตัวอย่างการแสดงละครเอพิคของแบร์ทอลท์ เบรคชท์ เรื่อง “นี่แหละโลก”

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ทำให้ผู้เขียนเกิดความไม่เข้าใจเป็นอย่างมากว่าผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์อย่างไรในการนำเสนอประเด็นนี้ เพราะเมื่อพิจารณาจากหัวข้อจะทำให้เข้าใจไปว่าอาจารย์เจตนาเป็นผู้ทำละครชิ้นนี้ โดยที่ในความเป็นจริงนั้น อาจารย์ก็เป็นผู้วิจารณ์ว่ามีลักษณะเช่นนี้ในละครเรื่องดังกล่าว

ผู้วิจัยได้อ้างถึงละครเรื่องอื่น ๆ อยู่บ้างก่อนจะออกตัวว่าจะต้องไปแตะ “คลังความรู้ แห่งทฤษฎีละคร (งานวิจัยหน้า 33) ซึ่งเรื่องนี้ผู้เขียนเห็นว่ามีได้เป็นข้อจำกัด เพราะเรานามามองเน้นในแง่การประสานแนวคิดตะวันตกเข้ากับภูมิปัญญาไทย” ซึ่งผู้วิจัยเองก็เน้นเอาไว้แล้ว

ผู้วิจัยนำบทวิจารณ์ของอาจารย์มาสรุปถ่ายทอดให้แก่ผู้อ่านอีกครั้ง โดยเฉพาะได้เปรียบเทียบกับทฤษฎีละครของเบรคชท์ แต่ไม่ได้เน้นให้เห็นชัดว่ามีการเปรียบเทียบทั้งในเรื่องเนื้อหา และการนำเสนอ

ผู้เขียนมีความเห็นว่าประเด็นที่น่าสนใจในการวิจารณ์ละครของอาจารย์เจตนาประการหนึ่งคือ การเลือกที่จะวิจารณ์เรื่องใด เพราะจะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอาจารย์สนใจละครที่อาศัยแนวคิดตะวันตกมาดัดแปลงเข้ากับบรรยากาศ/บริบทของไทย และอาจารย์จะสามารถตีความหรือวิเคราะห์วิจารณ์การตีความของผู้ทำละครได้อย่างสมบูรณ์มาก

ดังนั้นแม้จะมีบทอื่นของงานวิจัยที่พูดถึงเรื่องทฤษฎีละครไปแล้วก็ตาม ผู้เขียนก็ยังคงมีความเห็นว่าผู้วิจัยน่าจะได้นำการวิจารณ์บทละครมาพิจารณาเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์ “ตะวันตก-ไทย” ได้ในระดับหนึ่ง

ข้อความในเชิงอรรถท้ายหัวข้อนี้ (งานวิจัยหน้า 36) ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า :

“ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้ามองจากแง่มุมของการวิจารณ์ละคร จะต้องมองละครทั้ง production และดู total effekt ทั้งหมด ผู้วิจัยจึงไม่ใคร่เห็นด้วยกับอาจารย์เจตนาที่มักจะตัดสินเวลาวิจารณ์ละครว่า ละครที่ดีคือบทดีเป็นประเด็นหลักเพราะนั่นคือมุมมองของ “ผู้ทำละคร” มิใช่ “ผู้วิจารณ์ละคร”

ข้อความนี้ทำให้ผู้เขียนต้องย้อนกลับไปอ่านบทวิจารณ์ละครทุกเรื่องของอาจารย์เจตนาซ้ำอีกครั้ง เพื่อจะยืนยันว่าอาจารย์เจตนาให้ความสำคัญกับเรื่อง “บทละคร” มากก็จริงอยู่ แต่ก็มีได้มากถึงกับจะมองข้ามองค์ประกอบอื่นไป

3.5 หัวข้อที่ 5.2.4 “ประมวลแนวคิดตะวันตก-ไทย ใน Towards Home-Based Theories”

คำถามแรกที่เกิดขึ้นในการศึกษาประเด็นนี้คือ อาจารย์เจตนา "ตีกรอบ" หรือ "ตั้งเงื่อนไข" อะไรไว้เมื่ออาจารย์เลือกใช้คำว่า "Home-based Theories" มาใช้ในการนำเสนอบทความบางบทความของอาจารย์ และผู้วิจัยเข้าใจ และให้คำจำกัดความของคำนี้ว่าอย่างไร

เป็นที่น่าสังเกตว่าอาจารย์เจตนาจัดบทความเพียง 2 เรื่องไว้ในกลุ่ม "Towards Home-Based Theories" นั่นคือเรื่องของ "An Aesthetics of Discontinuity : Contemporary Thai Drama and Its Western Connection" และ "Parody as Translation : A Thai Case Study" (ดูใน Chetana Nagavachara : Comparative Literature from a Thai Perspective, 1996) ในขณะที่ผู้วิจัยได้นำเอาบทความ/ทฤษฎีอื่นอีกบางเรื่องเข้ามารวมไว้ในประเด็นนี้ด้วย

ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการยกเอาบทความเรื่อง "An Aesthetics of Reticence : On Chamnongsri L.Rutnins Poetry" มานำเสนอโดยการสรุปข้อเขียนของอาจารย์เจตนาโดยมิได้มีข้อวิจารณ์อย่างใด ทั้งนี้เพราะประเด็นส่วนใหญ่ก็ชัดเจนในตัวอยู่แล้ว (งานวิจัยหน้า 37,38)

ต่อจากนั้นก็มาถึงเรื่องของ "Parody" กับ "การแปล" ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายลักษณะเด่นของแนวคิดหรือทฤษฎีไว้อย่างชัดเจน

"อาจารย์เจตนาได้หยิบยกวิธีเสนอปัญหาสังคมเชิงวัฒนธรรมและการเมืองที่ "ตรง" และ "รุนแรง" กว่าในอีกลักษณะหนึ่งมาอภิปรายอย่างพิสดารในรูปแบบของวรรณกรรมที่มีความเป็นสากลหรือ parody ประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าสนใจมากก็คือ การที่อาจารย์เทียบเคียงลักษณะของ parody กับ "ศิลปะแห่งการแปล" ซึ่งถึงแม้ว่าอาจารย์จะได้แนวพื้นฐานของการเปรียบเทียบในลักษณะนี้จากข้อคิดของนักวิชาการชาวตะวันตกหลายท่านก็จริง แต่นับว่าอาจารย์เป็นผู้ค้นพบขุมทรัพย์ทางปัญญานี้ และสามารถนำมาเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ของสังคมและวัฒนธรรมไทย พร้อมทั้งตั้งข้อสังเกตตลอดจนหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับลักษณะของ parody ในวรรณกรรมไทยไว้ด้วย" (งานวิจัยหน้า 39)

ผู้วิจัยได้ยกเอาเรื่อง "พระมหาลาภ" และ "อุณรุทธน้อยเรื่อง" จากยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นมาแสดงว่าวรรณกรรมลักษณะ "ล้อเลียน" และ "วิพากษ์" นั้นมีมาในสังคมไทยดั้งเดิม ก่อนจะมาพูดถึง "กลบทตะเข็บไตซอน" ของผู้ใช้นามแฝงว่า "ผู้ตาย 1988" และ "ฉันจึงมาหาความหาย" ของไพฑูริย์ วงศ์เทศ ซึ่งสะท้อนสำนักเชิงสังคมในปัจจุบันที่อาจารย์เจตนานำมาพิจารณาเป็นตัวอย่าง

ผู้วิจัยเรียบเรียงข้อความเกี่ยวกับเรื่อง "กลบทตะเข็บไตซอน" ตรงนี้ไว้ค่อนข้างซับซ้อนและมิได้ชี้แจงให้ชัดเจนว่ามีอยู่ 2 บท คือบทเก่าซึ่งเป็นวรรณกรรมกลบทอยู่ในจารึกวัดโพธิ์และชุมนุมตำรากลอน กับบทใหม่ซึ่งเขียนโดยผู้ใช้นามแฝงว่า "ผู้ตาย 1998" โดยบทแรกนั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะล้อเลียนเพื่อเสียดสีสังคม คือนำเอาบทบาทของ "Parody" มาเน้นกันคนละทาง

ผู้วิจัยแสดงความเห็นส่วนตัวว่า เอียงไปทางกลบทตะเข็บไต้ซอนมากกว่า “ฉันจึงมาหาความหยอ” :

“ในที่นี้ผู้วิจัยออกจะมีใจเอนเอียงนิยมมาทาง “กลบทตะเข็บไต้ซอน” มากกว่า “ฉันจึงมาหาความหยอ” ด้วยความเห็นอกว่าทางวรรณศิลป์ของท่านองเสนาะในกลบท และเนื้อหาที่เป็น general สามารถสื่อความรู้สึกผู้อ่านในวงที่กว้างกว่าของเนื้อหาบททั้งสองเรื่อง เนื่องจากผู้อ่านไม่ต้องจำเป็นต้องรู้จักแนวคิดตลอดจนสไตล์ของกวีและนักคิดไทยร่วมสมัยทั้งเก่าท่านใน “ฉันจึงมาหาความหยอ” (งานวิจัยหน้า 40)

ผู้วิจัยดูจะมองข้ามความจริงที่ว่ากำลังพูดถึงประเด็นเปรียบเทียบลักษณะ Parody กับ “การแปล” และอาจารย์เจตนาเองได้ตั้งใจที่จะใช้ “ฉันจึงมาหาความหยอ” เป็นตัวอย่างในการนำเสนอ โดยได้ยกตัวอย่างในรายละเอียดด้วยการยกเอาคำต่อคำ ความต่อความมาอธิบายอย่างชัดเจนในบทความ “Parodie as Translation” ที่อาจารย์นำไปถ่ายทอดให้นักวิชาการต่างประเทศรับฟัง

“อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า อาจารย์เจตนาได้ชี้ถึงวิธีการที่คนไทย “เข้าถึง” (approach) และ “จับ” ปัญหาสังคม ตลอดจน “เสนอ” ปัญหานั้น ๆ ในเชิงวรรณศิลป์ โดยอาจารย์สามารถที่จะดึงเอาลักษณะไทยที่ประสานอยู่กับทฤษฎีฝรั่งของวิธีการนำเสนอปัญหาออกมาวิเคราะห์ให้เราได้เห็นชัดเจน โดยเฉพาะการเชื่อมคุณสมบัติร่วมระหว่าง parody กับ การแปลได้แก่ การถ่ายทอดความหมายที่ดูประหนึ่งว่ายังคงรักษาแก่นความหมายโดยรวมไว้ใน “ฉันจึงมาหาความหยอ” ของไพบูลย์ วงศ์เทศ ได้แก่ character และ style ของผู้ที่ถูกกล่าวถึงบิดเบือนไม่เลี่ยนธรรมชาติตามต้นฉบับ ซึ่งเราอาจเทียบได้กับทัศนศิลป์ในสไตล์เอ็กเพรสชันนิสที่ผู้ชมภาพก็ยังดูออกว่าเป็นรูปคนใบไม้ต้นไม้อะไรของในภาพแม้จะมีเส้นสายและการให้สีที่ผิดแผกต่างไปจากธรรมชาติ แต่ก็ยังมองออกว่าอะไรเป็นอะไร “ฉันจึงมาหาความหยอ” จึงเป็นการวาดภาพนักคิดและนักเขียนไทยตามอารมณ์ความรู้สึกของจิตรกร คือไพบูลย์ วงศ์เทศ นั่นเอง” (งานวิจัยหน้า 41)

ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าการอธิบายของอาจารย์เจตนาจะเป็นการ “ดึงเอาลักษณะไทยที่ประสานอยู่กับทฤษฎีฝรั่งของวิธีการนำเสนอปัญหาออกมาวิเคราะห์” ดังที่ผู้วิจัยกล่าวไว้ หรือเป็นการ นำหรือประยุกต์เอาการอธิบายทฤษฎีของฝรั่งมาวิเคราะห์วรรณกรรมไทย แล้วพัฒนาจนมาเป็นทฤษฎีใหม่ขึ้นมา

นอกจากนี้ผู้เขียนก็ไม่เห็นด้วยที่ผู้วิจัยเปรียบเทียบการเขียนแบบ Parody กับทัศนศิลป์ในสไตล์ เอ็กเพรสชันนิส (ผู้เขียนขอติว่าผู้วิจัยอธิบายลักษณะของศิลปะแนวนี้ไว้ไม่ชัดเจนนัก) ผู้เขียนคิด

ว่าจุดหมายหลักของการสร้าง Parody คือการบิดเบือนเพื่อล้อเลียนหรือเสียดสีในขณะที่จุดหมายของการสร้างงานศิลปะคือการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของผู้สร้าง ทั้งนี้ก็ไม่ได้ถึงอย่างไรก็ยังคงลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติไว้ในขณะที่ใน Parody นั้น คนอ่านอาจจะเข้าใจไม่ได้เลยหากไม่รู้จัก “ต้นตอ” ซึ่งผู้วิจัยเองก็ได้กล่าวถึงประเด็นนี้มาแล้ว

ส่วนในเรื่องของ “กลบทตะเข็บใต้ขน” ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า

“แทนที่อาจารย์เจตนาจะใช้ Literary mode คือศิลปะการแปลเข้าจับอธิบายเช่นเดียวกับที่ทำงานใน parody ของไพบุลย์ วงศ์เทศ อาจารย์กลับใช้กลวิธีวิเคราะห์งานประพันธ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็น “ศิลป์” ทางวาทศิลป์ (Rhetoric) อยู่มาก” นอกเหนือไปจากการเน้นประเด็นทางสังคมและล้อเลียนขนบเดิมทางวรรณศิลป์ของไทย” (งานวิจัยหน้า 41)

ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่า ผู้วิจัยมองข้ามลักษณะเฉพาะทางวรรณกรรมหรือวรรณศิลป์ไปด้วยว่า “กลบท” ในวรรณศิลป์ไทยนั้น ย่อมอยู่เหนือ “ศิลปะการแปล” ทุกระดับ อีกทั้งกลบทตะเข็บใต้ขนบทสมัยใหม่นั้นก็เพียงแต่อาศัยฉันทลักษณ์เพื่อนำเนื้อหาและอารมณ์ที่ต้องการจะสื่อ แต่มิใช่จะล้อเลียน “บทเก่า” บทไหนที่จะเอามาศึกษาเปรียบเทียบในเชิง “การรักษาแก่นความหมายโดยรวม” ได้ดังเช่นที่อาจารย์เจตนาใช้กับการตีความ “ฉันจึงมาหาความหมาย” ดังนั้น การจะอธิบายย่อมจะต้องหาวิธีการอื่นที่เหมาะสมกว่า

ผู้วิจัยใช้ “การเล่นกับวรรณศิลป์” ในกลบทตะเข็บใต้ขนนี้ เชื่อมโยงไปพูดถึงการสะท้อนปัญหาสังคมที่แก้ไม่ได้ในงานวรรณกรรม แล้วขยายไปสู่กระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะ ผู้วิจัยยกตัวอย่างและพรรณาขยายความไปจนถึงการสร้างงานศิลปะเพื่อจะนำเข้าสู่บทความอีกบทความของอาจารย์เจตนาที่พูดถึงสุนทรียศาสตร์ในพระราชนิพนธ์ “อิเหนา” การเชื่อมความด้วยเนื้อหาที่กว้างขวางของผู้วิจัยจะพาให้ผู้อ่านหลงประเด็นมากกว่าที่จะนำเข้าสู่ประเด็นหลักที่ต้องการนำเสนอต่อไป

ผู้วิจัยได้สรุปคำอธิบายของอาจารย์เจตนาในเรื่องกระบวนการสร้างสรรค์ทางสุนทรียศาสตร์ในพระราชนิพนธ์ “อิเหนา” พร้อมยกข้อความมาอ้างอิงชัดเจน เพื่อแสดงว่าอาจารย์เจตนาชี้ให้เห็นว่าความคิดเชิงสุนทรียศาสตร์ในวัฒนธรรมไทยนั้นมีมาตลอด เพียงแต่มีการแสดงออกต่างไปจากตะวันตก (ดูรายละเอียดใน “ข้อสังเกตด้วยแนวคิดและวิธีคิดของคนไทยจากหลักฐานทางวรรณคดี”) และสรุปว่า

“ผู้วิจัยคงมีต้องใช้ความสามารถเชิงวาทศิลป์ในการที่จะโน้มน้าวผู้อ่านให้ตระหนักถึงความปราดเปรื่องทางความคิดที่ได้จากการสังเกตและคิดละเอียดของอาจารย์เจตนา ซึ่งเป็นปราชญ์ไทยท่านแรกที่สามารถชี้หลักการอันสะท้อนประสานสัมพันธ์ของทฤษฎีตะวันตกและขนบวรรณศิลป์ไทย

เชิงสุนทรียศาสตร์ให้เห็นได้อย่างชัดเจน เท่ากับเป็นการเตือน "สติ" คนไทย ให้ตระหนักถึง "ภูมิปัญญาด้านสุนทรียศาสตร์ที่ลุ่มลึกมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง" ของศิลปิน และกวีไทยที่ "มีอยู่" และ "คงอยู่" เนิ่นนานมาแล้ว โดยที่เราไม่ทันได้สังเกต" (งานวิจัยหน้า 44)

ในประเด็นนี้ผู้เขียนก็เพียงแต่อยากจะตั้งคำถามซ้ำว่าลักษณะนี้เป็นการประสานสัมพันธ์ของทฤษฎีตะวันตก และขนบวรรณศิลป์ไทยหรือเป็นการอธิบายขนบวรรณศิลป์ไทยอย่างเป็นวิชาการ โดยมีพื้นฐานแนวคิดแบบตะวันตก ซึ่งผู้วิจัยก็ได้อ้างอิงข้อความของอาจารย์เจตนาไว้ในบริบทอื่นของงานวิจัยนี้ว่า :

"ในขณะที่ในอดีตที่ผ่านมายังไม่มีผู้ใดสังเกตหรือรวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะ ซึ่งเป็นงานเชิงสุนทรียศาสตร์ของไทยไว้เลย ซึ่งอาจจะเป็นได้ว่า "งานเขียนด้านสุนทรียศาสตร์บางเรื่องมีลักษณะที่เป็นนามธรรมมาก" และ "ผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกมากคงจะอดที่จะไม่ได้กับความสามารถของชาวตะวันตกในการหาข้อสรุปรวมหลักเกณฑ์ และทฤษฎีที่จะช่วยอธิบายความงาม คุณค่าและกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะ" (เจตนา นาควัชร "ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิธีคิดของคนไทยจากหลักฐาน" และดูในงานวิจัยหน้า 42)

ประเด็นถัดมาที่ผู้วิจัยพิจารณาถึงก็คือ แนวความคิดเรื่อง "ศิลปะสองทางแยกกัน" โดยได้อธิบายยกตัวอย่างมาโดยละเอียดพอควรและได้วิจารณ์ข้อคิดของ ดร.ไชยันต์ รัชชกุล ที่ได้เคยทำวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดของอาจารย์เจตนาในเรื่องนี้ไว้ด้วย และได้ชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจผิดของอาจารย์ไชยันต์ในการตีความประเด็นนี้

ผู้เขียนจะไม่ขอพูดถึงรายละเอียดในประเด็นนี้ นอกจากขอแสดงความเห็นว่าเรื่องของ "ศิลปะสองทางแยกกัน" นี้เป็นเรื่องการพิจารณาความสัมพันธ์ของงานศิลปะหลาย ๆ แขนง โดยมีได้จำเป็นต้องมองข้ามวัฒนธรรม ประเด็นศึกษาน่าจะอยู่ตรงที่ว่าอาจารย์เจตนารับเอาแนวคิดแบบตะวันตกมามากน้อยเพียงใด สำหรับผู้เขียนเองมองว่าแนวคิดนี้ดูจะมีพื้นฐานมาจาก "สามัญสำนึก" ของนักวิชาการหรือแม้แต่มีต้องเป็นนักวิชาการมากกว่าแนวคิดอื่น เช่นเรื่อง "การสังเกตสังกาเก็บข้อมูลโดยละเอียดละออ" ที่ผู้วิจัยเห็นว่า "คือผลงานของสามัญสำนึกที่เกิดได้เองตามธรรมชาติของมนุษย์ กอปรด้วยปัญญาที่ไม่จำเป็นต้องตีตราเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมตะวันตกเสมอไป" (งานวิจัย, หน้า 21) แม้ว่าอาจารย์เจตนาเองก็จะได้อ้างอิงถึงผู้นำแนวคิดนี้ที่เป็นชาวเยอรมัน 2 คน คือ Heinrich Wölfflin และ Oskar Watzel ไว้ด้วยก็ตาม (อ้างจากงานวิจัยหน้า 45)

ส่วนประเด็นเรื่อง “ความกว้าง” ของแนวคิดนี้นั้น ผู้เขียนมีความคิดว่าการศึกษานิเวศเฉพาะย่อมจะต้องมีการตีกรอบเป็นเรื่อง ๆ ไป มิใช่ที่จะตีความกันจนไม่มีขอบเขต ในกรณีเช่นนี้นักวิชาการผู้นำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ย่อมต้องตระหนักดีอยู่แล้ว

ในเรื่องของแนวคิด “ศิลปะสองทางแก่กัน” นี้ยกเว้นแต่กรณี “วัฒนธรรมขนาดหุ้ม” ซึ่งสะท้อนภาพสังคมไทยโดยตรงแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าเป็นกรณีที่ควรยกมาศึกษาเฉพาะเรื่อง มิใช่เป็นส่วนหนึ่งในหัวข้อ “Home-based Theories” นี้

ประเด็นสุดท้ายที่ผู้วิจัยนำเสนอภายใต้หัวข้อ Home-Based Theories คือ “สุนทรียศาสตร์แห่งความไม่ต่อเนื่อง –Aesthetics of Discontinuity” ซึ่งผู้วิจัยชี้ชัดว่าเป็นทฤษฎีที่มีได้มีต้นตอของแนวคิดมาจากฝรั่ง และบรรยายว่า “การศึกษาจากยุโรปของอาจารย์เจตนาที่มีการสรุปผลและจับประเด็นเชิงทฤษฎีอย่างเป็นระบบได้รับการ “ย่อ” จนกลายเป็นทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ที่สังเคราะห์ได้จากศิลปะไทยที่ made in Thailand อย่างแท้จริง (งานวิจัย, หน้า 49)

แนวคิดนี้เป็นการอธิบายลักษณะของ “ละครไทย” ซึ่งมีลักษณะเป็น “ละครเพลง” ที่มีองค์ประกอบหลากหลาย และดำเนินไปอย่างไม่ต่อเนื่อง มีทั้งร้อง ทั้งเล่า ทั้งรำ ทั้งเต้น ทั้งพากย์ สลับกันไป เพื่อสลับอารมณ์ผู้ดู และเป็นที่ถูกใจคนไทยส่วนมาก

ผู้วิจัยได้สรุปเอาข้อสรุปเชิงหลักการ 4 ประการเกี่ยวกับลักษณะละครไทยที่อาจารย์เจตนาอธิบายไว้นำมาเสนออีกครั้ง (งานวิจัยหน้า 49, 50) จากนั้นผู้วิจัยพยายามอธิบายความแตกต่างระหว่างสุนทรียะของละครฝรั่งกับละครไทย

ประเด็นที่ผู้เขียนขอนำมาพิจารณาคือประเด็นที่ผู้วิจัยเสนอที่จะหาศัพท์เทคนิคใหม่มาใช้เป็นชื่อให้ทฤษฎีนี้

“จากข้อสังเกตของผู้วิจัยในประเด็น “สุนทรียศาสตร์แห่งความไม่ต่อเนื่อง” ที่มีลักษณะบางประการสอดคล้องกับลักษณะของสุนทรียศาสตร์ที่สามารถพบได้ใน “ละครพูด” ของตะวันตก ประกอบกับข้อสังเกตที่ว่า วิธีคิดเชิงตรรกะของชนตะวันตก มักมีลักษณะเป็น “ศูนย์” ในเชิง nihilism หรือเป็น “เชิงปฏิเสธ” (negative) บางครั้งก็จะใช้วิธี “ปฏิเสธซ้อนปฏิเสธ” เพื่อผลในเชิงวาทศิลป์ (rhetoric) อันเป็นกลยุทธ์ของสุนทรียะทางการใช้ภาษาที่อาจารย์เจตนามักใช้บ่อยครั้ง ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นในตอนแรกว่า การเรียกชื่อ “สุนทรียศาสตร์แห่งความไม่ต่อเนื่อง” นั้น สะท้อนวิธีคิดอย่างฝรั่งที่เราอาจพูดได้ในอีกลักษณะหนึ่งได้ว่า “สุนทรียศาสตร์ของความหลากหลาย” เพราะในละครไทยจะมี modes of expression ที่หลากหลาย สลับไปมาเป็นการสลับอารมณ์ของผู้ชม” (งานวิจัย, หน้า 52)

นอกจากนั้นผู้วิจัยได้อ้างคำอธิบายของอาจารย์เจตนาเอง เพื่อยืนยันการตีความในเรื่องความหลากหลายที่ปรากฏในทฤษฎีนี้ :

“อย่างไรก็ดี ประเด็นที่เกี่ยวกับข้อสังเกตของผู้วิจัยเรื่อง “แนวคิดฝรั่งของทฤษฎีสุนทรียศาสตร์แห่งความไม่ต่อเนื่อง” นั้น อาจารย์เจตนาได้อธิบาย (กับผู้วิจัย) ว่า อันที่จริงแล้วมิได้หมายถึง “ความไม่ต่อเนื่อง” ของ “วิธีการแสดง” จุดสำคัญของทฤษฎี เน้นที่ “various modes of theatrical expression” มากกว่า จึงนับได้ว่าความเป็นฝรั่งนั้น อยู่ในตัวศัพท์ “discontinuity” มิได้อยู่ที่เนื้อหาของทฤษฎี และด้วยเหตุที่ทฤษฎีนี้เป็นของใหม่ จึงจำเป็นต้องคิดศัพท์ใหม่ขึ้นเพื่ออธิบายแนวคิดด้วย และอาจารย์ยังไม่พบศัพท์ที่เหมาะสมกว่าคำ “discontinuity” เพื่อที่จะมาอธิบายหลักการของการแสดงในชนบทไทยดังกล่าว” (งานวิจัย, หน้า 53)

ความจริงแล้วผู้เขียนมีความเห็นว่ามันน่าจะใช้ศัพท์คำใดหากมีการอธิบายที่ชัดเจนก็ไม่แน่ว่าจะเป็นปัญหา อย่างไรก็ตามผู้เขียนคิดว่าคำว่า “ความไม่ต่อเนื่อง” ก็สามารถอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้เช่นกัน คือมิใช่หมายถึงความไม่ต่อเนื่องของ “วิธีการแสดง” แต่เป็นการไม่ต่อเนื่องของผลที่กระทบต่อคนดู ในขณะที่คำว่า “ความหลากหลาย” เป็นการมองในเชิงองค์ประกอบของละคร ดังนั้นหากพูดถึงชนบทของละครไทยที่ในหลักการข้อที่ 4 ก็ได้พูดถึงบทบาทของคนดูไว้ชัดเจน การจะเรียกชื่อทฤษฎีในเชิงผลกระทบต่อคนดูก็น่าจะเหมาะสมเช่นกัน

นอกจากนั้นแล้ว ผู้เขียนก็ยังไม่เห็นคำว่า “สุนทรียศาสตร์แห่งความหลากหลาย” จะเป็น “ฝรั่ง” น้อยกว่า “สุนทรียศาสตร์แห่งความไม่ต่อเนื่อง” อย่างไรและก็ยังไม่ได้คิดด้วยว่าการที่ชื่อจะเป็น “ฝรั่ง” หรือไม่เป็นนั้นจะมีผลต่อเนื้อหาสาระของตัวแนวคิดแต่อย่างใด ทั้งนี้คงต้องพิจารณาด้วยว่าศัพท์เทคนิคนั้นเมื่อแปลเป็นภาษาต่างประเทศแล้วจะสื่อความตรงกับประเด็นของแนวคิดหรือไม่เพียงใด

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าทฤษฎีนี้มุ่งเฉพาะเรื่องละครไทย และเน้นไปที่วิธีการแสดง (modes of theatrical expression) ผู้วิจัยมองว่าเป็นทฤษฎีที่ผูกพันอยู่กับรูปแบบของงานศิลป์ แต่แล้วผู้วิจัยก็ได้พยายามแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีนี้ได้จำกัดอยู่เฉพาะกับรูปแบบของการแสดงด้วย การนำไปใช้ในการตีความ “พระอภัยมณี” (งานวิจัย, หน้า 54)

ผู้เขียนกลับไปอ่านบทความเรื่อง “Aesthetics of Discontinuity” อีกครั้ง และพบว่าอาจารย์เจตนาเน้นเฉพาะในเรื่องของการแสดง (Performing Arts) ซึ่งผู้เขียนเข้าใจว่าสิ่งที่อาจารย์นำมาพิจารณาคือ รูปแบบการแสดงที่มีทั้งร้องรำ ฯลฯ ซึ่งจะให้ผลต่ออารมณ์ผู้ดูต่าง ๆ กันไป ในขณะที่ในงานวรรณคดีนั้น “ความหลากหลายทางเนื้อหา” ที่ผู้วิจัยอธิบายซึ่งก็คืออารมณ์ต่าง ๆ นั้นได้รับการถ่ายทอดสู่ผู้รับเพียงลักษณะเดียว ดังนั้นจึงเป็นการพิจารณาความหลากหลายกันในต่างลักษณะ อย่างไรก็ตามหากจะตีความกันกว้าง ๆ ผู้เขียนก็ได้ปฏิเสธข้อคิดของผู้วิจัยเสียทั้งหมด

ข้อสรุปเกี่ยวกับกรณี Home-Based Theories

ในตอนท้ายหัวข้อนี้ผู้วิจัยสรุปประเด็น “การประสานและสังเคราะห์แนวคิดจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับภูมิปัญญาไทย” ว่า

“จากการสังเกตประเด็นเรื่อง “การประสานและสังเคราะห์แนวคิดจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ากับภูมิปัญญาไทย” ในข้อเขียนวิชาการของอาจารย์เจตนา นำไปสู่ข้อสรุปสั้น ๆ ที่ว่าอาจารย์เจตนาไม่เพียงแต่ประสานแนวคิดตะวันตกกับชนบทไทย โดยการนำข้อคิดเชิงทฤษฎีของตะวันตกมาช่วยสังเกตปรากฏการณ์ในสังคมและวัฒนธรรม นำไปสู่การ “ค้นคิด” ทฤษฎีใหม่ที่มีรากเหง้าในความเป็นไทยได้เอง” (งานวิจัย, หน้า 54)

ตรงนี้ผู้เขียนคงจะต้องตั้งคำถามเดิมอีกครั้งว่า Home-Based Theories คือทุกเรื่องที่มีการประสานแนวคิดตะวันตกกับภูมิปัญญาไทยไม่ว่าจะในลักษณะใดก็ตามหรือ และในที่สุดแล้วผู้วิจัยจัดทุกทฤษฎีเข้าในกลุ่มนี้หรืออย่างไร สำหรับผู้เขียนเองมีความเห็นว่า น่าจะมีการพิจารณา “ลักษณะ” และ “ระดับ” ความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทั้งสองอย่างชัดเจน และตีกรอบอธิบายศัพท์เทคนิคคำนี้ให้ชัดเจนเสียก่อน

3.8 ผู้วิจัยตั้งประเด็นหัวข้อสุดท้ายของบทนี้ไว้ว่า “นักอักษรศาสตร์เยอรมันชาวไทยในแวดวงวิชาการสากล” โดยเป็นบทสรุปของงานวิจัยบทที่ 5 นี้

ในบทนี้ผู้วิจัยบรรยายถึงอาจารย์เจตนาทั้งในเรื่องคุณลักษณะพิเศษ ผลงาน วิธีการทำงานวิจัย แต่มิได้นำเสนอแง่มุมใดให้เด่นเป็นพิเศษ

ในส่วนของงานวิชาการนั้น ผู้เขียนคิดว่าหากผู้วิจัยจะได้ลำดับผลงานของอาจารย์เจตนาในเชิงสรุปอีกครั้ง และพิจารณาว่ามองเห็นพัฒนาการในการประสานความคิดตะวันตกกับแนวคิดไทยอย่างไรบ้าง ก็น่าจะช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นภาพรวมได้ดีขึ้น

สำหรับ “สถานภาพ” ของอาจารย์เจตนา นั้น หากผู้วิจัยจะใช้คำว่า “นักอักษรศาสตร์เยอรมันชาวไทย” นั้นดูจะเป็นการจำกัดกรอบเกินไปด้วยว่าผลงานของอาจารย์นั้นเกินขอบเขตของ “อักษรศาสตร์เยอรมันไปแล้วเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้หากอาจารย์จะเป็นเยอรมันก็ตรงที่อาจารย์มีความเป็นวิชาการและมีความละเอียดลออในการทำงานแบบเยอรมัน (Wissenschaftlichkeit und Gründlichkeit) แต่ในส่วนของคุณลักษณะและกว้างขวางทางวิชาการของอาจารย์นั้น ผู้วิจัยอาจจะค้นหา “สมญานาม” อื่นอันเหมาะสมกว่านี้มาใช้

ในเรื่องความเป็นสากลของอาจารย์นั้นก็อาจจะพิจารณาได้หลายแง่มุม ทั้งในเรื่องของขอบเขตความรู้ความสนใจ และผลงานวิชาการ ในเรื่องของความสัมพันธ์กับวงวิชาการต่างประเทศ และบทบาทของอาจารย์ในระดับนานาชาติ ตลอดจนประสบการณ์อื่น ๆ

ผู้เขียนคิดว่าหากผู้วิจัยจะได้ยกประเด็นต่าง ๆ ที่จะเป็นการอธิบายลักษณะพิเศษของอาจารย์เจตนา มาอภิปรายที่ละประเด็นเพื่อนำไปสู่การขนานนามเฉพาะให้อาจารย์ ก็คงจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจแนวความคิดหลักของอาจารย์ได้ชัดเจน

ข้อสังเกตเพิ่มเติมบางประการต่องานวิจัยบทที่ 5

1. ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ผู้เขียนเสนอให้มีการพิจารณาชื่อเรื่องตลอดจนชื่อประเด็นหัวข้อต่าง ๆ ที่จะเป็นเงื่อนไขในการกำหนดเนื้อหาแต่ละส่วนอีกครั้ง

2. ผู้เขียนตระหนักดีว่าผลงานวิชาการของอาจารย์เจตนา นั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก ในหลายรูปแบบ และมีความหลากหลายครอบคลุมไปหลายสาขาวิชา ทั้งยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในเชิงประเด็นศึกษาต่าง ๆ ผู้เขียนเข้าใจดีว่าการนำเสนอแนวคิดใดก็ตามที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับงานส่วนใหญ่ของอาจารย์มิใช่เรื่องง่าย ในขณะเดียวกันสำหรับผู้อ่านที่มีพื้นฐานความรู้ไม่มากนัก แต่มีความสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้ยังจะยากมากขึ้นไปอีกหากการนำเสนอมีความซับซ้อนและเป็นนามธรรมมากเกินไป

ผู้เขียนจึงขอยืนยันข้อเสนอเรื่องโครงสร้างของงานวิจัยตามที่ได้เสนอไว้ในข้อ 2 คือ ขอให้แยกประเด็นให้ชัดเจน ดังเอาตัวอย่างมาอธิบายเป็นเรื่อง ๆ ไป

3. เนื่องจากบทนี้เป็นบทสุดท้ายที่ศึกษางานของอาจารย์เจตนาในแง่เนื้อหา และมีประเด็นหัวข้อที่กว้างครอบคลุมลักษณะอันเป็นภาพกว้างจึงน่าจะเป็นการสรุปรวมแนวคิดทุกด้าน (ไม่ว่าจะเป็นวรรณคดี ศิลปะทุกแขนง และการศึกษา) ในมุมมองที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตะวันตกและไทยไว้ด้วย (ซึ่งไม่ใช่เป็นการสรุปงานในบทก่อน ๆ ลงมา)

4. ในส่วนของ “เนื้อหาผู้เขียนพบว่ามียุ่ประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนอยากจะจัดเข้าไว้ในประเภทของการนำเอาแนวคิด/แนวปฏิบัติแบบตะวันตกที่อาจารย์เจตนา นำมาเสนอให้สังคมไทย และเป็นเรื่องที่คุณเขียนคิดว่ามีความสำคัญมากต่อวงการวิชาการและสังคมไทยโดยรวม นั่นก็คือเรื่องของ “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์”

คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าอาจารย์เจตนาให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากจนนำมาตั้งเป็นชื่อหนังสือรวมบทความของอาจารย์ถึง 2 เล่ม คือ “ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” (2524) และ “ทางอันไม่รู้จบของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” (2530) ผู้เขียนจึงขอเสนอให้มีการศึกษาประเด็นนี้เพิ่มขึ้น

5. งานวิชาการชิ้นนี้ที่ผู้วิจัยแทบจะไม่กล่าวถึง คือบทความขนาดยาวชื่อ “วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี” ตีพิมพ์ใน “วรรณไวยากร : วรรณคดี” (2514) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้วิจัยมองว่าเป็นการนำเสนอทฤษฎีของตะวันตกที่ยังไม่มีการประยุกต์ แต่ผู้เขียนพิจารณาว่าผลงานวิชาการที่ถือได้ว่าเป็นชิ้นแรก ๆ ของอาจารย์นี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญของงานอื่น ๆ ที่ตามมาในภายหลัง

นอกจากนี้ยังเป็นงานที่ผู้วิจัยก็ทราบดีว่าเป็นงานที่มีการนำไปอ้างอิงกันมากที่สุดชิ้นหนึ่งทีเดียว (งานวิจัย, หน้า 57)

ผู้เขียนคิดว่าอาจจะน่าสนใจมากหากจะศึกษางานชิ้นนี้ว่าเป็น “ฝรั่ง” ทั้งหมดจริงหรือไม่ และต่อมาอาจารย์นำมาปรับใช้ในลักษณะใด (เช่นเปรียบเทียบกับ “ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งการวิจารณ์วรรณคดี” ที่อาจารย์เริ่มแสดงให้เห็น “ความเป็นสากล” ของวรรณคดี)

6. ผู้เขียนพบว่าผู้วิจัยสรุปงานวิจัยบทนี้ได้ดีเมื่อชี้นำไปสู่โครงการวิจัยชิ้นใหญ่ที่อาจารย์เจตนา กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นทั้งจุดยืนและแนวทางของอาจารย์เจตนาได้ชัดเจน

ส่วนการกลับมาตั้งคำถามเรื่องที่ว่าอาจารย์เจตนาสังกัดสำนักคิดใด หรือเป็นเจ้าของสำนักคิดใด เพื่อจะชี้ความล้มเหลวของการศึกษาไทยนั้น ผู้เขียนคิดว่าจะเกินจำเป็นและเลยพ้นจากประเด็นศึกษาที่ผู้อ่านกำลังสนใจไปแล้ว

วิจารณ์บทรายงาน เรื่อง ผลกระทบจากผลงานของ ศ.ดร. เจตนา ที่มีต่อวงวิชาการไทยและนานาชาติ

วิทยากร เชียงกูล

ผมคิดว่าผลงานวิจัยโครงการนี้คงจะเป็นผลงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทและความคิดของบุคคลร่วมสมัยที่ครอบคลุมเจาะลึก และใช้วิธีการทางวิชาการแบบตะวันตกที่ละเอียดที่สุดเท่าที่คนไทยเคยทำกันมา รวมทั้งการออกแบบสอบถาม, การสัมภาษณ์, การตีความทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ฯลฯ ซึ่งช่วยให้งานวิจัยมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากขึ้น โดยเฉพาะในสายตาของสกว. หรือนักวิชาการผู้ที่มีหน้าที่ต้องประเมินผลงาน เพื่อวัดมาตรฐานของการวิจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มองในอีกด้านหนึ่ง ผมก็อดจะรู้สึกไม่ได้ว่า งานวิจัยที่มีความหนาอย่างน้ำหนักจรรยนี้้ออกจะสมบูรณ์และเป็นทางการมากเกินไป จนขาดรสชาติของความสนุก ความเพลิดเพลินที่น่าจะถือเป็นส่วนสำคัญของงานศิลปวรรณกรรม และศิลปะด้านอื่นๆทุกแขนง และเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้คนทั่วไปได้หันมาสนใจสิ่งที่พวกเราไม่กี่คนในที่นี้สนใจกันมากขึ้น

ที่เริ่มต้นเช่นนี้ ขอให้ถือว่าเป็นข้อสังเกตมากกว่าข้อวิจารณ์ และนี่คือสิ่งที่ผมอยากทำมากกว่าที่จะวิจารณ์อย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นการวิจารณ์ผู้วิจารณ์ซ้อนกันถึง 2-3 ชั้น งานวิจัยเท่าที่ผมได้อ่านบางส่วน คือของอาจารย์ณัฏมิตร อาจารย์ดวงมน อาจารย์สดชื่น อยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์จนไม่มีช่องจะให้วิจารณ์ด้วยทวิสัยได้มากนัก นอกจากจะวิจารณ์อย่างกว้างๆว่า น่าจะเปรียบเทียบหรือกล่าวถึงนักวิชาการ ปัญญาชนไทยคนอื่นๆที่ทำงานในทำนองคล้ายๆอาจารย์เจตนาไว้ด้วย และน่าจะวิเคราะห์บริบทของสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการเผยแพร่ความคิดและงานของอาจารย์เจตนาไว้ด้วย สิ่งที่ผมอยากทำคือ อยากตั้งข้อสังเกตในฐานะมือสมัครเล่นทางด้านวรรณกรรมศึกษาที่อยากให้ความคิดผลงานของอาจารย์เจตนา รวมทั้งผลงานของผู้วิจัยชุดนี้ได้เผยแพร่มากขึ้น และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาศิลปวัฒนธรรม มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ไปในทางที่สร้างสรรค์และเกิดภูมิปัญญาต่อสังคมไทยมากขึ้น

แม้ว่าน่าเสียดายของผู้วิจัยส่วนใหญ่ค่อนข้างจะชื่นชมกับงานของอาจารย์เจตนา มากเสียจนแทบไม่มีข้อติหรือข้อวิจารณ์ แต่งานของอาจารย์ณัฏมิตรก็ได้พยายามรวบรวมความคิดเห็นในเชิงวิจารณ์และข้อจำกัดของผลงานอาจารย์เจตนาไว้อยู่บ้าง เป็นต้นว่าเป็นงานเขียนเชิงทฤษฎี เชิงปรัชญา ใช้ภาษาเชิงสัญลักษณ์ หรือคำที่ต้องตีความ รวมทั้งการเสียดสีที่อาจจะยากเกินไป หรือแม้แต่ทำให้คนตีความคลาดเคลื่อนได้ หรืองานหลายชิ้นก็อ้างอิงทฤษฎี ศิลปวรรณกรรมของตะวันตกซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ไม่ค่อยคุ้น ทำให้อ่านเข้าใจยาก ผมคิดว่าเป็น

ประเด็นสำคัญที่ทำให้ความคิดและงานของอาจารย์ไม่แพร่หลายได้มากไปกว่านี้ แต่ไม่ใช่ความคิด หรือความจำกัดในส่วนของอาจารย์เจตนาเท่านั้น แต่เป็นความคิดของระบบการศึกษา และระบบการพัฒนาประเทศไทยทั้งหมด จริงๆแล้ว งานของอาจารย์เจตนาส่วนที่เป็นบทวิจารณ์วรรณกรรม ละคร ศิลปะด้านอื่นๆของไทย รวมทั้งคำบรรยายและบทสัมภาษณ์หลายชิ้นก็ไม่ได้เขียนยากเกินไป และคนก็อ่านกันมากพอสมควร เพียงแต่เราคาดหมายกันว่า คนไทยซึ่งมี 60 ล้านคน มากกว่าคนอังกฤษ และคนฝรั่งเศสเล็กน้อย น่าจะอ่านงานของอาจารย์เจตนาได้มากกว่านี้ รวมทั้งคาดหมายว่า อาจารย์เจตนาจะเขียนงานวิจารณ์หรือแนะนำเชิงวิจารณ์ สำหรับคนอื่นทั่วไปมากขึ้น นอกจากตำราหรือบทความทางวิชาการ ซึ่งคนจะอ่านกันได้จำกัดกว่า

ในบทความของอาจารย์ณมิตร มีกล่าวอยู่ตอนหนึ่งว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเสนอว่า น่าจะมีการตั้งเป็นสำนักคิด (School of thought) เพื่อจะได้พัฒนาตามแนวคิดทฤษฎีของอาจารย์เจตนาอย่างจริงจังเป็นระบบและต่อเนื่อง ผมเห็นด้วยว่า งานที่อาจารย์เจตนาทำเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณูปการต่อการพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรม แต่ผมคิดว่าไม่จำเป็นต้องมาคิดว่า แนวคิดของอาจารย์เจตนาจะเป็นสำนักคิดใหม่ในโลกหรือในเมืองไทยหรือไม่ เพราะจริงๆแล้ว อาจารย์เจตนาผสมผสานแนวคิดทฤษฎีกับภูมิหลัง ประสบการณ์ ความคิด จุดยืนของท่านเองในการทำงานออกมาเป็นงานวิจารณ์มากกว่าที่จะคิดว่าท่านเป็นนักทฤษฎีหรือกำลังสร้างทฤษฎีใหม่ให้กับสังคมไทยหรือสังคมโลก เพราะการสร้างทฤษฎีหรือระบบคิดที่เพียงแค่หาช่องในการหักล้างคัดค้านคนอื่น หรือหาความแปลกใหม่ไปเรื่อยๆแบบที่นักวิชาการตะวันตกบางกลุ่มนิยมทำกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ดี สิ่งที่มีประโยชน์ หรือสิ่งที่น่าชื่นชมสำหรับประชาชนส่วนใหญ่เสมอไป การศึกษาเข้าใจทฤษฎีเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ แต่การรู้จักที่จะทำงานวิจารณ์ศิลปวรรณกรรมให้เป็นรูปธรรม คือ การสร้างงานวิจารณ์เป็นชิ้นเป็นอันออกมาน่าจะมีประโยชน์กว่า ดังนั้น สิ่งที่สำคัญกว่าการตั้งสำนักคิดแบบอาจารย์เจตนา คือ การรวบรวมประสานงาน นักวิชาการ นักวิจารณ์ทั้งหลาย ให้มาช่วยกันพัฒนางานวิจารณ์ตามแนวทางที่อาจารย์เจตนาทำกันมาอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน เช่น อาจจะร่วมมือกันทำเป็นวารสารศิลปวรรณกรรมวิจารณ์ หรือจะทำเป็นสำนักพิมพ์ หรือสถาบันมูลนิธิ เพื่อกิจกรรมที่ส่งเสริมวัฒนธรรมของการวิจารณ์ โดยขอให้อาจารย์เจตนาเป็นกำลังหลัก น่าจะเป็นสิ่งที่สำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ปัญหาของสังคมไทยก็อย่างที่เรารู้กันว่า เป็นปัญหาของชนชั้นที่น่าที่สนใจแต่เรื่องการศึกษาวิจัยเพื่อการทำมาหากิน เพื่อมาพัฒนาทางวัตถุมากกว่าภูมิปัญญาหรือศิลปวัฒนธรรม แม้แต่หน่วยงานที่ให้ทุนวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ บางครั้งก็เรียกร้องความเป็นวิชาการแบบวิทยาศาสตร์มากเกินไป จนทำให้งานวิจัยทั้งหลายมักจะยาวเกินไป เป็นทางการเกินไปจนไม่ค่อยน่าอ่าน เหมาะที่จะวางไว้บนหิ้งมากกว่า หน่วยงานให้ทุนและวงวิชาการยังไม่ค่อยยอมรับงาน

วิจัยหรืองานเขียนงานสร้างสรรค์ใหม่ระดับที่เหมาะสมจะเผยแพร่สู่ประชาชนส่วนใหญ่ ผมคิดว่าเราจะต้องตระหนักถึงภาพในวงกว้างนี้ด้วย ต้องดูปัญหาบริบทของสังคมไทยด้วย จึงจะทำงานและแนวคิดของอาจารย์เจตนาแพร่หลายได้มากกว่านี้ เช่น น่าจะมีการทำสรุปและย่อให้ง่ายผลงานและแนวคิดของอาจารย์เจตนาและนักคิดไทยท่านอื่นๆ ให้คนระดับนักเรียนมัธยม นักศึกษาประชาชนทั่วไปอ่านกันได้ผลิตเพลินพอสสมควร ส่งเสริมการแปลและสร้างสรรค์วรรณกรรมดีๆ ออกมามากขึ้น จะได้เป็นบันไดยกระดับให้คนไทยสนใจการอ่าน การแสวงหาภูมิปัญญาและความบันเทิงที่มีรสนิยมเพิ่มมากขึ้น

วิกฤติทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่ใช่วิกฤติทางการเงินเท่านั้น หากพิจารณาให้ลึกแล้วมันคือ วิกฤติทางภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมด้วย จนถึงขณะนี้ชั้นชั้นนำของไทยก็ยังไม่เข้าใจว่า วิกฤติครั้งนี้คืออะไร พวกเขาได้แต่ปกป้องตนเอง และขัดหอดความผิดให้คนอื่น และยังหลอกลวงตัวเองและประชาชนต่อไปว่า ถ้าเปลี่ยนผู้บริหารด้านเศรษฐกิจการเงินแล้วจะแก้วิกฤติได้ ในช่วงวิกฤติเช่นนี้ นักมนุษยศาสตร์ นักวิจารณ์ศิลปวรรณกรรมทั้งหลาย น่าจะให้เป็นโอกาสที่บอกให้ชนชั้นนำและประชาชนรู้ว่า ถ้าหากสังคมไทยไม่คิดถึงการที่จะต้องเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดค่านิยมของไทยส่วนใหญ่ที่ยึดติดอยู่กับคำโฆษณาชวนเชื่อ สรรเสริญเยินยอชนชั้นนำกัน ให้เป็นสังคมแห่งการใฝ่เรียนรู้ สังคมแบบการรู้จักคิด และวิจารณ์กันอย่างสร้างสรรค์เอาจริงเอาจังแล้ว เราจะไม่มีความแก้ไขวิกฤติครั้งนี้ได้อย่างแท้จริง สังคมไทยในอนาคตอาจจะเผชิญกับหายนะ ความจลาจลวุ่นวาย โดยที่ประชาชนไม่เข้าใจว่ากำลังเกิดอะไรขึ้นด้วยซ้ำ

บทวิจารณ์ร่างรายงานการวิจัย "นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ"

ผศ. ดร. ไชยันต์ รัชชกุล

งานวิจัยฉบับรวมพลั้งนี้ นับว่าเป็นความพยายามที่น่านิยมนอย่างยิ่ง การที่ต้องให้ผู้วิจัยหลายคน ทำงานสำรวจวิจัยงานด้านต่างๆ ของอาจารย์เจตนา นั้น ย่อมก่อให้เกิดความคาดหวังว่า จะได้มีการสำรวจงานของอาจารย์อย่างถี่ถ้วน จนนำไปสู่หรือ "พบ" แนวความคิดของอาจารย์เจตนา ในเชิงสรุปสังเคราะห์ หรือที่ยิ่งกว่านั้นคือ ในแง่มุมที่ต่างออกไป หรือนอกเหนือไปจากที่อาจารย์เขียนเสนอไว้เองแล้ว ผู้วิจารณ์ (ซึ่งขอใช้เป็นสรรพนามที่หนึ่งในข้อเขียนชิ้นนี้) จึงถือความน่าจะเป็นนี้เป็นแนวในการเสนอบทวิจารณ์ต่องานวิจัยนี้ โดยเฉพาะในส่วนแรก (๑) ที่เป็นส่วนที่มองป่าทั้งป่า อีกส่วนหนึ่ง (๒) เป็นการมองต้นไม้บางต้นที่ผู้วิจารณ์ขอแทรกเข้าร่วมวงสนทนากับนักวิจัยด้วย

(I) ข้อสังเกตในประเด็นปัญหาหลัก

งานวิจัยนี้ครอบคลุมงานของอาจารย์ได้หมดหรือไม่? คำถามนี้มีได้หมายความว่า ต้องนำเสนองานของอาจารย์ทุกบทความ ทุกเล่ม แต่อยู่ที่การเลือกและรวบรวมงานที่จะทำให้เข้าใจอาจารย์เจตนาอย่างรอบด้าน หรือถ้าไม่รอบด้าน อย่างน้อยก็ทำให้เห็นโครงหลักความคิดของอาจารย์ เรื่องนี้เป็นเรื่องของ "ค่ายกล" กล่าวคือผู้วิจัยจะตระหนักว่างานเฉพาะชิ้นใดสำคัญ หรืองานเฉพาะชิ้นใดสำคัญกว่าชิ้นใด ก็จำเป็นต้องรู้งานองค์รวมทั้งหมดก่อน ในทางกลับกันการจะเห็นทั้งหมดจำเป็นต้องมาจากเฉพาะส่วน เพราะฉะนั้นงานวิจัยจึงเป็นการเดินทางระหว่างภาพจุลภาคกับภาพมหภาค หรือถ้าจะใช้ศัพท์ที่อาจารย์เจตนาชอบใช้คือ "การสนทนา" (dialogue) ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญวิธีหนึ่งของมนุษยศาสตร์ ก็จะเรียกได้ว่าเป็นการสนทนาระหว่างจุดย่อยกับจุดใหญ่ กลับไปกลับมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อองค์รวมยังเป็นภาพที่ยังพรางมัว ก็ยากที่จะวางตำแหน่งของส่วนที่เป็นองค์ประกอบ ฉะนั้น ภาพเฉพาะส่วนภาพใดจะสำคัญหรือไม่ผู้จะสำคัญในเชิงเปรียบเทียบจึงขาดมาตรการตัดสิน

คำถามที่ตามมาคืองานวิจัยทั้งหมดนี้ให้ภาพรวมความคิดของอาจารย์หรือไม่? หรือว่าแต่ละบทก็เสนอภาพเล็กแต่ละภาพ ให้ผู้อ่านประสานต่อรูปให้ครบเป็นภาพใหญ่ด้วยตนเอง หากคณะผู้วิจัยเห็นว่างานของอาจารย์เจตนาทั้งหลายหลาย จึงมิได้เสนอหลักคิดหลักๆ ว่าเป็นแกน ไม่ว่าคำตอบจะตอบรับหรือปฏิเสธ ผู้วิจารณ์ก็เชื่อว่า เป็นคำถามที่สำคัญที่กำหนดแนวทางการวิจัย

และก็จะประเด็นตั้งให้ถกเถียงได้กันไป แต่อย่างน้อยก็จำเป็นต้องมีคำถามนี้และพยายามตอบ

ผู้วิจารณ์เห็นว่าแกนความคิดหลักซึ่งเป็นทั้งโลกทัศน์และแนวความคิดทางวิชาการของอาจารย์เจตนา ที่สามารถศึกษาได้จากงานเขียนนั้นมาจากสกุลความคิดทางด้านวรรณคดีศึกษาของอาจารย์ ซึ่งก็คือ การประเมินคุณค่า บทความภาษาเยอรมัน “Werthen oder nicht werthen” เป็นข้อเขียนสำคัญที่ย้ำจุดยืนอันหนักแน่นของอาจารย์ งานนี้พิมพ์ในปี ๑๙๔๖ เป็นเวลา ๔ ปีหลังจากพิมพ์ “แนวทางการประเมินคุณค่า” (๒๕๒๕) ข้อมูลปีที่พิมพ์นี้อาจจะไม่สำคัญในตัวเองหรือสำคัญเพียงแต่ในการเรียงลำดับก่อนหลังในบรรณานุกรม ถ้ามิได้พิจารณาในแง่เนื้อหา ทั้งนี้เพราะเราสามารถจะเห็นได้ว่า แนวทางการวิจารณ์วรรณคดีที่อาจารย์ได้รับอิทธิพลของ Leavis มาครั้งทศวรรษ ๓๐-๔๐ หรือสามารถสืบสาวไปถึง Matthew Arnold เมื่อปลายศตวรรษก่อนได้นั้น ในสมัยหลังมานี้ถูกโจมตีจากหลายสกุลความคิดและทฤษฎีด้วยกัน ซึ่งอาจารย์ก็ได้สำรวจอย่างละเอียดถึงความคิดในช่วงตลอดศตวรรษมานี้ การสำรวจนี้แม้ว่าอาจารย์จะเห็นคุณค่าของการประเมินคุณค่า หรือก็น่าจะเห็นคุณค่าในวรรณคดีวิจารณ์ แต่ยิ่งทำให้อาจารย์มั่นใจ มั่นคงยิ่งขึ้นในแนวทางการประเมินคุณค่า หรือถ้าจะมีผู้วิจารณ์เชิงวิพากษ์ก็อาจจะกล่าวว่า อาจารย์ตีความทฤษฎี สกุลความคิดต่างๆ เหล่านี้จากแว่นการประเมินคุณค่าของอาจารย์ แต่เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ต้องถกเถียงกันนอกขอบเขตของการวิจารณ์นี้

งาน “Werthen oder nicht” ในแง่หนึ่งเป็นการตั้งรับ ส่วนอีกแง่หนึ่งเป็นการตอบคำถามที่อาจารย์ยึดถืออย่างมั่นคง และแนวการวิจารณ์วรรณคดีนี้เป็นต้นลำธารหลักของความคิด ผลงานอื่นๆ ทั้งเรื่องใหญ่ๆ เช่นการให้ความหมายต่อวิชามนุษยศาสตร์ ถึงบทวิจารณ์งานเขียนของอัคศิริ ธรรมโชติ และที่สำคัญคือวิเคราะห์วรรณกรรมบทละครของเบรคท์ ซึ่งเป็นงานชิ้นใหญ่ที่สุดของอาจารย์ต่อนักประพันธ์คนหนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การจะเข้าใจอาจารย์เจตนาได้ดีนั้น คือการทำความเข้าใจแนวคิดการประเมินคุณค่านี้ โดยผ่านงานวิจารณ์ที่อาจารย์ได้ทำจริงๆ มิใช่เพียงแค่บอกเล่าเท่านั้นว่า การวิจารณ์วรรณคดีแนวการประเมินคุณค่าเป็นอย่างไร และอาจารย์ได้ใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี และแสดงทัศนะในเรื่องต่างๆ จากแนวนี้อย่างไร ผู้วิจารณ์หาคำตอบต่อคำถามนี้ไม่พบในบทใด และในบทสรุปซึ่งน่าจะเป็นการสังเคราะห์ความคิดของอาจารย์เจตนา ก็ไม่ปรากฏ คณะผู้วิจัยอาจจะแย้งได้ว่า คำถามนี้ไม่สำคัญ ถ้าเช่นนั้นเราคงต้องถามและถกกันว่า ถ้าเช่นนั้นคำถามที่สำคัญคืออะไร?

ในความเห็นของผู้วิจารณ์ ความมั่นคง ความมั่นใจของอาจารย์เจตนาต่อแนวการประเมินคุณค่านี้ ไซ้ว่าแต่จะเป็นหัวใจในการวิจารณ์วรรณคดีเท่านั้น ยังเป็นแนวคิดที่อาจารย์มองมนุษยศาสตร์ (และอาจรวมไปถึงการมองโลกมองชีวิตอีกด้วย) ถ้าความหมายของมนุษยศาสตร์เป็นที่เห็นพ้องร่วมกัน ซึ่งนับว่าเป็นการสมมุติ ที่ไม่หนักแน่นนัก นักมนุษยศาสตร์ต่างๆ สาขาที่มา

ถึงจุดนิยามความหมายของมนุษยศาสตร์จากเส้นทางต่างกัน บ้างมาจากเส้นทางปรัชญา บ้างมาจากประวัติศาสตร์ ฯลฯ อาจารย์เจตนาเดินบนถนนวรรณคดี และบนถนนสายนี้อาจารย์ชูคบเพลิง "การประเมินคุณค่า" ในหนังสือ *วิกฤติการณ์ของมนุษยศาสตร์* ซึ่งผู้วิจารณ์เห็นว่าสำคัญประดุจ เป็น "Chetana's Manifesto" กว่าปาฐกถาวัน "สืบสานปราชญา...สืบศรัทธาอักษรอาจารย์" อัน เป็นการประชุมวิชาการในโอกาสเกษียณอายุราชการของอาจารย์เจตนาและอาจารย์อาวุโสท่านอื่นๆ วิกฤติการณ์ของมนุษยศาสตร์นั้นมิใช่เป็นเพียงปัญหาร้ายแรงในสาขาวิชาหนึ่ง หรือเป็น ความพิกลพิการของการศึกษาไทยในระดับอุดมศึกษาไทยเท่านั้น แต่มันเป็นวิกฤติการณ์ของ สังคมไทย ของจริยธรรมของมนุษย์ เราคงสามารถจับความหมายของอาจารย์ได้ว่า อาจารย์กำลัง เรียกร้องให้สังคมไทยใส่ใจต่อปัญหาจริยธรรม ถึงแม้ว่าอาจารย์จะไม่ได้เขียนแบบใบสั่งยา (prescription) เมื่อพิจารณา *วิกฤติการณ์ของมนุษยศาสตร์* (๒๕๓๘) เล่มจื๊อนี้กับเล่มอื่นๆแล้ว ก็ จะพอเห็นได้ว่าทางที่พอจะช่วยให้คำนี้ถึงปัญหาทางศีลธรรมเป็นเนืองนิตย์ และปลูกฝังความชื่นชมในศิลปะ อันเป็นสิ่งที่จรรโลงและบันดาลใจให้มนุษย์ "ไต่บันไดเสียงไปสู่ โลกแห่งอุดมคติ" ซึ่งวรรณคดีศึกษาถือเป็นถนนหลักสายหนึ่งนั้น สำหรับอาจารย์เจตนาแล้วก็คือ เพื่อคุณค่าในความเป็นมนุษย์

ความจริงในงานวิจัยนี้ก็ใช้ว่าจะไม่พยายามเสนอ ประเด็นข้อสังเคราะห์เกี่ยวกับความคิด ของอาจารย์เจตนา ในบท"ทัศนะเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรม เยอร์มัน" ระบุไว้ว่า

"แก่นของแนวคิดของอาจารย์เจตนามิได้ห่างไกลจากจุดยืน...ในผลงานวิชาการใน สายอื่นๆ เช่นการศึกษาวรรณคดี วัฒนธรรม ... จุดยืนของหลักการดังกล่าวได้แก่ ความมั่นคง ภาควิชาในความเป็นไทย และมองเทศด้วยสายตาไทย" (น. ๔-๕)

ข้อสรุปนี้นับเป็นการชิงธงที่กล้าหาญเด็ดเดี่ยว (และโดดเดี่ยวพร้อมๆกันไป) เป็นการพลิก ความเข้าใจที่หลายๆคน รวมทั้งผู้วิจารณ์มีต่ออาจารย์เจตนา แม้จะไม่มีกรขยายความอย่าง หนักแน่นจนผู้อ่านเห็นคล้อยตามได้ แต่ก็นับว่าเป็น 'thesis' ซึ่งไม่ปรากฏในบทอื่นๆ จะยกเว้นก็ใน บทว่าด้วยการศึกษา แต่ไม่ว่าจะมีในบทอื่นใดกลับไม่สนับสนุนข้อความนี้ เช่น ในบทที่ ๒ ว่าด้วย" ความคิดและผลงาน ...เกี่ยวกับวรรณคดี ศิลปะ..." ซึ่งพยายามยกข้อความของอาจารย์เจตนา มายืนยันว่าเป็น "การแสวงหาสมบัติร่วมของมนุษยชาติ" (น. ๑๑-๑๒) หรือการศึกษาวรรณคดี เปรียบเทียบ นอกจากจะ "มุ่งหาลักษณะสากลของวรรณคดี" แล้ว ยังจะ "ยังประโยชน์...ในด้าน ของการสร้างควมเข้าใจอันดีระหว่างประชาชาติ" (น.๕๓) และผลงานทางวรรณคดีเปรียบเทียบ แสดงให้เห็นว่า อาจารย์เจตนา "นำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ในการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมร่วม สมัยของไทยได้อย่างเหมาะสม" (น.๕๙)

หรือ ที่อาจารย์เจตนาเขียนไว้เองถึงการละครของเบรคซท์ ในประเทศต่างๆว่า

“เขาสามารถทำละครเบรคชท์ให้ดูประหนึ่งว่าเป็นละครพื้นเมืองของเขาเอง มีการนำเทคนิคการแสดงของแต่ละชาติและระบำพื้นเมืองมาใช้ได้อย่างไม่ขัดเขิน ละครของเบรคชท์จึงมิได้เป็นของที่‘สั่งมาจากนอก’อีกต่อไป หากแต่เป็นการสร้างศิลปกรรมขึ้นใหม่จากต้นแบบเยอรมัน โดยแปลงให้เป็นการแสดงของคนพื้นเมือง ด้วยวิธีการนี้การรับสารทางความคิดจากเบรคชท์จึงเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ” (๒๕๓๒: ๕๓๕)

หรือแม้กระทั่งว่า “สังคมไทยปัจจุบันเป็น ‘ฝรั่ง’ มากพอที่จะรับงานศิลปะตะวันตกที่มีความละเอียดละไมได้” (๒๕๓๒ : ๕๔๑)

ตัวอย่างที่ยกมาจากต่างบท ต่างผู้วิจัยนี้ ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ข้อความในแต่ละบท ประสานกันไม่สนิทเท่าไรนัก ประเด็นนี้อาจทำให้ผู้อ่านอ่านงานวิจัยนี้ได้อย่างได้รสชาติของการเสนอความคิดที่แย้งกัน กระตุ้นให้ผู้อ่านต้องหาข้อสรุปของตนเอง แต่ในอีกด้านหนึ่งผู้อ่านก็อาจจะรู้สึกได้ว่า งานวิจัยฉบับรวมพลนี้ เป็นการเล่นดนตรีแบบต่างคนต่างเล่น มากกว่าจะเป็นการเล่นประสานเสียง คำถามที่ตามมาคือ “วาทะกรหายไปในไหน?”

ทั้งนี้ทั้งนั้นปัญหาใหญ่อยู่ที่คำถามในการวิจัย เราอยากรู้อะไรในงานของอาจารย์เจตนา มิใช่เพียงว่าอาจารย์เขียนอะไรไว้ มีเนื้อหาใจความว่าอะไรเท่านั้น เพราะถ้าเราเสนอเท่านั้นก็จะเป็นโฆษก แกล้งข่าว สรุปใจความสำคัญให้สั้นๆจากของที่อาจารย์ได้เขียนไว้แล้ว หรือกล่าวในเชิงเปรียบเทียบกับคือ เล่าเรื่องวรรณคดีที่เราได้อ่านให้เพื่อนฟัง แต่วิธีนี้ย่อมมิใช่เป็นการวิจารณ์วรรณคดี

คำถามว่าเราสามารถจะหาข้อสังเคราะห์ความคิดของอาจารย์เจตนาได้หรือไม่ สืบเนื่องมาจากว่าเราตั้งคำถามอะไร แต่คำถามก็คือมีคำถามร่วมกันหรือไม่ หรือว่าแต่ละคนตั้งคำถามในหัวข้อของตนเอง ซึ่งผู้วิจารณ์เห็นว่าบางบทก็มีคำถาม และบางบทก็มีการสนทนาโต้ตอบกับงานเขียนของอาจารย์ บางบทก็ไม่มีจึงเขียนทำนองเล่าเรื่องวรรณกรรมแบบบรรยายสรุป หรือรายงานสำหรับผู้บริหารแบบที่เรียกกันในบรรดาผู้ใส่เสื้อนอกผูกผ้าผูกคอว่า “Executive Summary”

เราทราบกันดีว่า อาจารย์เจตนาสนใจและเขียนงานที่ครอบคลุมวิทยาการหลายแขนง คำถามที่ตามมาคือ ข้อคิดเห็นในเรื่องต่างๆนั้นมาจากพื้นฐานทางวรรณคดีศึกษาใช่หรือไม่? ความจริงการที่นักวิจัยหลายท่าน “เล่น” ทางวรรณคดี และเห็นประเด็น“วรรณคดีเปรียบเทียบ” ในความคิดของอาจารย์เจตนาว่าสำคัญ น่าจะเป็นข้อได้เปรียบว่าวรรณคดีศึกษาเป็นฐานเสารองรับและเสริมประกอบเข้ากับความคิดรวบยอดของอาจารย์ได้อย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วรรณคดีศึกษานั้นเป็นโลกทัศน์แกนหลักของอาจารย์ และได้แตกหน่อไปในแขนงอื่นๆ ถ้าคำถามที่ฟังดูพื้นๆนี้สมเหตุสมผล คำถามที่ตามมาอีกก็คือ แนวความคิดในวรรณคดีศึกษาที่อาจารย์ประกาศและพยายามปฏิบัติด้วยนั้น เป็นแนวหรือมาตรการในการเข้าขบคิดในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่อง การเรียนการสอน ปัญหาทางการศึกษา ไทยศึกษา ฯลฯ ถ้างานวิจัยอยู่ในแนวนี้ ภาพที่ออกมาคงทำ

ให้เห็นว่า ความคิดของอาจารย์เจตนา นั้นเป็นเอกภาพ แน่วแน่ คงเส้นคงวาอย่างต่อเนื่อง แต่อาจารย์จะมีมุมมองอื่นที่แย้งกับภาพนี้ได้กล่าวคือ ความคิดของอาจารย์อาจจะไม่สามารถลงกรอบได้ตายตัวเช่นนั้น แต่มีความหลากหลายตามสาระและปัญหาในแต่ละเรื่อง ถ้าเป็นเช่นนั้นการตีความงานของอาจารย์ก็แยกได้เป็น ๒ ปีก “ปีก unity” กับ “ปีก diversity”

เนื่องจากผู้วิจารณ์อาจจะจัดตัวเองให้อยู่ในปีกแรก จึงเห็นไปว่า น่าจะมีวาทะยากร แต่อีกปีกหนึ่งอาจจะเน้นปัจเจกลักษณะของนักดนตรี (๒๕๓๒ : ๕๒๔) จากมุมมองของผู้วิจารณ์แล้วงานวิจัยฉบับนี้ ถึงจะเป็นฉบับรวมพลังก็จริง แต่การรวมหลายแรงหลายความคิดนี้ ข้อดีนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่า ได้มีการพิจารณางานของอาจารย์เกินกว่าที่บุคคลน้อยคนจะสามารถครอบคลุมได้ แต่ข้อได้เปรียบของการระดมพลังนี้ ดูเสมือนว่าเป็นการแบ่งงานที่แยกความคิดของอาจารย์เจตนาออกเป็นส่วนๆ แล้วนำมาเย็บเล่มรวมกัน

ดูจากบรรณานุกรมงานของอาจารย์ในภาคผนวกแล้ว เชื่อได้ว่าสมบูรณที่สุดที่ผู้วิจารณ์ได้เคยผ่านมา แต่งานสำคัญอย่างยิ่ง “ตกสำรวจ” มิได้นำมาศึกษาให้สมค่า คือ วรรณกรรมบทละครของเบรคท์ ซึ่งมีการเอ่ยถึงเป็นทางผ่านเท่านั้น (บทที่ ๕ น. ๒๗-๘) ทั้งๆ ที่งานนี้เป็นงานสำคัญในหลายด้านกล่าวคือ :

(ก) เป็นงานหนังสือเล่ม เมื่อเปรียบเทียบกับบทความแล้วย่อมมีน้ำหนักมากกว่ากันมาก โฉมบทความย่อบางบทจึงได้รับการพิจารณาละเอียด คำถามนี้จึงกลับไปที่ประเด็นว่าอะไรสำคัญ อะไรไม่สำคัญนั้นมิได้อยู่ที่การแบ่งหัวข้อกันทำงาน แต่อยู่ที่การตีความว่าแกนหลักของความคิดของอาจารย์เจตนามีอยู่หรือไม่? ถ้ามี คืออะไร?

(ข) เบรคท์ เป็นนักคิด นักประพันธ์ที่สำคัญยิ่งในแง่ที่อาจารย์เสนอต่อสาธารณชน โดยเฉพาะสาธารณชนชาวไทย อาจารย์เจตนาอาจจะพูดถึง กล่าวขวัญถึง พาดพิงถึงนักคิด นักประพันธ์อีกหลายคน เช่น เกอเธ่ ชิลเลอร์ มานน์ ฯลฯ แต่ไม่มีใครคนใดเลยที่อาจารย์จะเขียนและศึกษาละเอียดพร้อมกับเขียนสำหรับสาธารณชนวงกว้างเท่ากับเบรคท์ (วิทยานิพนธ์ของอาจารย์นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับ Schlegel แต่ก็แพร่หลายในหมู่นักวิชาการเฉพาะทางมากกว่า)

(ค) เบรคท์ นั้นเสริมส่งวัฒนธรรมการวิจารณ์ จริงอยู่เบรคท์มิได้ใช้วลีนี้ในที่ใด แต่เราทราบดีจากแนวทฤษฎีของเขา “การทำให้แปลก” (Verfremdung) นั้นหลักการสอดคล้องกัน การที่อาจารย์สนใจเบรคท์นั้นสัมพันธ์กับแนวคิด “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” ที่อาจารย์ชูเป็นธงอย่างไรว?

การเอ่ยถึงเบรคท์นั้นมีอยู่บ้าง เช่นในบทที่ ๕ (น. ๒๗-๘) และในบริบทอื่นๆ อยู่ประปราย แต่มิได้อธิบายถึงเขาในหัวข้อที่สัมพันธ์กับแนวความคิดของอาจารย์ หรือเบรคท์นั้นนำเสนอในแง่ใดบ้างตามความเห็นของอาจารย์ ซึ่งย่อมจะสะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์และรสนิยมทางเนื้อหาและวรรณศิลป์ของอาจารย์ได้ดีกว่าข้อเขียนบทเล็กๆ หรือเขียนตามโอกาสเป็นครั้งคราว สำหรับ

ชาวตะวันตกที่คุ้นกับงานของอาจารย์ในภาษาอังกฤษและเยอรมัน อาจารย์นั้นได้ชื่อว่าเป็น "Brecht scholar" แต่ความเป็นผู้รู้ในด้านนี้นั้น ในงานวิจัยฉบับนี้เจอจางจนเกือบไม่เห็นสี แต่กระนั้นก็ไม่สำคัญเท่ากับไม่ได้ใช้ประโยชน์เป็นมิติที่จะพ่วงเสริมให้เข้าใจความคิดแกนหลักของอาจารย์เจตนา

(๒) ข้อคิดเห็นในบางเรื่องในบางประเด็น

๒.๑ การที่อาจารย์เจตนาประกาศ"วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์"ไว้ให้เป็นแสงดาวศรัทธา แก่วงวิชาการและสาธารณชนนั้น การวิจารณ์ตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนี้ อาจารย์เจตนาได้วิจารณ์ตนเองในวาระโอกาสใดบ้างและสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนฐานคิดอย่างไร เช่น แต่ก่อนอาจารย์เห็นว่าตอนประหารนางวันทองนั้น ขาดเอกภาพในเชิงวรรณศิลป์(๒๕๓๒ : ๕๒๕) ข้อวิจารณ์ครั้งเมื่อจิระนันท์ พิตรปรีชา ได้รางวัลซีไรต์ใหม่ๆ (๑๙๙๔ : ๒๖) เรื่องการจัดการศึกษา (๒๕๓๙ : ๕๘-๙) เมื่อเวลาผ่านไป ฐานคิด หรือทัศนะของอาจารย์เปลี่ยนไป อาจารย์ก็เปลี่ยนความเห็นที่เคยแสดงไว้ ในการเปลี่ยนความเห็นและได้วิจารณ์ตนเองไว้นั้นมีอยู่หลายเรื่อง และที่ยังไม่ได้วิจารณ์ด้วยตนเองไว้ก็คงจะมีอีก เช่น ทัศนะตั้งป้อมกับทฤษฎีบางทฤษฎีในวรรณคดีวิจารณ์ การวิจารณ์งานบางชิ้นที่ทำที่ต่างจากหลักการที่อาจารย์เสนอไว้ในการสร้างสรรค์"วัฒนธรรมการวิจารณ์" ฯลฯ จะเป็นการระของผู้อยู่ด้วยหรือไม่ที่จะได้พบเรื่องนั้นๆ มิใช่เพียงเพื่อจะชี้ให้เห็นว่าในฐานะที่อาจารย์ก็ได้เป็นปูชนียบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นปุถุชนในขณะเดียวกันด้วย อาจารย์อาจจะยอมเข้าใจผิดไปก็ได้ในบางเรื่อง บางเวลา แต่ที่สำคัญกว่าการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางความคิดตามวัยวุฒิ และวุฒิภาวะ และชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติอันหาได้ยากในหมู่ "ผู้ใหญ่" และ "ผู้ยิ่งใหญ่" ในสังคมไทย ทั้งยังเป็นการปลุกฝังการวิจารณ์ตนเอง ด้วยการปฏิบัติจริงให้ศิษยานุศิษย์และคนรุ่นหลังเอาเยี่ยง โดยเฉพาะในยุคสมัยที่เทิดทูนความเชื่อมั่นในตนเองราวกับว่าเป็นคุณค่าที่ควรปรารถนาว่าคุณค่าอื่นๆที่ขัดกัน เช่น ความถ่อมตน ความสงสัยในความสามารถของตนเอง ความเป็นผู้มีอิทธิบาทสี่ ฯลฯ และในฐานะนักวิชาการผู้ใฝ่รู้ อาจารย์เจตนาย่อมประสงค์ที่จะได้ยินบทสนทนาวิวาทะที่จะแตกแขนงออกเป็นความงอกเงยทางสติปัญญา เพื่อความเติบโตแห่งวงวิชาการและผู้ใฝ่รู้ใฝ่คิด

๒.๒ ผู้ที่ติดตามงานของอาจารย์เข้าใจกันอยู่ดีว่า สาขาวิชาของอาจารย์คือวรรณคดีเปรียบเทียบ แต่แนวการศึกษานี้เข้าใจกันลึกล้ำแม้ในหมู่ที่ประกาศว่าอยู่ในแนวนี้เอง ยิ่งคนนอกวงการก็ยังไม่สู้เข้าใจแจ้งชัดนัก ว่า ในวรรณคดีเปรียบเทียบนั้น เราเอาอะไรมาเปรียบเทียบกับอะไร เปรียบเทียบกันอย่างไร อาจารย์ได้เขียนงานทำนองนี้ไว้มาก ถ้าได้แรงและจัดให้เป็นระบบ

พร้อมทั้งเลือกงานของอาจารย์มาเป็นตัวอย่างให้เป็นกรณีศึกษาการวิจารณ์เชิงเปรียบเทียบ ก็จะเป็นวิทยาทานแก่วงการศึกษาศึกษาและวิจารณ์วรรณกรรม

๒.๓ เมื่อเอ่ยไปถึงนักปราชญ์ นักประพันธ์ที่อาจารย์เอ่ยชื่อถึงอยู่เนืองๆ ในฐานะทั้งที่เป็นลูกศิษย์โดยตรง และศิษย์สวามิภักดิ์ เรามีสิทธิ์จะเรียกร้องจากอาจารย์จะได้บ้างหรือไม่? เช่น ในฐานะผู้รู้วรรณคดีเยอรมัน เราอยากจะ"ขอถาม" (ในความหมาย"ขอเพลง") ให้อาจารย์ช่วยอธิบายให้เราเข้าใจ หรือแนะนำให้เราได้ชื่นชม อัจฉริยภาพอย่างเกอเธ่ หรือชิลเลอร์ อย่างเป็นระบบ มากกว่าจะเพียงเอ่ยถึงแต่ชื่อ หรือเป็นเพียงบทความชิ้นเล็กๆ ("แนะนำ'เฟาสต์'ฯ") ให้เรากระหายใคร่รู้ ว่าทำไมงานอย่างของเกอเธ่ และของคนอื่นๆถึงเป็นสมบัติทางปัญญาและอารมณ์ของอาจารย์ ในแง่นี้เราอาจจะประเมินผลงานของอาจารย์ว่ามีความจำกัดที่จะให้คนไทยได้ชื่นชมกับนักประพันธ์เยอรมันผู้ยิ่งใหญ่ นับเป็นเรื่องน่าเสียดาย อาจารย์น่าจะทำงานในด้านนี้มากกว่าที่จะนั่งเป็นกรรมการในหลายต่อหลายคณะหรือไม่? หรือว่าเรากำลังเรียกร้องมากเกินไป ถึงกระนั้น ก็ยอมเป็นประเด็นในเชิงการประเมินผลงาน"ชีวิตและงาน"ของบุคคลได้

๒.๔ ในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องดนตรีนั้น นับว่ามีประเด็นที่วิพากษ์วิจารณ์มากกว่าส่วนอื่นๆ แต่ในหัวข้อตอนที่วิจารณ์ดนตรีคลาสสิกนั้นให้ความรู้ความเข้าใจต่างไปจากตอนที่ว่าด้วยดนตรีสุนทราภรณ์ แม้สำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้วิชาการทางดนตรี ก็พอสามารถจับความและคล้อยตามความเห็นของผู้วิจัยได้ว่าเห็น"เป็นอื่น"จากอาจารย์เจตนาในเรื่องดนตรีของไซคอฟสกีอย่างไร และรสนิยมในจารีต ธรรมเนียมของดนตรีสำนักออสเตเรีย-เยอรมันนั้นเป็นกรอบที่จำกัดในการวิจารณ์ดนตรีของอาจารย์อย่างไร ฯลฯ ส่วนในตอนที่ว่าด้วยดนตรีสุนทราภรณ์นั้น ประเด็นของผู้วิจัยคงจะขัดกับสามัญสำนึกของผู้อ่านที่ไม่มีความรู้ทางดนตรีเชิงวิชาการอยู่ในหลายๆประเด็น เป็นต้นว่า "เพลงสุนทราภรณ์จึงไม่ใช่เพลงสำหรับฟัง นอกเสียจากเปิดฟังจากวิทยุ แต่เป็นเพลงที่ร้องและบรรเลง'สด'ให้คนเต้นรำ" (น. ๑๙) ผู้วิจารณ์(ซึ่งเป็นกระจำบุรีรสแกงในเรื่องจิตศิลป์) มิควรจะหาญกล้าแสดงความเห็น แต่ก็อดใจไม่ได้ที่เห็นว่า การขยับร่างกาย ทำท่าทางไปตามเสียงดนตรีนั้นดูจะเป็นเรื่องธรรมดาๆ เพลงร็อค เพลงแจ๊ซ ก็เพื่อทั้งเต้น ทั้งฟังตามอัธยาศัยของผู้ฟัง แม้แต่ในเพลงคลาสสิกที่มีขบให้ผู้ฟังนั่งอย่างสงบ การทำท่าทางดุจวาทยาภรณ์ะฟัง(ในที่ส่วนตัว) ก็ดูจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอๆ หรือแม้แต่ในโรงดนตรีขนาดใหญ่ ผู้วิจารณ์ก็เคยเห็น ผู้ฟังมากมายออกมาเต้นเป็นวงร่วมกัน เมื่อวงดนตรีบรรเลงเพลงบีโธเฟิน ซิมโฟนีหมายเลข ๙ มาถึง Movement ที่ ๔ และแม้จะไม่มีตัวเลขมายืนยัน ผู้วิจารณ์ก็ยังเห็นว่า ผู้ฟังเพลงสุนทราภรณ์ผ่านเทคโนโลยีสื่อต่างๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ แผ่นเสียง และซีดี รวมๆกันแล้วคงจะไม่น้อยกว่าผู้ที่อยู่ในสถานที่ที่มีการ

บรรเลงสด หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ที่ถือเพลงสุนทราภรณ์ ในฐานะที่เป็นเพลงสำหรับฟังนั้นเป็นปกติวิสัยกว่าที่จะเห็นเป็นเพลงสำหรับลีลาศเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้อาจจะไม่สำคัญนักเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นสรุปของผู้วิจัยที่ว่า "การตีความและอธิบายเพลงสุนทราภรณ์ของอาจารย์เจตนา นั้น ยังขาดมิติดนตรีเรื่องทำนอง จังหวะ tone color และลีลาของเพลง โดยเฉพาะจังหวะลีลาศอันเป็นหัวใจของเพลงสุนทราภรณ์ และการวิเคราะห์เพลงสุนทราภรณ์ส่วนใหญ่ในบทความของอาจารย์เจตนา ยังใช้การตีความจากวรรณคดีศึกษาอยู่มาก" (น. ๒๐) ผู้วิจารณ์ไม่อยู่ในฐานะที่จะออกความเห็นใดๆ ในเชิงการวิจารณ์ดนตรีได้ แต่ในเชิงความต่อเนื่องในการให้เหตุผล ข้อสรุปนี้ขัดกับความเห็นของผู้วิจัยเองเมื่อพูดถึงบทความของอาจารย์ "ความประสานสัมพันธ์ระหว่างวรรณศิลป์กับคีตศิลป์ในเพลงสุนทราภรณ์" ว่า "เป็นบทความที่มีความ 'อลังการ' ครอบคลุมประเด็นทางวรรณศิลป์และคีตศิลป์พร้อมตัวอย่างการวิเคราะห์เพลงอันพิสดาร" (น. ๑๐)

ในตอนที่คุณวิจัยเขียนถึงเพลงตะวันตกตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ - ๒๐ นั้นนับว่าน่าสนใจในแง่ที่เป็น การให้ความรู้แก่ผู้อ่าน แต่ในเชิงการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ การยกเพลงของเยอรมันในลักษณะนี้เป็นการ "สองทาง" ช่วยให้เข้าใจกรณีเพลงของไทยได้อย่างไร?

แ่งมุมที่ผู้วิจารณ์เห็นว่าน่าสนใจ คือ แนวในวรรณคดีวิจารณ์ของอาจารย์ ซึ่งก็คือ แนวการประเมินคุณค่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่าอาจารย์ได้นำมาใช้กับดนตรีสุนทราภรณ์ (น. ๑๔) ซึ่งอาจจะมากเกินไปจนอาจจะให้ความสำคัญแก่คุณสมบัติด้านดนตรีน้อยไป (น. ๒๐) ถ้าประเด็นนี้ถูกต้อง ผู้วิจารณ์กลับเห็นว่า นี่เป็นอีกกรณีหนึ่งที่แสดงถึงหัวใจในการมองศิลปะ มองวรรณคดี มองโลก มองชีวิต ของอาจารย์เจตนา แต่แนวการประเมินคุณค่าในวรรณคดีศึกษาอาจจะใช้ไม่ได้กับงานศิลปะที่ไม่ได้สื่อความคิดโดยตรง เช่นดนตรีที่ไม่มีเนื้อร้อง คำถามที่น่าสนใจคือ แนวการวิจารณ์ดนตรีของอาจารย์เจตนา นั้นแตกต่างกันหรือไม่อย่างไรระหว่างดนตรีของสุนทราภรณ์กับดนตรีตะวันตกคลาสสิก และแนวพิจารณาวรรณศิลป์ที่อาจารย์สันตติเป็นปฐมนี้นั้น ได้ช่วย "สองทาง" ในการเข้าถึงคีตศิลป์อย่างไร ?

๒.๕ บทที่ ๔ ที่ว่าด้วยความคิดทางการศึกษาของอาจารย์เจตนา นั้นเป็นบทที่น่าสนใจมากที่สุดบทหนึ่ง แม้ว่าในตอนต้นจะเสนองานโดยคัดยกข้อความที่อาจารย์เจตนาได้เขียนไว้เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา อุดมศึกษา การศึกษากับมนุษยศาสตร์ ฯลฯ ถ้าไม่อ่านต่อไปถึงประเด็นต่างๆ ที่ผู้วิจัยยกขึ้นมาถกเถียง ผู้อ่านก็จะเข้าใจผิดไปได้ว่า ส่วนนี้เป็นเสมือนบทย่อความคิดของอาจารย์เหมือนบางบทที่ได้อ่านมาก่อนหน้านี้ การเสนอความคิดของอาจารย์แบบตัดต่อย่อความนี้ แม้ว่าจะได้เป็นข้อสรุปสำคัญๆ ก็จริงอยู่ แต่อย่างดีก็เป็นเพียง คำคม (aphorism) อย่างร้ายเป็น คำขวัญ (slogan) ซึ่งผู้อ่านไม่สามารถติดตามขั้นตอนการจาะไนให้เหตุให้ผลได้ ซึ่งผู้

วิจารณ์เห็นว่าเป็นลักษณะเด่นของความเป็นนักวิชาการชั้นเลิศของอาจารย์ แนวการเขียนเสนอความคิดของอาจารย์เจตนาเป็นวิธีใช้เหตุใช้ผลที่มองกลับไปกลับมา มีตัวตั้งที่เสนอขึ้น แล้วก็มีความเห็นแย้งตามมา หรือเป็นแบบที่อาจเรียกได้ว่า การใช้เหตุใช้ผลเชิงสนทนา (dialogic reasoning) ซึ่งเริ่มที่"บทตั้ง" แล้วตามมาด้วย"บทแย้ง" โดยที่บางครั้งอาจารย์ก็มี"บทรวบยอด"ไว้ แต่ในบางครั้งก็เป็นการฝากให้ผู้อ่านช่วยคิดต่อ วิธีการนี้เป็นแนวการนำเสนองานเขียนที่อาจารย์นิยมตั้งแต่สมัยวัยหนุ่ม (สืบมาครั้งเขียน"วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ในชุดวรรณไวทยากร) ผู้วิจารณ์เห็นว่าวิธีการนี้น่านิยมอย่างยิ่ง น่าจะเป็นประเด็นที่ท้าทายการวิจัยด้วยซ้ำ แต่เราอาจจะมองข้ามกันไป ซึ่งก็มีส่วนทำให้งานวิจัยอยู่ในรูปยกข้อสรุปมาเสนอ แท้จริงแล้วขั้นตอนของการจาะในเหตุผลนั้นสำคัญอย่างยิ่ง คล้องกับหลักปรัชญามนุษยศาสตร์และวัฒนธรรม การวิจารณ์ของอาจารย์ ด้วยว่าเมื่อได้แต่อ่านแต่ส่วนที่เป็น ช.ต.พ.ไปแล้ว ก็ไม่ชวนเชิญให้"คิดเป็นอื่น"ได้ นอกจากจะ"รับ หรือ"ไม่รับ" อย่างที่นิยมกระทำกันแพร่หลายในวงการโฆษณาและสถาบันต่างๆที่ชอบให้ฟังแล้วเชื่อ มากกว่ายั่วให้แย้ง

ถ้าที่ไปที่ไปของความคิดสำคัญ อาจารย์เจตนามีกระบวนการคิดอย่างไรเกี่ยวกับการศึกษาจึงลงมาสู่ข้อสรุปนั้นๆ แต่ส่วนต้นของบทนี้เป็นเพียงผิวข้างนอกเท่านั้น ความน่าสนใจเริ่มตั้งแต่ตอนที่สองจากหน้า ๖ เป็นต้นไป ผู้วิจัยได้พยายามชี้ให้เห็นถึงความคิดของการศึกษา ม.ล.ปิ่น และ ม.ล.บุญเหลือ ว่ามีส่วนหล่อหลอมที่สำคัญต่อความคิดทางการศึกษาของอาจารย์ แต่เนื่องจากผู้วิจารณ์มีความโน้มเอียงที่จะมองความคิดอาจารย์เจตนาว่าประสานสอดคล้องกันโดยมีเสาหลักคือแนวการประเมินคุณค่า เป็นฐานรองรับ จึงเห็นว่า ความคิดของหม่อมหลวงทั้งสองนั้นความจริงเป็นเรื่องการจัดรูปแบบการศึกษาในทางปฏิบัติเป็นส่วนมาก แต่ที่สำคัญกว่าคือสารัตถะของปรัชญาการศึกษา เพราะฉะนั้นอาจารย์จึงชอบที่จะเน้นให้เห็นว่า ปัญหาของอุดมศึกษาไทยอยู่ที่จริยธรรม มิใช่วิชาการ ซึ่งข้อคิดเช่นนี้มาจากฐานคิด แนวการประเมินคุณค่าในวรรณคดีวิจารณ์ ความจริงการโยงเรื่องต่างๆให้เข้ากับวรรณคดีศึกษานั้น อาจารย์เจตนาทำอยู่เสมอๆ แม้กับวิชาการฝีมือ เชิงช่าง ไปจนถึงเนื้อหาการศึกษา "การศึกษาชีวิตมนุษย์" และถ้าจะให้เห็นว่าอาจารย์มั่นคงอย่างเสมอต้นเสมอปลายกับแนวคิดนี้ขนาดไหน ก็จะเห็นอีกว่า วิธีการเรียนการสอนก็เช่นกัน ที่โยงอยู่กับการประเมินคุณค่า (น. ๑๓)

ประเด็นนี้ชวนให้เราย้อนกลับไปที่ปัญหาพื้นฐานที่ว่า ความคิดด้านต่างๆของอาจารย์เจตนา มีความสอดคล้องรับกัน อันแสดงถึงลักษณะเฉพาะที่เป็นอาจารย์เจตนาหรือไม่? และแนวคิดในวรรณคดีวิจารณ์ "การประเมินคุณค่า" เป็นแม่กุญแจที่จะทำความเข้าใจความคิดของอาจารย์เจตนาใช่หรือไม่?

๒.๖ ข้อเท็จจริงที่งานวิจัยได้พยายามค้นคว้ามานั้น โดยจุดมุ่งหมายหรือความคิดเบื้องหลังก็คือ การแสดงถึงความสำเร็จของอาจารย์เจตนา แต่อีกด้านหนึ่งของภาพ อาจชวนให้เรา มองเป็นอื่นไปได้หรือไม่? ดังในเรื่องการเอ่ยถึงงานของอาจารย์ในงานเขียนต่างๆ (ไม่ใช่จากการตอบแบบสอบถามจากการวิจัยนี้) ส่วนที่หยิบยกขึ้นมาอ้างถึงคือเล่ม วรรณไวทยากร : วรรณคดี และ ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอ้างถึงความหมายของวรรณคดีที่พิมพ์ อยู่ในหน้าต้นๆ ส่วนงานหลักๆ สำคัญๆ นั้นมีการอ้างอิงเพียงน้อยนิด ยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับทั้งคุณ ภาพและปริมาณอันมากมายแล้ว เรื่องความคิดทางการศึกษานั้นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็น ว่า ความคิดของอาจารย์ไม่ได้เป็นที่กล่าวขวัญกันถึงอย่างกว้างขวางแต่อย่างใด จริงอยู่ที่ชื่อของ อาจารย์นั้นมีเสียง แต่ก็อาจจะเข้าทำนองผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากที่ผู้คนได้ยินแต่ชื่อ ดังเช่นชื่อ "เกอเธ่" (ยกมาเป็นตัวอย่างเพราะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในวรรณคดีเยอรมัน และอาจารย์ก็ได้เหรียญตราชื่อนี้) กลุ่ม "ผู้มีการศึกษา" คำนึงกับชื่อนี้ดีมาก จนเกือบจะเป็นชื่อชอยแทนพระยาอรรณการประสิทธิ์ (ที่ ในฐานะบุคคลเกือบจะไม่มีใครรู้จัก) ไปแล้ว แต่คงจะมีน้อยคนมากที่รู้จักเกอเธ่ว่าเขียนงานอะไร ใ้บ้าง และความยิ่งใหญ่ของเขาอยู่ตรงไหน ชื่อของอาจารย์อาจจะเปรียบเทียบกันได้ โดยเฉพาะ ในแง่ที่ผู้คนจำนวนมากได้ยินชื่อ และกล่าวขวัญถึง แต่ที่จะได้เข้าใจถึงความคิด ข้อเสนอของ อาจารย์นั้นคงจะมีปริมาณน้อย และถ้ายิ่งนักศึกษาปริญญาตรีอ่านงานอาจารย์ไม่เข้าใจ อย่างที่ อาจารย์เอกวิทย์ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ แม้กระทั่งผู้ที่เรียนในสาขาที่อาจารย์สั่งตัดโดยตรง คือ ภาษา และวรรณคดีเยอรมัน ก็มิรู้จัก ดังกรณีของดร.พรสวรรค์ สมัยครั้งเป็นนิสิตปริญญาตรี เราอาจจะ อนุมานได้ว่า จำนวนผู้คนที่อ่านและชื่นชมงานของอาจารย์ก็ยิ่งจำกัดอยู่ในวงเล็ก เมื่อมองจากมุม นี้เราอาจจะเห็นว่า เพียงความสำเร็จของอาจารย์เจตนาคงจะเป็นเพียงด้านเดียวของรูป

ใครบ้างที่จะมิกล่าวว่า ในเชิงผลงานทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ชื่อเจตนา นาควัชระนั้นคือนักวิชาการผู้ประสบความสำเร็จ แต่ในเชิงอิทธิพลทางความคิดที่น่าจะเป็นประทีปขับความมืดในวงการศึกษานั้น ข้อมูลมิได้แสดงหรือว่า นี่เป็นความล้มเหลวของลูกผู้ชายชื่อเจตนา เราน่าจะช่วยกันเขียนบทความชื่อว่า "'เจตนา' หรือ ความล้มเหลวของอุดมศึกษาไทย" ไปลงสยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์กันบ้างหรือไม่? เราพอจะเห็นพ้องกันหรือไม่ว่า ความสำเร็จของเจตนา นาควัชระนั้นคือการสะท้อนถึงความล้มละลายของอุดมศึกษาโดยเฉพาะทางมนุษยศาสตร์ในประเทศไทย

งานวิจัยฉบับรวมพลนี้ อาจจะมีจุดหมายหนึ่งอยู่ที่การแสดงมุติฐานจิตและความชื่นชมงานของอาจารย์เจตนา แต่เนื่องจากเป็นงานในรูปการศึกษาวิจัย การนำเสนอจึงมีความหลากหลายผสมกันอยู่ในต่างๆ บทโดยผู้เขียนต่างคน เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างในแต่ละบท และแม้กระทั่งภายในบทเดียวกันแล้ว ก็อาจจะพอจัดประเภทตามลักษณะการเขียนได้ว่า

(ก) ข้อเขียนสรรณูเสริญบูชาครู

- (ข) ข้อเขียนทำนองนักเรียนทำข้อสอบส่งครู จากสมุดจดคำบรรยายจากห้องเรียน
- (ค) ข้อเขียนสำหรับ “Chetana for Beginners” นำความคิด ข้อเขียนของอาจารย์ มาเรียบเรียงตามหัวข้อต่างๆ ให้ดูเหมือนง่ายขึ้น
- (ง) ข้อเขียนที่เป็นการสนทนา “ตอบโต้ และคิดต่อ” จากที่อาจารย์ได้นำเสนอไว้
- (จ) ข้อเขียนที่ประเมินคุณค่าของงาน การศึกษาเชิงวิพากษ์ จนถึงขั้นต่อยอดความคิดของอาจารย์ ตามสำนวนที่ว่า “ยืนอยู่บนป่าของยักษ์”

งานวิจัย “นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ” โดยคณะผู้วิจัยทั้ง ๗ ท่านนี้มีส่วนของทั้งลักษณะทั้ง ๕ ประการประกอบกัน มากน้อยต่างกันไปในแต่ละบท และในบทหนึ่งๆก็อาจจะประกอบด้วยลักษณะของหลายประเภทเข้าด้วยกัน แต่ส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในประเภท (ก) (ข) และ (ค) มากกว่าจะอยู่ในประเภท (ง) และ (จ) ซึ่งก็มีแสดงให้เห็นอยู่บ้างในบางส่วนของบางบท ผู้วิจารณ์เห็นว่า งานวิจัยความคิดอาจารย์เจตนาที่มีมาถึงขั้นนี้ นั่น เป็นการสำรวจ รวบรวม จัดหมวดหมู่ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นงานวิจัยพื้นฐาน อาจถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่จำเป็น แต่เมื่อมาถึงขั้นนี้แล้ว งานในขั้นต่อไปต้องอยู่ชั้นพิสดาร ระดับสูงขึ้นไป

เนื่องด้วยว่าข้อเขียนนี้เป็นข้อเขียนเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ผู้วิจารณ์จึงเผชิญกับคำถามที่ว่า ใครอยู่ในฐานะวิจารณ์ใคร? คำถามนี้เป็นทั้งคำนำออกตัว และสื่อความหมายที่กว้างออกไปถึงสถานะทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านที่เป็นการออกตัวนั้นจำเป็นสำหรับผู้เขียนความเห็นต่องานวิจัยนี้ ด้วยว่าผู้เขียนอาจจะตกอยู่ในฐานะนักร้องวิจารณ์นักร้อง อันต่างจากผู้ฟังเพลงวิจารณ์นักร้อง เพราะผู้ฟังเพลงจะอยู่ในฐานะอภิสิทธิ์ที่นักร้องผู้ถูกวิจารณ์ไม่สามารถจะ “ศอกกลับ” มาได้ว่า ‘ทำไมถึงไม่มาร้องให้ไพเราะเสียเองเล่า’

ในความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ใครวิจารณ์ใครได้ เป็นการสะท้อนถึงสภาวะของความสัมพันธ์ทางสังคม รวมความกว้างขวางตั้งแต่ระดับบุคคล เช่น ลูกวัดวิจารณ์เจ้าอาวาส จนถึงระดับสถาบัน เช่น ชาวพุทธวิจารณ์สถาบันสงฆ์และเถรสมาคม ราษฎรวิจารณ์ผู้ปกครอง ชาวบ้านวิจารณ์พวกไฮโซ การวิจารณ์ในความสัมพันธ์ต่างๆนี้เป็นไปได้หรือไม่? เข้มข้นได้ขนาดใด? และด้วยวิธีการ ในกาละ เทศะใด? อย่างไร? มองจากแง่มุมนี้ ทำให้แนวคิด ‘วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์’ ที่อาจารย์เจตนาเสนอนั้นน่าจะจะต้องให้กินความลึกซึ้งกว้างขวางมากกว่าที่เข้าใจกันพื้นๆ ที่อาจจะจำกัดอยู่กับเรื่องแบบฝึกหัดทางวิชาการเท่านั้น ด้วยความศรัทธาในแนวคิดนี้ของอาจารย์เจตนา และอาจจะมองได้ว่าเป็นการช่วยกันคนละไม้ละมือ ในงานใหญ่มหาศาลที่เรียกว่าร้องทั้งสังคม myth ข้ามรุ่นข้ามสมัยมาร่วมกันสร้าง ผู้เขียนให้ความชอบธรรมแก่ตัวเองในความหาญกล้าที่เขียนบทวิจารณ์ชิ้นนี้ขึ้นว่า นอกจากงานวิจารณ์นี้จะเป็งานวิจารณ์ตนเองไปพร้อมๆ

กันด้วยแล้ว ก็เป็นการเดินตาม(แอบอยู่)หลังผู้ใหญ่ แต่ถ้าใช้ศัพท์แสงตามสำนวนที่วงวิชาการใช้กันก็คือ บทวิจารณ์นี้พยายามดำเนินตามสปีริตของเจตนา นาควัชระ มิฉะนั้นไหนเลยจะได้แหล่งบันดาลใจในความกล้าหาญในการประเมินคุณค่าจากแห่งใด

๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๑

สารภี เชียงใหม่

บทอภิปรายทั่วไปช่วงก่อนปิดประชุมทางวิชาการ

บทอภิปรายทั่วไปช่วงก่อนปิดประชุมทางวิชาการ

เรื่อง "นักคิด-นักวิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ"

เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2541 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

ผศ.ดร.ตรีศิลป์ : จากการได้รับฟังการเสนอผลงานวิจัยและการวิจารณ์เกี่ยวกับผลงานของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระ อาจได้ข้อสรุปว่าผลงานของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา นาควัชระมิได้เป็นเพียงการแสดงให้เห็นความเป็น "นักคิด-นักวิจัยของไทย" เท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นคุณลักษณะเด่นของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา 2 ลักษณะคือ

ลักษณะแรก ความเป็นปัญญาชนหรือ "ปราชญ์" ผู้รอบรู้ในวิทยาการแขนงต่างๆ ศาสตราจารย์ ดร.เจตนาดำเนินรอยตามนักปราชญ์รุ่นก่อนของไทยซึ่งเป็นผู้รอบรู้ มิใช่เพียงรู้เฉพาะสาขา และมีความรอบรู้ซึ่งสามารถประสานองค์ความรู้ด้านต่างๆ เป็นกระบวนการทัศน์องค์รวมเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในสังคมและสามารถใช้กระบวนการทัศน์ดังกล่าวเพื่อเตือนสติสังคมไทยในฐานะผู้นำทางปัญญาของสังคม

ลักษณะที่สอง ในฐานะนักวรรณคดีและครูสอนวรรณคดีซึ่งเริ่มจากการเป็น "ครูสอนภาษาเยอรมัน" ศาสตราจารย์ ดร.เจตนา มองวรรณคดีว่าเป็นประสบการณ์ของมนุษย์ วรรณคดีศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.เจตนา จึงเป็นมุมมองที่โยงใยวรรณคดีเข้ากับศิลปะแขนงต่างๆ และวิทยาการแขนงต่าง ๆ กระบวนการทัศน์ดังกล่าวทำให้วรรณคดีศึกษาสัมพันธ์กับชีวิตและโลก

ช่วงเวลาต่อไปนี้จะเป็นการอภิปรายทั่วไป ขอเชิญอาจารย์เอมอร นิรัญราช จากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เนื่องจากมีเวลาจำกัดขอความกรุณาใช้เวลา 3 นาทีด้วยค่ะ

ผศ.เอมอร : ผู้อภิปรายต้องขอพูดเกินสามนาที ก่อนอื่นต้องขอแสดงความนับถือต่อกลุ่มคณะผู้วิจัยที่ได้ทำงานหนักรวมทั้งได้ทำงานที่ยากด้วย และต้องขอขอบพระคุณที่ได้ให้โอกาสดิฉันอ่านงานวิจัยทั้งหมด ประเด็นสำคัญที่อยากจะกล่าวถึงในที่นี้มีสามประเด็น ก่อนอื่นยกคำพูดอาจารย์ชูศักดิ์มากล่าวว่าขอให้ใช้หลักการวิจารณ์ ผู้วิจารณ์ขอให้ที่ประชุมแยกเมื่อผู้อภิปรายกล่าวถึงงานวิจัยไม่ได้วิจารณ์ถึงผู้วิจัย การที่เอ่ยชื่อผู้วิจัยมานั้นเป็นการเอ่ยเพื่อให้ชัดเจนว่าพูดถึงส่วนไหน เนื่องจากงานวิจัยยาวมาก ประเด็นแรก อาจารย์ดวงมนเขียน ในแง่ที่เกี่ยวข้องอาจารย์ดวงมน ดิฉันได้เคยอ่านงานของอาจารย์ดวงมนบ้าง ซึ่งอาจารย์เรียบเรียงถ้อยคำไพเราะ สละสลวย ในส่วนที่อาจารย์พูดถึงวรรณกรรมก็พูดได้ดี ในงานวิจัยในด้านดีก็อยากจะบอกตัวอย่าง เช่นบทที่สองที่อาจารย์พูดระหว่างหน้า 17-18 มีการพูดอ้างถึงอาจารย์เจตนาในแง่ของความจริง ความหลงในวรรณกรรม ก็เป็นการที่เอามาพูดได้อย่างตรงประเด็น พูดแล้วทำให้เห็นความลุ่มลึกของอาจารย์เจตนา ซึ่งเป็นการคุ้มค่าแก่การที่อาจารย์ดวงมนพูดถึง มีอันตรายอยู่ 3 จุดด้วยกัน

ในงานวิจัยของอาจารย์ดวงมนที่เขียนถึงอาจารย์เจตนา อันตรายประการที่ 1 ในการอ้างอิงถึงวิชาตกดานเป็นการเปิดประเด็นบทที่ 1 ขึ้นมาเลย ถ้าเปิดคำพูดทักทายแบบนี้ ต้องให้เหตุผลอธิบายให้ได้ว่าพูดอย่างนี้อาจารย์เจตนาหมายความว่าอย่างไร แต่อาจารย์ดวงมนได้พูดถึงลักประโยคเดียวหรือนิดหน่อย แล้วเปลี่ยนข้ามไปพูดถึงเรื่องอื่น ๆ เรื่องนี้อันตรายมาก ดิฉันคิดว่า การพูดถึงวิชาตกดานเป็นวิธีใช้น้ำเสียงของอาจารย์เจตนาที่อาจารย์พูดเหมือนประชดตัวเองแต่ประชดด้วยสำนวนพูดสมัยใหม่ ซึ่งอาจมองข้ามคุณค่าของการศึกษาในวิธีแบบเก่าซึ่งมีคุณค่ามาก อย่างเช่นวิชามนุษยศาสตร์แล้วก็ทางวรรณกรรม อาจารย์ถึงเรียกว่าวิชาตกดาน ถ้าไม่อธิบายตรงนี้ให้ชัดเจน คนก็ไม่เข้าใจว่าอาจารย์เจตนาพูดอันนี้ไปทำไม แต่ก็ไม่ใช่อันตรายเทียบเท่าประการที่ 3 ซึ่งจะพูดถึงต่อไป ดิฉันจะขอมาพูดถึงอันตรายที่ 2 อันตรายประการที่ 2 อยู่ในบทที่ 1 หน้า 10 ได้มีการ quote คำพูดของอาจารย์เจตนาอย่างย่อ ๆ ซึ่งดิฉันคิดว่าสรุปเร็วไป ข้อความในหน้านี้มีคำว่า “การเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและโภคทรัพย์เพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงทางสายกลางย่อมเป็นทางหายนะ โดยเฉพาะเมื่อคนทั้งหลายได้รับวิชาปล้น... เราไปเรียนวิชาปล้นอันนี้กลับมาถึงบ้านแล้ว มันไม่มีชาวพื้นเมืองให้ปล้น ไม่มีคนอื่นจะให้ปล้น มันก็ต้องปล้นเพื่อนร่วมชาติด้วยกัน” ข้อความต่อมา “วิชาปล้นจะไปยากอะไร วิชา...วิธีปล้นก็ไม่ยากก็คือเรามีอำนาจสูงกว่าเราก็เอาอำนาจนั้นมากดเข้าไว้ กดในทางความคิด กดในทางเศรษฐกิจ กดในทางอื่น กดเข้าเอาไว้ไม่ให้ล้มตาอำปากได้ ถ้ากดอย่างอื่นไม่ได้ ก็ต้องใช้เวทมนตร์คาถา กดให้เขาหลงเชื่ออะไรบางอย่างที่ไร้สาระ” กล่าวโดยสรุปคือ มีการปล้นทรัพยากร แล้วอะไรต่ออะไรที่เป็นผลเสียในโลกทุกวันนี้ อาจารย์ดวงมนเขียนก๊าวข้ามมาเร็วเกินไป ทำนองเดียวกับการเสนอเรื่องวิชาตกดานที่กล่าวไว้ ทำให้ดูเหมือนว่า อาจารย์เจตนาเป็นคนก๊าวร้ายและรุนแรง โดยที่ไม่ได้พูดถึงความเป็นมาของคำพูดและความคิดนี้ หรืออธิบายว่าความคิดนี้มาได้อย่างไร

อันตรายจุดที่ 3 สำคัญที่สุด ดิฉันได้รู้จักอาจารย์เจตนาและก็ได้อ่านงานของอาจารย์บ้าง เนื่องจากเห็นว่าเห็นอาจารย์เป็นนักวิชาการที่ตัวจริงเป็นนักวิชาการที่แท้จริงในทับแก้วซึ่งหาได้ยากยิ่ง ดิฉันมักจะแวะเวียนไปคุยบ่อย ๆ เพราะถือว่าการจรรโลงทางปัญญา แต่ว่าเท่าที่ได้ศึกษางานอาจารย์บ้างและได้แลกเปลี่ยนทัศนะกับอาจารย์บ้าง คิดว่าอาจารย์ตั้งใจที่จะให้ทุกคนอ่าน คนฟังอาจารย์ได้มีการคิดไตร่ตรอง มี break through ทางด้านสติปัญญา แต่ว่าในงานวิจัยของอาจารย์ดวงมนในบทที่ 1 และบทที่ 2 ดิฉันเกรงว่าจะมีการไขว่ไขวไปลักนิดหนึ่ง ก็คือมีการอ้างคำว่า “จริยธรรม” มากเป็นพิเศษ ขอยกตัวอย่างนะคะ ดิฉันไม่ได้ตั้งใจเลยที่จะลงรายละเอียดขนาดหนัก แต่ว่าเนื่องจากเห็นว่ามีคำนี้ปรากฏมากเป็นพิเศษ เดี่ยวดิฉันจะบอกว่ามันมีปัญหอะไร ในบทที่ 1 ใน 20 หน้า มีการอ้างคำว่าจริยธรรมประมาณ 5-6 ครั้ง แต่ในบทที่ 2 ในช่วงความยาวเพียง 7 หน้า ระหว่างหน้า 19-25 มีการพูดถึงจริยธรรม 13 อาจารย์เจตนาพูดถึงความกล้าทางจริยธรรมเพื่อชี้ให้เห็นถึงบทบาททางการศึกษาและบทบาทของมนุษยศาสตร์ในวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเราจำ

เป็นต้องมี แต่ผู้วิจัยไม่น่าจะนำไปพูดกลาดเกลื่อนในที่อื่น ๆ เนื่องจากการพูดเรื่องความกล้าทางจริยธรรมนี้จะมีปัญหาสองประการด้วยกัน ประการที่หนึ่งคือพูดไปแล้วไม่มีความหมาย แล้วอีกอย่างหนึ่งอาจารย์เจตนาไม่ได้ให้หรืออธิบายไว้ว่าความกล้าทางจริยธรรมคืออะไร แล้วทางผู้วิจัยก็ไม่ได้อธิบายออกมา อันตรายของการพูดถึงจริยธรรมนี้ประการที่สอง ก็คือ ความกล้าทางจริยธรรมคืออะไร ดังนั้นก็ต้องไปพูดในบริบท คราวนี้ปัญหาของการอ้างถึง จริยธรรมก็คือว่า ทำให้อาจารย์เจตนาซึ่งดิฉันเห็นด้วยกับผู้วิจัยหลาย ๆ ท่านที่ได้พูดในวันนี้ไปว่าอาจารย์เป็น humanist หรือนักมนุษยนิยม ก็จะกลับกลายเป็น moralist ไปในทันที ถ้ามีการอ้างถึงอาจารย์เจตนาในแง่จริยธรรมมาก ๆ แล้วอย่างไรถ้าเป็น moralist แล้วผิดตรงไหน ความจริงก็ไม่ผิดอะไร แต่คนที่ไม่เคยอ่านงานของอาจารย์เจตนามาก่อนเลยเมื่อมาอ่านงานวิจัยเช่นนี้ก็คงรู้สึกแขยงอาจารย์เป็นอันมาก ดิฉันเป็นคนหนึ่งที่คงจะเดินหนีไปก่อนไม่อ่านเลย ดิฉันไม่ต้องการพบนักเทศน์ และดิฉันจำได้ว่างานของอาจารย์ไชยันต์ รัชชกูล ที่ได้วิจัยอาจารย์เจตนาไปก่อนหน้านี้โดยทูนสกว.เช่นกัน ได้พูดถึงอาจารย์เจตนาไว้จุดหนึ่ง ซึ่งอาจารย์ไชยันต์ประทับใจมาก อาจารย์เจตนาที่พูดกับดิฉันว่าก็ถูกใจอาจารย์มากที่อาจารย์ไชยันต์พูดอย่างนี้ คืออาจารย์ไชยันต์พูดว่าอาจารย์เจตนาไม่ใช่ นักเทศน์ นักสอน อาจารย์ไม่ใช่เลย อาจารย์เป็นคนที่กระตุ้นให้คิดมากกว่า พยายามระดมปัญหาให้เราคิดมากกว่า ซึ่งอันนี้ดิฉันคิดว่าใช่แน่ ถ้าใครสงสัยก็ไปคุยกับอาจารย์เจตนาได้

ประเด็นที่สองก็คือ ดิฉันได้อ่านงานวิจัยโดยรวมทั้งหมดแล้ว ก็ได้ข้อสรุปว่าบทวิจัยที่เขียนถึงอาจารย์เจตนาสองให้เห็นสารที่อาจารย์เจตนาเสนอออกมา รวมทั้งเห็นน้ำเสียง ได้รู้จัก style ของอาจารย์เจตนาได้ดีเยี่ยม ก็คือบทความชิ้นของอาจารย์ปาริชาติรวมทั้งของอาจารย์สุภางค์ ส่วนที่เป็น argument ก็มีบทความของผู้วิจัยต่าง ๆ เช่นของคุณบรรพพงศ์ เป็นต้น ในส่วนของอาจารย์ปาริชาติซึ่งดิฉันไม่ทราบว่าคุณอาจารย์มีพื้นทางการศึกษาจากสถาบันใด และไม่ทราบว่าทำงานอยู่สถาบันใด ได้ยินมาว่าสอนอยู่ธรรมศาสตร์ งานวิจัยของอาจารย์ปาริชาติมีการมองอาจารย์เจตนาในฐานะที่เป็นนักวิจารณ์ละครซึ่งรักและเข้ามาสมัครเล่น วิเคราะห์ได้รอบคอบรัดกุมและทุกด้าน เจียบคมและชัดด้วย ดิฉันซึ่งไม่ได้ติดตามอ่านงานวิจารณ์ของอาจารย์เจตนาทุกชิ้นสามารถเข้าใจได้ทั้งหมดเลย ทั้ง ๆ ที่ดิฉันได้อ่านเพียงบางชิ้น ดังนั้นดิฉันก็อยากจะบอกว่า การวิจารณ์ของอาจารย์นพมาศเมื่อเข้านี้เป็นวิจารณ์โดยไม่มีพื้นฐาน ไม่ทราบว่าได้อ่านงานของอาจารย์ปาริชาติหมดจดหรือไม่ แล้วที่ว่าอาจารย์ปาริชาติไม่ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงของอาจารย์เจตนาก็ไม่จริง เพราะว่าอาจารย์ปาริชาติได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงของอาจารย์เจตนา และที่ดิฉันนึกแปลกขึ้นมา นึกถึงด้วย คือว่าดิฉันได้อ่านประวัติของผู้วิจัย อาจารย์ปาริชาติเป็นผู้กำกับละครเพลงเรื่อง "อมาเดอุส" ซึ่งอาจารย์เจตนาได้วิจารณ์ในทำนอง positive อยู่บ้าง ดิฉันค่อนข้างมีความหวังกับอาจารย์รุ่นใหม่อย่างอาจารย์ปาริชาติซึ่งเขียนงานวิจัยอันนี้ นอกจากเขียนเนื้อหาได้ครบถ้วนแล้ว ยังเขียนด้วยสำนวนที่ดีมาก ประเด็นที่สามขอติวาทก็คือว่าบทสรุปของงานวิจัยทั้ง

ชุดนี้ ทำให้ดิฉันผิดคาดในฐานะผู้อ่านหรือผู้มาฟังการวิจัย ซึ่งน่าจะเป็นการสรุปงานความคิดของอาจารย์เจตนามากกว่าตัวอาจารย์เจตนา แต่ถ้าท่านได้อ่านบทสรุปนี้ ท่านจะเห็นว่ามุ่งที่อาจารย์เจตนาเป็นหลัก เหมือนอาจารย์เจตนาเป็นปัจเจกบุคคลที่ควรจะต้องพูดถึงด้านนี้ด้านนั้น คิดโน้นคิดนี้ ดิฉันคิดว่าบทสรุปน่าจะเป็นการนำกระแสความคิดมาเป็นหนึ่ง เป็นเอก

สุดท้ายนี้จะขอเอ่ยถึง เมื่อตอนที่สกว.ระดมความคิดครั้งแรก ก่อนที่จะมีการวิจัยนักคิดอาวุโสเมื่อปีสองปีที่ผ่านมานี้ ก่อนหน้านั้นมีการระดมความคิดเกี่ยวกับการวิจัยนักคิดไทย ก็มีรองอธิการบดีของมหาวิทยาลัยศิลปากรนี่เองแต่ตอนนั้นอยู่ในตำแหน่งวิเทศสัมพันธ์ กล่าวไว้ในที่ประชุมการระดมความคิดว่าเมืองไทยไม่มีนักคิด ข้อนี้อาจารย์วิทยากร เชียงกูล คงเป็นพยานได้ ถ้าอาจารย์วิทยากรลืมก็ให้ไปตามอาจารย์เอกวิทย์ ณ ถลาง แต่กระนั้นก็ดีก็มีการวิจัยเรื่องนักคิดอาวุโสไป และครั้งนี้ก็มีการวิจัยอาจารย์เจตนาคนเดียวด้วยซ้ำ ชื่อว่า "นักคิด-นักวิจัยไทย" ถ้าท่านได้ฟังมาทั้งหมดทั้งวันนี้ และได้อ่านงานวิจัยทั้งชิ้นแล้ว ดิฉันไม่ทราบว่าคุณจะลบคำว่า "นักคิด" ออกไป เหลือแต่ "นักวิจัยไทย" หรือท่านจะยอมรับว่าเมืองไทยนี้ไม่มีนักคิด

ผศ.ดร.ตรีศิลป์ : ขอบคุณค่ะ เชิญอาจารย์ดวงมนค่ะ

รศ.ดร.ดวงมน : ที่จริงอยากฟังผู้เข้าร่วมท่านอื่นอีกหลายท่าน มีประเด็นตกค้างจากเมื่อเช้า ขอแสดงทัศนะก่อนแต่ไม่ใช่เป็นการชี้ขาด ที่จริงแล้วบทวิจารณ์ของท่านผู้วิจารณ์และผู้เข้าร่วมนั้นก็คงจะได้อยู่ในรายงานวิจัยที่จะต้องไปปรับปรุงอยู่แล้ว แต่ว่าคำว่า "เสรีนิยม", "มนุษยนิยม" คงไม่บอกว่าดิฉันเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย แต่ในวิธีการคิดของดิฉัน ไม่ค่อยชอบติดป้าย อย่างไรก็ตามก็เป็นศัพท์ที่อาจจะรับฟังได้ แต่ก็ต้องมีอธิบาย และสิ่งที่อาจารย์ชูศักดิ์บอกว่าผลกระทบต่อนักวิจารณ์ต่อวงการวิชาการอะไรต่าง ๆ นั้น จริงๆแล้วอาจจะเป็นเพราะเราแบ่งงานกัน คงจะต้องไปอยู่ในบทที่แสดงผลกระทบ อย่างไรก็ตาม คิดว่าในบทที่พูดถึงความคิดเชิงทฤษฎี ความคิดในการวิจารณ์สามารถจะครอบคลุมถึงได้ แต่คงต้องการงานวิจัยที่รอบคอบ ระมัดระวัง มีข้อมูล และมีการวิเคราะห์ที่ชัดเจน ดังนั้นที่อาจารย์ชูศักดิ์แบ่งว่ามีการศึกษาสองแนวก่อนอาจารย์เจตนา คือ "แนวนิรุกติศาสตร์" และ "แนวสังคมนิยม" ที่กล่าวว่าดูเหมือนอาจารย์เจตนาที่แนวใหม่อะไรอย่างนี้ อาจจะเป็นการสรุปเร็วเกินไปหรือไม่ เพราะถ้าเราศึกษางานของดร.วิทย์, พระยาอนุมานราชธน และหม่อมหลวงบุญเหลือ งานของท่านไม่จัดเป็นเป็นแนวนิรุกติศาสตร์แน่ เพราะฉะนั้นใน part แรกที่จำเป็นต้องเชื่อมโยงความคิดของอาจารย์เจตนา กับนักคิด 3 ท่านนี้ จึงอาจจะยาวสักหน่อยเพราะอาจจะต้องวิเคราะห์ว่า ความคิดของท่านเหล่านั้นเป็นอย่างไร นอกจากนี้อาจารย์เจตนาก็ไม่ปฏิเสธในแนวนิรุกติศาสตร์หรือแนวสังคมนิยม แต่ก็ได้บอกว่ามันเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องใช้ เช่นเดียวกับแนวความคิดที่เน้นความกล้าในทางจริยธรรม อาจ quote มากเกินไป อาจารย์ได้ชี้ว่าถ้าเราจะศึกษาให้เห็นวิวัฒนาการของวรรณคดี (ดูวรรณวิทยากร) เราไม่สามารถปฏิเสธการศึกษา นิรุกติศาสตร์ นักวิจารณ์ทั่วไปอาจจะเลือกศึกษางาน

ร่วมสมัยหรืองานที่ตนเองพอใจ แต่นั่นไม่ใช่วิถียุญาณของนักวิจัยหรือนักวิจารณ์ที่แท้จริง ดังนั้น อาจารย์เจตนาฉันไม่ได้ปฏิเสธแนวทฤษฎีศาสตร์ อาจารย์สดชื่นได้พูดเมื่อเข้าว่าอาจารย์ประทับใจ ในคุณพระวรเวทย์พิสิฐ จากการที่ได้สนทนากับอาจารย์เจตนา ได้ฟังท่านบรรยายในหลายครั้งด้วยกัน ได้อ่านบทความเรื่อง “เอกลักษณ์ไทย...” ท่านได้ชี้ความโหดของการศึกษาแบบเก่าใน คณะอักษรศาสตร์ เพราะฉะนั้นที่อาจารย์เอมอรพูดว่าดิฉันยกข้อความว่า อาจารย์เจตนาฉันยก ตัวเอง ตั้งตัวเองเป็นอาจารย์ในสาขาดักดานวิทยา แล้วก็บอกว่ามันเป็นความก้าวร้าว ปฏิเสธคุณค่าของการศึกษาของยุคเก่านั้นไม่จริงอย่างแน่นอน และถ้าดิฉันจะเขียนน้อยไปเนื่องจากพยายาม จะเขียนให้กระชับ ดิฉันขออ่านบทที่หนึ่งเพราะท่านทั้งหลายไม่ได้อ่าน ที่อาจารย์เอมอร์กล่าวว่าเป็นความก้าวร้าว รุนแรง อันที่จริง ผู้วิจัยเขียนว่า “ข้อเขียนคำบรรยายของอาจารย์มักทิ้งข้อคิด ให้ไปคิดกันเสมอ คำว่า ‘ดักดานวิทยา’ เป็นศัพท์บัญญัติขึ้น กล่าวได้ว่าคำนี้เป็นการวิพากษ์ วิจารณ์สังคมไทยและโลกในยุคโลกาภิวัตน์ด้วย ในแง่ที่คนส่วนใหญ่พากันหวาดกลัวความดักดาน พยายามแสวงหาความก้าวหน้าที่วัดด้วยวัตถุและเทคโนโลยี เพื่อหนีความดักดานให้ไกลที่สุดจน กลายเป็น ‘พลวัต’ ของสังคมร่วมใหม่ แม้แต่ในชั้นอุดมศึกษา ‘ความคิดกระแสหลักก็เข้าไปในรูป ของการสร้างความคิดชัดเจนในวิชาที่บางแขนงนำไปสู่ความมั่งคั่งทางโคตรทรัพย์ ด้วยวิทยาการที่ ไม่ตามกระแสก็มักจะเจตนาตายไปเองโดยธรรมชาติ” อ้างจากคำบรรยายในวันเชิดชูเกียรติอาจารย์ อาวุโสที่มหาวิทยาลัยศิลปากรเมื่อปีที่แล้ว ดิฉันได้เขียนต่อไปว่า “อาจารย์เจตนาใช้คำว่า ‘ดักดาน วิทยา’ กระตุ้นให้คิดว่า ความดักดานอาจไม่ได้หมายถึงการตามไม่ทันความเจริญของยุคสมัย อย่างที่เข้าใจกัน หากแต่เป็นการทวนกระแสด้วยการเลือกอย่างจงใจ ผู้จะทวนกระแสอันเกี่ยวข้อง กรากนี้ได้ย่อมต้องมีความแข็งแกร่งทางจิตใจ เล็งเห็นแก่นสารอันแท้จริงที่ควรแสวงหา น่าสังเกต ว่าบุญคุณของบ้านเมืองคือข้อเรียกร้องที่กำหนดภาระกิจของผู้ดำรงตนอยู่ ในสาขาวิทยาการนี้ ดัง ที่อาจารย์กล่าวถึงการเลือกทำงานสอนภายหลังทำงานบริหารอยู่ระยะหนึ่ง”

สาเหตุที่อาจจะ quote มากไปอาจเป็นเพราะว่าดิฉันคิดว่าในความเป็นจริงนั้น เมื่อตั้ง ออกจากบริบทที่เป็นอันตราย จริงๆแล้วมีการเชื่อมโยงกันต่อไป อาจารย์เจตนาเชื่อในความไม่ดี เชื่อในความไม่รู้ เชื่อในความเที่ยงธรรม เชื่อในการมองโลกอย่างลึกซึ้ง นั่นคือที่มาของการขดเชย ความเป็นอัตวิสัย ซึ่งอาจไม่แม่นยำตรงกับกระบวนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ แต่อาจารย์ก็ เปิดทางว่า ความกล้าทางจริยธรรมนั้นไม่มีสูตรตายตัว มันอยู่ที่เราจะค้นพบเอง มันไม่ใช่สูตรที่ ใครจะคิดขึ้นแล้วบังคับให้ใครเชื่อ เพราะฉะนั้น อาจารย์จะบอกว่าส่วนที่เหนือจากข้อเท็จจริง มัน ยังไม่มีข้อยุตินะคะ นอกเหนือไปจากระดับข้อเท็จจริงมันเป็นระดับของความคิด ซึ่งการตรวจสอบ นำไปสู่ปฏิริยาว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย แต่ตรวจสอบไม่ได้ว่าถูกหรือผิด ฉะนั้น เราต้องใจกว้าง รับว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จะนำไปสู่ปฏิริยาตอบโต้ซึ่งเป็นเรื่องของความคิดความเห็นและ ไม่จำเป็นเสมอไปในการโต้แย้งว่าสิ่งนี้ถูกหรือผิด แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ผู้โต้แย้งไม่ควรจะบอกว่าไม่

สามารถประเมินคุณค่าได้ การไม่สามารถประเมินคุณค่าได้เป็นการปิดความรับผิดชอบ และเป็น การชี้ว่าตนไม่มีความกล้าทางจริยธรรม ทักษะทั้งหลายก็ยังมีกรถเคียงได้แย่งกันต่อไป คงไม่ ได้หมายความว่า การ quote คำว่า "จริยธรรม" มากเกินไป จะเป็นสิ่งที่ทำให้อาจารย์เจตนาเป็น บุคคลที่น่า รังเกียจ ส่วนบทสรุปที่เขียนให้เห็นว่าอาจารย์เป็นปัจเจกบุคคล เป็นนักคิดที่พัฒนา ตัวเองมาอย่างไร มีที่มารากฐานความคิดที่สัมพันธ์กับแนวคิดของอาจารย์ และสิ่งที่เป็น feedback จากบทสอบถามที่ชี้ความแตกต่างของการเติบโตของเด็กยุคใหม่กับรากฐานของ อาจารย์นั้น ที่ต้องเน้นความเป็นปัจเจกบุคคลนั้นก็เพราะว่าหัวข้อของงานวิจัยนี้คือ "นักคิด-นัก วิจัยไทย : เจตนา นาควัชระ" อาจารย์ชี้ว่ามนุษยศาสตร์นั้นให้ความเชื่อมั่นต่อปัจเจกบุคคลที่จะ ค้นพบสิ่งที่เขาอาจจะแสวงหาได้ด้วยตนเองในกระบวนการมนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ในวิถีทางที่ไม่ ปฏิเสธการเปิดรับประสบการณ์อันหลากหลาย

ผศ.ดร.ตรีศิลป์ : เชิญอาจารย์นิตยา มาสะวิสุทธิ ผู้ถือได้ว่าเป็นสหายของอาจารย์ เจตนาเพราะเกิดวันเดือนและปีเดียวกัน

อาจารย์นิตยา : คืออาจารย์ตรีศิลป์เอ่ยว่าสหายดี ดิฉันจะพูดอย่างนี้ว่า อาจารย์ เจตนาเกิดวันเดือนปีเดียวกัน ห่างกัน 33-34 นาที แล้วเพื่อนๆที่รู้จักอาจารย์ เจตนามักจะพูดว่า "แล้วทำไมอ.เจตนาเขาเป็นอัจฉริยะ" แล้วก็หยุดไว้แค่นี้ไม่เคยพูดต่อ ในฐานะ ที่เป็นสหายใคร่ขอถือโอกาสนี้ตอนนี้แสดงความยินดีหรือภาษามิตรเรียกว่า "มุทิตาจิต" ที่มีการ เปิดตัวอาจารย์เจตนาในวันนี้ รู้สึกดีใจมากเลยที่มีการนำผลงานของอาจารย์เจตนามาวิเคราะห์ วิจัยให้เป็นที่ยอมรับ ทั้งๆที่ไม่ค่อยได้มีโอกาสช่วย อยากช่วย แต่ก็ไม่สามารถจะทำได้ เพราะ ว่าทำงานอยู่กับโครงการวิจัยของอาจารย์เจตนา ดิฉันคิดว่าถึงเวลาแล้วที่นักวิชาการทางมนุษยศาสตร์ จะได้รับการยกย่องในสังคมวัตถุนิยมมักจะมองข้ามความสำคัญของวิชาการสาขานี้ไป ดิฉันคิด ว่านักวิชาการอย่างอาจารย์เจตนาคงไม่สามารถ (ในชาตินี้และในชาติหน้า) ที่จะแก้ปัญหา ประเทศชาติที่กำลังวิกฤตทางเศรษฐกิจในขณะนี้ หรือไม่สามารถทำให้ประเทศร่ำรวยขึ้นมาได้ แต่ ที่สังคมไทยได้จากนักคิดอย่างอาจารย์เจตนาซึ่งดิฉันคิดว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นสิ่งที่สังคมไทย ต้องการมากในขณะนี้คือ "พลังทางปัญญา"

ผศ.ดร.ตรีศิลป์ : มีผู้ยกมือพร้อมกัน 3 คนจากกลุ่มอาจารย์พรสวรรค์ ขอเรียนเชิญ อาจารย์ ดร.สุวรรณา เกรียงไกรเพชร จากคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

ผศ.สุวรรณา : ขอพูดในนามกลุ่มสามคนเลยนะคะ เพราะอีกสองคนนั้นคือช่วยยกมือให้ ในฐานะคนที่มาฟังด้วยความเคารพภูมิปัญญาของท่านผู้เป็นประเด็นของการวิจัย และเคารพความ กล้าหาญของคณะผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยแทบจะไม่เชื่อว่ามิใคร่ที่จะกล้าตั้งข้อวิจัยอาจารย์ เจตนา โดยแยกแยะประเด็นออกไปกว้างขวางและลึกซึ้งอย่างนี้ โครงการวิจัย "นักคิด-นักวิจัยไทย: เจตนา นาควัชระ"นี้ ผู้วิจัยแอบตั้งชื่อเล่นๆว่า "วิจัยเจตนา" ดิฉันเห็นว่าโครงการวิจัย 2 โครงการ

ใหญ่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับอาจารย์เจตนา นั้น สองสะท้อนซึ่งกันและกัน โครงการวิจัย “กวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญา” ที่ผู้อภิปรายเรียกเล่น ๆ อีกเหมือนกันว่า “เจตนาวิจัย” นั้น คงจะมีรายงานผลที่ชัดเจนและน่าทึ่งอย่างยิ่งในวงวิชาการ แต่เรื่อง “วิจัยเจตนา” นี้ออกจะลำบาก เพราะฉะนั้น ก็ขอให้ท่านทั้งหลายปรบมือให้คณะผู้วิจัยอีกครั้งหนึ่ง ในความกล้าหาญและความพากเพียรทำงานจนสำเร็จออกมาได้ขนาดนี้ ดิฉันเองนั้นมีความเห็นว่า อาจารย์เจตนาเป็น “ภูมิปัญญาที่ล้นไหล” ของสังคมไทย แต่ “ล้นไหล” ในกรณีนี้ไม่ได้แปลว่า “ศัตรูที่จับไม่ได้” อย่างในบทความของอาจารย์เจตนา แต่หมายความว่า อาจารย์เจตนา นั้นท่านล้นไหลไปในทุกช่องทางของความรู้ ไม่เคยติดขัดทางไหนเลย อาจเป็นเพราะอาจารย์เป็นคนไทยที่เรียนวิชาเยอรมันศึกษาจากครูอังกฤษ โดยผ่านความเชี่ยวชาญฝรั่งเศส เพราะฉะนั้น การที่เราจะมาตั้งประเด็นข้อสรุป ตั้งหัวข้อวิจัยอะไรก็ตามเกี่ยวกับอาจารย์เจตนา เราจะต้องระลึกเสมอว่า สิ่งที่เราได้นั้นจะเป็นข้อสรุปหรือผลการวิเคราะห์วิจัยประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งของภูมิปัญญาไทยที่ล้นไหลตลอดเวลา ไม่เคยหยุดนิ่ง เป็นเหมือนสายน้ำที่ไหลต่อเนื่องไม่ขาดสาย การที่จะจับสายน้ำให้หยุดนิ่งเพื่อจะดูว่าน้ำตรงนั้นตรงนี้เป็นอย่างไร สีอะไร ร้อนหรือเย็นแค่ไหน คงจะเป็นไปได้ยากยิ่ง

ดิฉันเคยปรารภกับคณะผู้วิจัยว่า ถ้าเราอยากจะแสดงความชื่นชม ความเคารพครูของเราอย่างที่เราเรียกกันว่า แสดงอาศิรวาท เราต้องไม่กลัวใครมาว่ามาตำหนิ เพราะถ้าคนๆ นั้นไม่ดีจริง ใครเลยจะกล้ามาแสดงอาศิรวาท ฉะนั้น ไม่จำเป็นต้องออกตัวเรื่องอาศิรวาท และที่ดิฉันพูดมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อจะสรุปว่า โดยคุณลักษณะของอาจารย์เจตนา และความพยายามของผู้วิจัยทั้งหลายที่ปรากฏผลในวันนี้ เป็นการแสดงความสามารถของท่านอย่างเต็มที่ ผ่านบุคลิกเฉพาะตัวของแต่ละคน ดิฉันจึงขอเสนอว่า หลังจากการเสนอผลรายงานวันนี้ ดิฉันหวังว่าท่านจะไม่ปรับผลของการวิจัยจนสูญเสียเอกลักษณ์ของแต่ละคนหรืองานแต่ละส่วนไป เพราะความเป็น “เจตนา นาควัชระ” คือ ความเป็นภูมิปัญญาไทยที่ล้นไหล ไม่หยุดนิ่ง “ข้อเสนอแนะจากผู้วิจารณ์และท่านผู้ฟังก็คือข้อคิดสำหรับเพิ่มเติมลงในสายน้ำสายนี้ ดิฉันเชื่อว่างานทุกชิ้นทุกส่วนในรายงานผลการวิจัยนี้เป็นงานที่มีประเด็น มีความหมาย และมีคุณค่าน่าสนใจ แม้จะมีความไม่สอดคล้องกันในบางแง่ แต่ก็เรียกได้ว่าเป็นงานที่น่าภูมิใจอย่างยิ่งค่ะ

ผศ.ดร. ตรีศิลป์ : ขอบคุณาจารย์สุวรรณาค่ะ และเชิญอาจารย์สุภาวงศ์ค่ะ

รศ. ดร. สุภาวงศ์ : เมื่อกลางวันนี้ ดิฉันได้มีโอกาสเรียนถามอาจารย์เจตนาว่า ที่พวกเราเขียนอะไรเกี่ยวกับอาจารย์ อาจารย์จะว่าอย่างไร อาจารย์ตอบเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Vous me prenez trop trop sérieux” แปลว่าพวกคุณเอาผมไปพูดจริงจังเกินไป ความจริงผมไม่ได้ serious ขนาดนั้น ผู้อภิปรายจึงกล่าวต่ออาจารย์ว่าให้ปลอบอาจารย์... บังอาจปลอบว่า อาจารย์นี่ก็เสียว่าเป็นหลวงพ่อกับไปหวนขณะหลับตา สวดมนต์แล้วหยุดเทียนลงไปเรื่อยๆ แล้วพวกลูกศิษย์มา

ชะโงกดูในหม้อน้ำมนต์แล้วก็เห็นตัวเลขต่างๆ เขาก็เอาไปใช้แทงหวยตามความต้องการของเขา ที่เล่าเล่นๆ ก็เพราะว่าอยากจะเชื่อมโยงต่อว่า เมื่อที่เราพูดกันอยู่ว่าอาจารย์เจตนา ท่านเป็นนักคิด หรือนักวิจัย ดิฉันขอยืนยันว่าท่านเป็นนักคิด ท่านไม่ใช่ นักคิดทางมนุษยศาสตร์อย่างเดียว ในฐานะที่ผู้อภิปรายเป็นนักสังคมวิทยา จึงยืนยันได้ว่าแนวคิดที่อาจารย์ได้เสนอนั้นอยู่ในฝ่ายสังคมศาสตร์ สิ่งนี้ควรจะต้องการนำไปขยายความและทำตามไป เมื่อเรายอมรับว่าท่านเป็นนักคิดจะมาให้ท่านบอกว่าจากนี้ไป ต้องทำอะไรบ้างก็ผิดวิสัยนักคิด ท่านทำหน้าที่ของท่านแล้ว ท่าน shoot ฟุตบอลมาแล้ว ก็เป็นเรื่องของคนอื่นที่จะต้องรับลูกไป ความคิดสำคัญๆ ของอาจารย์ 3 เรื่อง ซึ่งควรจะได้พิจารณาว่ามียุทธศาสตร์ไทยอย่างไร แล้วก็ควรจะทำอย่างไรต่อไปบ้างหรือไม่ ในส่วนนี้ ที่จริง อาจารย์สนิทมิตรกับอาจารย์วิทยาการจะขยายความเพิ่มขึ้นหลังจากนี้ ประเด็นแรก เรื่องวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ ไม่ใช่เฉพาะการวิจารณ์วรรณคดี แต่หมายถึงการวิจารณ์โดยทั่วไปในสังคม อาจารย์ได้ชี้ประเด็นไว้เองเลยว่า อาจารย์ต้องการให้มีการใช้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ เพื่อสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตย อาจารย์พูดไว้เองว่าหนทางของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์จะช่วยนำไปสู่สังคมที่ใช้ปัญญา เป็นแสงนำทาง มีความเคารพในศักดิ์ศรีของแต่ละคนและปราศจากความรุนแรง สิ่งนี้สังคมไทยต้องการมาก ถ้าเราไม่รุนแรงด้วยกำลัง บางทีเราก็รุนแรงด้วยวาจา ด้วยอารมณ์ เรายังไม่มีวุฒิภาวะในการเข้าสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ จะต้องมาช่วยกันคิดให้มากกว่าเราจะสร้างเวที เราจะสร้างประชาคมอะไรบ้างให้เกิดต่อเนื่องในทุกวงการ ไม่เฉพาะวิจารณ์ซีไรต์หรือวิจารณ์อะไร ที่อาจารย์วิทยาการอยากให้ทำวารสารจัดกลุ่มคุยกันยังไม่พอเลย จริง ๆ แล้วการทำประชาพิจารณ์เรื่องเขื่อน เรื่องท่อแก๊สทั้งหลายมันก็อยู่ในวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ คงต้องมาคิดกันต่อว่าทำอะไรที่ไหนจะแพร่ไปได้มากขึ้นเรื่อยๆ ประเด็นที่สอง ความคิดสำคัญอีกเช่นกัน ก็คือ สิ่งที่อาจารย์พูดถึง "ศิลปะสองทางให้แก่กัน" ส่วนที่ผู้วิจัยชอบมากที่สุดก็คือ เรื่องของ "วัฒนธรรมระนาดทุ้ม" ในส่วนนี้ดิฉันคิดว่ามันยังไม่ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นขั้นทฤษฎี มันยังเป็นคล้ายๆ บททดลองเสนอ อาจารย์ตั้งข้อสังเกตว่าสิ่งที่รับออกมาได้จากการที่ศิลปะบางสาขา อย่างเช่น ด้านดนตรี ภาวवाद สามารถแสดงให้เห็นระบบคิดของคนไทยที่มีการชูเอาบางคนไว้ข้างหน้า แล้วคนที่ไม่ได้อยู่ข้างหน้าเป็นคนที่สำคัญกว่าคนข้างหน้าคือคนเล่นระนาดทุ้มเก่งกว่าคนเล่นระนาดเอก เรื่องนี้สำคัญและท้าทายมาก ผู้อภิปรายเคยนำแนวคิดอาจารย์เจตนาไปเล่าให้นิสิตในชั้นปริญญาเอกในวิชาทางด้านระเบียบวิธีวิจัย มีนิสิตคนหนึ่งกำลังจะทำวิจัยเรื่องการจัดตั้งรัฐบาล นั่นคือการที่รัฐบาลแต่ละชุดจะต้องมีผู้จัดการไปคอยประสานกับพรรคการเมืองต่าง ๆ พอพูดถึงคำว่าวัฒนธรรมระนาดทุ้ม เขารับเอาไปเลย พอเขาเอไปอ่านเองต่อเขาบอกว่าอันนี้แหละที่เขาจะมาใช้ในการอธิบายการจัดตั้งรัฐบาลไทย เพราะว่าคนที่อยู่เบื้องหลังการจัดตั้งรัฐบาลไทยไม่เคยเป็นนายกฯ แต่คนนั้นเป็นตัว keyman ของแต่ละพรรคร่วมหรือแต่ละพรรค ตัวอย่างนี้แสดงว่าวัฒนธรรมระนาดทุ้มที่อาจารย์เสนอไว้ ยังต้องคิดต่อ ทำต่อให้ชัดขึ้นอีกว่าส่วนไหนเป็นข้อดีของ

วัฒนธรรมระนาตทุ้ม ส่วนไหนเป็นข้อเสียของวัฒนธรรมระนาตทุ้ม เราชักใยกันเกินไปหรือไม่ หรือว่าเป็นการถ่อมตัว เป็นการไม่ต้องการแสดงออกไปเป็นคนที่โลดแล่นอยู่บนเวที ส่วนนี้ยังต้องการเอามาติดต่อ แล้วดูข้อดีข้อเสีย เราควรพัฒนาวัฒนธรรมส่วนไหนให้มีการใช้แพร่หลายกันมากขึ้น ส่วนไหนที่ไม่ต้องใช้ให้มากนัก แนวคิดที่สามคือเรื่องการศึกษาณะคะ เราก็ได้ฟังกันมาแล้วว่า เราสามารถใช้มนุษยศาสตร์ในฐานะมนุษยวิธีเพื่อสร้างมนุษย์ในสังคมอารยะหรือไปสู่ความกลมกลืนกับโลกและจักรวาลทั้งหลาย เมื่อตอนเช้าดิฉันได้พูดถึงวงกลมสองวงที่มีตนอยู่ตรงกลาง แล้วก็มีเนื้อหาเรื่องดิน น้ำ ลม ไฟ เรื่องศิลปะ เรื่องสิ่งประดิษฐ์ สิ่งเหล่านี้ก็จะต้องมีคนเข้ามาติดต่อสานให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นว่า องค์ประกอบเหล่านั้นทำอย่างไรจะให้เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เป็นหลักสูตรที่มีบูรณาการ ทำอย่างไรจึงจะพัฒนาการเรียนการสอนในสังคมไทยให้มีการใช้เทคนิคมนุษยสัมพันธ์มนุษยให้มากขึ้น การที่จะไปซื้อคอมพิวเตอร์หรือนำอุปกรณ์โสตทัศนศึกษาทั้งหลายกลับจะต้องมาคิดว่าครูจะถอดลูกศิษย์ตอนไหนหรือจะมองตาลูกศิษย์ตอนไหนดีเพื่อจะถ่ายทอดได้ลึกซึ้งขึ้น สิ่งเหล่านี้ดิฉันไม่ค่อยได้ยินนักการศึกษาเอาแนวคิดอาจารย์เจตนาไปใช้เท่าที่ควร ดิฉันก็เลยคิดว่าทั้งสามประเด็นที่ได้เสนอมานี้อยากจะเชิญชวนและชักชวนผู้ร่วมประชุมสานต่อ

ผศ.ดร. ตรีนิตติ : ขอเชิญอาจารย์ วิทยากรเป็นท่านสุดท้าย

อ. วิทยากร : ผู้อภิปรายมีสองประเด็นที่จะกล่าว คือ ประเด็นแรก โครงการวิจัยเกี่ยวกับนักคิดอาวุโส ผู้อภิปรายมีส่วนช่วยคิดตอนต้น ๆ ตอนที่เรากำลังคิดวิจัยนี้แล้วมีคนตั้งคำถามว่าเมืองไทยมีนักคิดหรือ ผมคิดว่าเรื่องของการตีความที่ขอบไปเปรียบเทียบกับฝรั่งว่านักคิดต้องเป็นนักปรัชญาคือต้องคิดอะไรเป็นระบบที่เราสามารถไปวัดต่างประเทศได้ว่าเป็นระบบคิดแบบใหม่ ซึ่งไม่จำเป็นขนาดนั้น คนที่คิดอะไรแตกต่างจากคนอื่น คิดอย่างสร้างสรรค์อะไรต่าง ๆ ก็น่าจะเป็นนักคิดแล้ว ประเด็นที่สอง เรื่องที่น่าสนใจคือเรื่องปัญหาการตีความ อาจารย์เฮอร์มอร์ตีความไปแบบหนึ่ง อาจารย์ดวงมนก็ตีความอีกแบบหนึ่ง และค่อนข้างจะเป็นห่วงมากเกินไปว่าจะเกิดอันตรายถ้าคนอ่าน ๆ แล้วเข้าใจผิด สิ่งนี้ผมคิดว่าเป็นวิธีคิดแบบนักวิชาการไทยที่ชอบคิดแบบ perfectionist ที่จะต้องทำอะไรให้มันสมบูรณ์แล้วก็ห่วงโน่นห่วงนี่ ผมว่าไม่น่าห่วงว่าคนอ่านจะเกิดอันตราย แต่ห่วงว่าไม่มีคนอ่านมากกว่า ผมคิดว่าที่อาจารย์เจตนาเขียนคำว่า "วิชาปล้น" เป็นคำที่เจ๋งมากเลย เป็นคำที่ยิ่งใหญ่มาก ผมว่าน่าให้นักเศรษฐศาสตร์ นักบริหารธุรกิจ ได้รู้วิชาที่ตนเรียนอยู่นั้นคือวิชาปล้น มันเป็นคำสั้นๆที่อธิบายได้มากสำหรับคนที่เข้าใจประเด็น ถ้าจะให้คนเข้าใจเราต้องเปลี่ยนแปลงเรื่องการศึกษาอีกมาก แต่สิ่งที่น่าจะช่วยกันทำคือ ช่วยกันอธิบายงานของอาจารย์เจตนา ซึ่งอาจจะยากสำหรับคนทั่วไป ให้ง่ายขึ้น ทำให้ทำทายน่าอ่านมากขึ้น จะเป็นประโยชน์มากกว่างานวิจัยเชิงวิชาการ ผมก็อยากจะฝากตอนท้ายว่าน่าจะเปิดโอกาสให้อาจารย์เจตนาได้พูดบ้าง ผมเห็นเวทีสัมมนาที่ไม่มีชื่ออาจารย์เจตนาเป็นคนพูดเลย เหมือนกับว่าต้องมานั่งฟังอย่างเดียวไม่มีสิทธิ์พูด ความจริงการเสวนาน่าจะให้อาจารย์เจตนาได้พูด

ผศ.ดร. ศรีศิลป์ : ทางผู้จัดได้จัดเวลาให้ศาสตราจารย์ ดร. เจตนาได้พูดไว้แล้วต่อจากช่วงนี้ ขอเรียนเชิญรองศาสตราจารย์ ดร. สดชื่นสรุปการประชุมค่ะ

รศ. ดร. สดชื่น : ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัย ขอสรุปเพียงสั้น ๆ เนื่องจากเวลาจำกัดมาก ขอเรียนเพียงว่าจากวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ คือ การรับฟังข้อคิดเห็นจากประชาคมวิชาการ คณะผู้วิจัยได้รับประโยชน์เป็นอย่างมากจากการวิจารณ์และการเสนอแนะของคณะผู้วิจารณ์และผู้เข้าร่วมประชุมในวันนี้ มีหลายประเด็นที่เราเห็นว่ามีความสำคัญที่จะต้องนำไปพิจารณาปรับปรุงการวิจัยของเรา เพื่อให้กระจ่าง เข้าใจง่าย กระชับรัด และท้าทายชวนให้คิดต่อยิ่งขึ้นไปอีก ดิฉันคิดว่าการประชุมเช่นนี้จะมีผลช่วยปลูกทัศนคติใหม่ให้แก่วงวิชาการไทยในแง่ที่เน้นการวิเคราะห์ผลงานของนักวิชาการคนหนึ่งอย่างรอบด้าน ทั้งยังได้ตอบข้อกล่าวหาของนักวิชาการบางคนที่เคยกล่าว “เมืองไทยไม่มีนักคิด” ด้วย รายงานการวิจัยและการสังสรรค์เสวนาในครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่าอาจารย์เจตนาเป็นทั้งนักวิจัย นักวิจารณ์ และนักคิด ที่สำคัญคือ เป็นนักคิดที่สามารถชี้ให้เห็นภูมิปัญญาไทย และได้ผสมผสานภูมิปัญญาไทยให้เข้ากับภูมิปัญญาสากลอย่างกลมกลืนด้วย นอกจากนี้ การดำเนินการประชุมมาตลอดวันนี้ก็ได้แสดงให้เห็นถึง “วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์” เพราะคณะผู้วิจัยและผู้วิจารณ์ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่โดยยังคงรักษาความเป็นมิตรต่อกันไว้ได้ และที่พิเศษยิ่งก็คือ บุคคลผู้ซึ่งเป็นเป้าหมายของการวิจัยและการวิจารณ์ของเราคืออาจารย์เจตนา ก็ได้นั่งอยู่ในที่ประชุมนี้ น่าปลื้มใจมากที่สุดในที่สุดอาจารย์ก็ยอมมา ซึ่งช่วยทำให้วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปอีก จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านกล่าวแสดงทัศนะและความรู้สึกที่ถูกวิจัยและถูกวิจารณ์เช่นนี้ ต่อจากนั้น ก็จะขอเรียนเชิญศาสตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวแสดงทัศนะในฐานะที่เป็นผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ให้ทุนทำวิจัย และขอเรียนเชิญท่านปิดประชุมในตอนท้ายด้วย ขอเรียนเชิญศาสตราจารย์ ดร. เจตนาก่อนค่ะ

ศ. ดร. เจตนา : ท่านผู้อำนวยการสกว. ผู้วิจัย ผู้วิจารณ์ ท่านผู้มีเกียรติ ผมคงไม่สามารถกล่าวขอบคุณได้ครบถ้วน ผมอยู่หลังเวทีมานานสมัยที่เป็นหนุ่ม ผมคิดว่าคนที่สำคัญที่สุดมักเป็นคนที่อยู่เบื้องหลังเวที นั่นคือ “วัฒนธรรมระนาดทุ้ม” ก็ขอบคุณท่านที่อยู่หลังเวทีด้วยที่อาจารย์สดชื่นกล่าวว่าการที่ผมมาอยู่ ณ ที่นี้เป็นสิ่งที่ดีแล้วนั้น หลังจากฟังมาราธอนจนมาถึงขณะนี้แล้ว ผมคิดว่าผมไม่ควรจะมา เพราะว่าถ้าผมไม่มา การถกเถียงอภิปรายกันอาจจะสนุก เผ็ดร้อนและตรงไปตรงมกว่านี้ และไม่มีอาการเกร็ง เพราะผมสังเกตว่ามีอาการเกร็งกันอยู่มาก และการเสนอรายงานในหลายจุดก็กลายเป็นอาศิรวาทไป ทำให้ผมกระอักกระอ่วนเต็มประดา ผมไม่ได้ต้องการให้ใครมายกยอปอปั้นขนาดนั้น แต่ผมเชื่อว่าท่านปรารถนาดี ผมเห็นใจท่าน ถ้าท่านคิดอย่างนั้นจริงๆ ก็เป็นบุญของผม แต่ว่าผมไม่พะวงเรื่องจะมาติดกันจะมาวิจารณ์กันอย่างเปิดเผย และผมก็ขอบคุณมากที่การวิจัยครั้งนี้ทำให้ผมเห็นว่ายังมีหลายๆจุดที่ผมน่าจะปรับปรุงตัวเอง ผู้ที่แนะนำผมในเรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นคนที่อ่อนวัยกว่าผม รุ่นลูก รุ่นหลาน ลูกศิษย์ ซึ่งยิ่ง

ทำให้ผมเกิดความหวังว่าทางข้างหน้ามันคงดีกว่าคนในสมัยผมเป็นอันมาก และด้านวิทยาก็คงจะเจริญงอกงามต่อไปเป็นเวลานานทีเดียว

ผมอยากจะขอแนะนำบางประเด็นของบางท่านมาอภิปรายต่อ ไม่ได้หมายความว่าผมรักคนนี้ ไม่รักคนนั้น ไม่ใช่อย่างนั้น บังเอิญอะไรที่มากกระทบใจผมก็จดไว้ มีหลายท่านที่บอกว่าผมทำงานทิ้งเอาไว้ที่ผมทำยังไม่สำเร็จ อย่างนี้ผมชอบนะ เช่นในเรื่องการศึกษามีหลายประเด็นที่ผมพูดค้างเอาไว้ เหมือนกับตีหัวเขาแล้ววิ่งหนีไป ไม่ชี้ทางออกให้ ที่อาจารย์สุภาวงศ์พูดผมคงต้องกลับไปคิดอีกหลายตลบเลยว่าทางออกมันเป็นอย่างไร ในบางประเด็นผมก็ยังคิดไปไม่สุดพรมแดน ผมต้องยอมรับสารภาพว่าเป็นอย่างนั้น เรื่องดนตรีคลาสสิกก็เช่นกันผมต้องขอบคุณที่ติดังผมมา คนเราอดไม่ได้ที่จะมีรักมีชอบอะไรบางอย่าง แต่ความจริงถ้ารู้จักผมดีโดยเนื้อแท้แล้วผมก็ชอบโซคอพลก็ แต่ผมพยายามเปลี่ยนใจโดยเอาสนิยมอันดีมากลบเสีย เรื่องเหล่านี้เราคงจะต้องถกเถียงกันอีกนาน แต่การที่คุณบรรพพงศ์ติงผมว่าโซคอพลก็เองต้องการให้ดังมากๆและให้ค่อยมากๆ ซ้อสังเกตอย่างนี้แหละครับผมขอบคุณ เพราะว่าเวลาที่ผมไปฟังดนตรีผมไม่ได้เอาโน้ตไปด้วย ถ้าผมเอาโน้ตไปด้วยผมคงไม่สรุปออกมาว่าทำไมวงดนตรีมันดังดังมากและก็ค่อยมากจนถึงขนาดผมใช้คำว่าไม่ใช่ “เปียโน” (piano) แต่ผมใช้คำว่า เปียนิสซิม (pianissimo) และฟอร์ติสซิม (fortissimo) มันเป็นเครื่องดนตรีอันใหม่คือวงดนตรีรัสเซีย อย่างนั้นรับได้ การที่จะมาติติงผมโดยเปิดเผย ผมไม่ได้โกรธ หรือว่าถ้าผมโกรธผมก็พยายามเอาวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์มาข่มใจผม เพื่อไม่ให้โกรธ เพราะว่าคนเรานั้นมันเรียนได้อย่างไม่มีวันจบ และถ้าคนอายุเช่นผมคิดว่ามาถึงขั้นสุดยอดแล้ว ไม่ไปไหนแล้ว ถ้าอย่างนั้นโลกจะไม่เจริญ เช่นเดียวกันกับเรื่องละคร อาจารย์ปาริชาติเรียกร้องจากผมว่าทำไมผมทอดทิ้งวงการละคร ผมไม่ค่อยได้ทอดทิ้งหรอกครับ แต่ว่าถ้าผมกลับมาบ้านแล้วนะครับ ผมต่อร่างมาจากนครปฐมกว่าจะถึงบ้านนี่ก็โหมงแล้วจะให้ผมขับรถไปเล่นกับพวกท่านหรือไปดูละคร มันต้องคิดหลายตลบอยู่เหมือนกัน เรื่องที่อาจารย์วิทยากรพูดถึงว่าผมควรให้เวลาเพิ่มขึ้นกับการที่หันมาวิจารณ์เรื่องวรรณคดีหรือวรรณกรรมไทยบ้าง ผมก็น้อมรับไว้ด้วยความขอบคุณ ส่วนเรื่องที่ว่าผมจะข้ามพรมแดนไปบ้างอะไรบ้าง อันนั้นมันก็เป็นเรื่องไม่ใช่ความเผอเรอนะครับ เป็นความตั้งใจที่จะกระโดดข้ามพรมแดนไป ความจริงไม่ใช่ก้าวข้ามพรมแดนนะ ต้องการจะเหยียบดินแดนที่ไม่เป็นมิตรด้วย เรื่องเหล่านี้ก็พูดกันได้อย่างไม่มีวันจบ

แต่ผมคิดว่าการสัมมนาครั้งนี้ การประชุมครั้งนี้ ผมเห็นคณะทำงานเหนื่อยแล้ว ผมก็เห็นใจเพราะความจริง แค่ผมนั่งฟังเรื่องตัวเองผมก็เหนื่อยเสียจนไม่รู้จะว่าอย่างไรแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น การที่ท่านเรียกร้องอะไรจากผมนี้ก็หมายความว่าผมจะไม่ยอมให้คนแก่ได้กลับไปนั่งพักผ่อนที่บ้าน ต้องการจะให้คุณปู่ชี้แจงออกจากบ้านทุกวัน ๆ กระนั้นหรือ ตรงนี้ ผมต้องพูดอย่างจริงจัง ไม่ใช่พูดเล่น ว่าใครที่แต่งงานกับผม คนๆนั้นต้องมีขันติธรรมมหาศาล เพราะว่าเวลาที่ผมใช้ไปกับการวิจัย และเวลาที่ใช้ไปกับการคิดประเด็นใหญ่ๆ ไปประชุมที่นั่นที่นี้ มันทำให้ภรรยาต้องมีภาระทางบ้าน

มากที่สุดเดียว เลี้ยงลูก ทำกับข้าว มีหน้าที่ยังทำวิจัยของตัวเองด้วย จะเอาอย่างไร ถ้าไม่ยกย่องเมียตัวเองแล้วจะยกย่องใคร เอาล่ะครับตรงนี้ถือเสียว่าเป็นการขอใบอนุญาตก็แล้วกัน หมายความว่าได้ขออนุญาตออกจากบ้านครับ

ผมอยากพูดว่างานวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบบางประเด็นที่ไม่รู้มาก่อนเลย เช่น ผมไม่เคยคาดคิดว่าพวกนักเขียน พวกกวี เขาเอาจริงเอาจังกับผมมากขนาดนี้ เมื่อได้อ่านที่เขาตอบแบบสอบถาม จึงค่อนข้างตกใจ ผมรู้ครับว่าวงสุนทราภรณ์เขาชอบผม คุณใหญ่ (นภายน) ก็มานั่งอยู่ที่นี้ด้วยความกรุณา ขอขอบพระคุณท่าน ท่านก็รุ่นที่ผมหลายปี ผมชื่นชมท่านเพราะเวลาที่ผมไปดูท่านกำกับวงประชาสัมพันธ์ ผมได้เรียนอะไรจากท่านมากมาย เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องพูดกันไม่จบ เมื่อไปดูงานวิจัยแล้วนึกไม่ถึงเลยว่ามีศาสตราจารย์ชาวเยอรมันที่ไปอยู่อเมริกาใช้เวลามากมายมานั่งอ่านงานของผม มานั่งวิเคราะห์ละเอียดยิบถึงขนาดนั้น บังเอิญผมรู้จักภรรยาท่านซึ่งก็เป็นผู้มีชั้นดี ธรรมสูงมากเลยเช่นเดียวกับภรรยาผม สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ แต่ไม่ใช่เรื่องส่วนตัว และขออภัยว่าอะไรก็ตามที่ผมรู้ในวันนี้ในเรื่องของการที่เห็นคุณค่าของงานที่เราได้ทำไปในกระแสดักดานวิทยา ผมไม่อยากให้เป็นเรื่องส่วนตัว ไม่อยากคิดว่าผมสำคัญถึงขนาดนี้ และค่อนข้างจะตกใจว่าทำไมท่านให้ความสำคัญกับผมมากขนาดนี้ ที่พูดมาไม่ได้ตัดจรีอะไรเลย เพราะเวลาทำงานผมไม่เคยคิดว่าตัวเองสำคัญแต่คิดว่างานนั้นสำคัญ ผมคิดว่างานวรรณกรรมสำคัญ ศิลปินสำคัญ งานศิลปะสำคัญ ผมชื่นชมกับงานศิลปะและผมก็เอาใจผมไปทาบ มันสำคัญที่ใจ การมาเรียกร้องอะไรให้ผมทำให้มันไม่เป็นเรื่องอึดวิสัย คงทำไม่ได้ สิ่งที่ผมทำได้เป็นภววิสัย คือ จดรายงานการประชุม ใครต้องการจะฝึกตัวเอง ให้ลดอัตตาได้บ้าง คือ จดรายงานการประชุม ท่านอธิการบดี จุฬาฯ อาจารย์เทียนฉายพยายามพูดให้เป็นปรัชญา แต่ความจริงที่ท่านชมผมเพราะผมเป็นคนจดรายงานการประชุมดี เขามักเชิญผมไปสรุปรายงานการประชุม หลังๆผมปฏิเสธเพราะผมอายุมากแล้ว และผมนั่งตลอดคืนไม่ได้ การจดรายงานการประชุมหมายความว่าอะไร หมายความว่าเราต้องรับฟังความเห็นของผู้อื่น แล้วจดลงมาถ่ายทอดความเห็นของผู้อื่นไปโดยที่เอาความเห็นของเราเองไปแทรกให้น้อยที่สุด แต่มันก็ต้องมีแทรกบ้าง ผมเคยทะเลาะกับอาจารย์รุ่นน้องคนหนึ่ง เขามาช่วยผมด้วยความปรารถนาดี ในที่สุดผมก็ทำเขาร้องไห้ไป เพราะเขาจดรายงานการประชุมแล้วไม่เหมือนที่เราประชุมเลย ผมจึงตำหนิเขา ว่าทำไมจดรายงานการประชุมแล้วไม่เหมือนกับที่เราประชุมเลย เขาบอกว่าดิฉันไม่เห็นด้วยกับที่สรุปมา ผมบอกว่ำนั่นผมก็เห็นใจนะครับ นั่นคือนักอักษรศาสตร์ คือเขาไม่เห็นด้วยจะให้เขาเขียนตามรายงานการประชุมได้อย่างไร ตรงนี้ผมเห็นว่ามันเป็นประเด็นอะไรบางอย่างที่พวกเราซึ่งอยู่ในสาขาเหล่านี้ บางครั้งเราตามใจตัวเองมากเกินไป การเรียกร้องให้ผมมีภววิสัยมากกว่านี้นั้น ผมก็พยายาม แต่ไม่แน่ใจว่าจะมีภววิสัยได้มากกว่านี้สักเพียงใด ผมไม่อยากจะพูดเรื่องสำนัก เพราะไม่แน่ใจว่าผมอยู่สำนักไหน สมัยเรียนหนังสือ ก็ไม่เคยแน่ใจว่ามหาวิทยาลัยผมมันเป็นสำนัก เพราะว่าครูแต่ละ

คนคิดไม่เหมือนกันเลย แล้วเขาก็ถกเถียงกันอยู่ตลอดเวลา ผมจึงอยากจะวิงวอนว่า ถ้ารักผมจริง ก็อย่าเอาความคิดหรืออคติของผมไปสร้างสำนัก หลายสิ่งหลายอย่างที่ท่านคิดว่ามันสะใจดีนั้น มันอาจจะมาจากอคติส่วนตัวของผมก็ได้ แต่ผมพยายามจะให้เหตุผล เอาเหตุผลเข้ามาหนุน อคติเหล่านั้น ซึ่งมันเลียงได้ยากเหลือเกิน

ขอจบด้วยการอ้างอิงในสองเรื่อง เรื่องแรกเป็นบทกวีภาษาเยอรมัน ซึ่งผมจะไม่อ่านเป็น ภาษาเยอรมันแต่ผมจะสรุปความให้ บทกวีนั้นเขียนโดยกวีเยอรมันรุ่นใหม่ชื่อเปียร์มันน์ (Biermann) เขาตั้งชื่อว่า “มิสเตอร์เบรคชท์” ความมีอยู่ว่า หลังจากที่เบรคชท์มรณกรรมไปแล้ว สามปี ก็มีคนไปพบเบรคชท์ เดินจากบ้านไปยังโรงละครอันเป็นที่เลื่องชื่อของเขา ขณะที่เดินมา กลางทางนั้น เขาเจอคนอ้วนสองคน คนผอมสองคน แล้วก็เด็กอีกคนหนึ่งเดินผ่านมา เขาจำได้ว่า คนเหล่านี้มาจากไหน ในที่สุดเบรคชท์ก็จำได้ว่าไอ้คนกลุ่มนี้สองทุ่มแล้วเพิ่งจะกลับบ้านเพราะมัน ทำงานที่ศูนย์เอกสารเบรคชท์(Brecht-Archiv) อาจารย์สดชื่นกำลังเรียกร้องให้ตั้งศูนย์เอกสารโดยใช้ชื่อผม คิดดูเสียให้ดีกว่า ก่อน แล้วเบรคชท์ก็ปรารภว่า ไอ้ร้านโซห่วยนั้นยังมีชีวิตอยู่อีกหรือ นี่กว่า มันปิดไปนานแล้ว เบรคชท์มีความรู้สึกผิดว่าเขาทำให้คนต้องพรากลูกพรากเมีย พรากเมียจาก ผัว พรากพ่อมาจากลูก เพราะคนเหล่านี้ไม่ได้กลับบ้านเลย มัวแต่หมกตัวทำงานหามรุ่งหามค่ำอยู่ ในศูนย์เอกสารของเขา ผมก็ไปหมกที่นั่นเหมือนกัน ครบตรงนี้ผมฝาก คิดให้ดีกว่าแล้วกัน เราจะ เอาอย่างนั้นไหม ที่ผู้ร่วมประชุมแต่ละคนพูดกันมาทั้งหมด ทำให้ผมแก้อย่างลำบาก ตอนแรกของ ผม ดูแล้วมันจะลำบากมากเลย เพราะท่านเรียกร้องให้ผมทำงาน ไม่ให้น้อยกว่าเดิม อาจจะเรียก ร้องให้ทำงานมากกว่าเดิม แต่ท่านวาดภาพผมราวกับว่าไม่มีเวลาหรือวินาทีหรือชั่วโมงใดเลยที่ผม เกิดเหนื่อย เกิดความท้อแท้ ถ้าผมเกิดเหง้าแล้วผมก็อยากไปทำอย่างอื่นบ้าง ถ้าไม่มีเพลงสุนทราภรณ์ ผมไปปากคลองสานนานแล้ว

ผมขอเล่าอะไรให้ฟังซึ่งเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นกับผม เมื่อ 2 อาทิตย์ที่แล้ว เอ่ยชื่อไม่ตื่นะ ครับ มันไม่สุภาพ ถือเป็นกรณีศึกษา รองประธานบริหารทางสถาบันวัฒนธรรมแห่งหนึ่งในยุโรป ซึ่งมีสาขาอยู่ทั่วโลก เอ่ยชื่อมาท่านคงจะรู้จัก รองประธานกรรมการบริหารมาเยี่ยมประเทศไทย อย่างไม่เป็นทางการ โดยไม่อ่านอะไรเลยที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยมาก่อน หัวหน้าสาขาใน ประเทศไทยเชิญมารับประทานอาหารเย็น แล้วก็เชิญพวกผมไปด้วย ผมก็แสดงความชื่นชมกับวรรณ คติเยอรมันอย่างมากเลย เอ่ยชื่อนักประพันธ์ใหญ่ที่ท่านไม่เคยได้ยินชื่อมาเลย แปลกประหลาด ที่สุดเลย นักประพันธ์ใหญ่ท่านไม่เคยได้ยินชื่อมาเลย ตอนสุดท้ายเมื่อคุยไปสักเกือบ 2 ชั่วโมง แล้วท่านก็ป้อน คำถาม ซึ่งคำถามนั้นติดใจผมมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ผมแปลเป็นภาษาอังกฤษ ว่า “Do you have a literature ?” แปลเป็นไทยว่า “ชาติของท่าน เผ่าของท่านมีวรรณคดีหรือ เปล่า” ผมว่าคนป่าที่แอฟริกาก็มีวรรณคดีถึงจะเป็นมุขปาฐะก็ตาม ขณะผมกำลังยืนอยู่บนผืน แผ่นดินตรงที่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เคยประทับอยู่ แล้วมีคนมาถามว่า “ชาติไทยมีวรรณกรรม

หรือเปล่า" จะไม่ให้เชิงได้อย่างไร เรื่องผมกับตะวันตกถ้าใครเขียนไม่ได้ ผมจะเขียนให้เอง แต่เขียนเองมันก็ไม่เป็นวิจัย พอมาเจอคำถามเหล่านี้ผมทุดเลย ผมกลับมาที่บ้านแล้ว professor ที่บ้านผมก็ตอบว่า "สมน้ำหน้า ก็ยากไปแสดงความชื่นชมกับวรรณคดีเยอรมันมากถึงขนาดนั้น เขาก็เลยคิดว่าชาติของตัวเองไม่มีวรรณคดี" อันที่จริง ชาตินี้มันมีกลไกบางอย่างที่ปรับแก้ให้มันเดินหน้าไปได้เพราะเมื่อปีที่แล้วนี้ นักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงระดับโลกซึ่ง ผลงานของเขาได้รับการแปลออกไป 50 กว่าภาษา เขาพูดประโยคนี้ออกมา ซึ่งนักประพันธ์เท่านั้นที่จะพูดได้และมีคนฟัง เขาพูดว่า "I am ashamed of my nation." เขาไม่ได้พูดเป็นภาษาอังกฤษนะ ผมแปลให้ หักกลบลงหนักันแล้วก็ถือว่าได้ดุลยภาพ ในเมื่อมีใครคนหนึ่งมาปล่อยไอ้โด่งที่โรงแรมสุโขทัยโดยถามว่า "Do you have a literature ?" ในขณะเดียวกันชาตินั้นก็มีนักประพันธ์ที่มีความกล้าทางจริยธรรมพอที่จะตั้งข้อสังเกตและตั้งข้อสรุปว่า "I am ashamed of my nation" เขาพูดถูกแล้ว เพราะฉะนั้นเข้าใจไหมครับว่าทำไมผมถึงมีปม แม้จะไม่แน่ใจว่ามันเป็นปมเชิงหรือปมด้อย เกี่ยวกับเรื่องการเป็นครูภาษาเยอรมัน เพราะว่าผมจะต้องเจอกับประสบการณ์เหล่านี้ มันก็ไม่บ่อยครั้งนัก แต่ถ้าเจอเข้าครั้งหนึ่งแล้วต่อไปดูจารึกวัดโพธิ์อีกสามรอบนี้มันก็ยังไม่หายเชิงเพราะคิดว่าโลกาภิวัตน์มันเป็นแค่คำเท่านั้น โลกาภิวัตน์ไม่ใช่โลกาภิวัตน์ที่แผ่วงไปจนถึงเรื่องของศิลปวัฒนธรรมอะไรอย่างแท้จริง มันคือโลกาภิวัตน์ว่าเราจจะมาร่วมกันปล้นผู้ด้อยโอกาสด้วยกันเถอะ และที่พูดคำว่า "ปล้น" นะ ไม่ได้ดัดจริตพูด กว่าจะรู้ว่าไปเรียนวิชาปล้นมานี้อายุ 40 กว่ามาก ๆ แล้ว แต่ก็คิดว่าควรแสดงความยินดีกับตัวเองที่สำนึกขึ้นมาได้ว่าไปเรียนวิชาปล้นมา แต่ผมคิดว่าไม่เคยเอาวิชานั้นมาใช้ เพราะว่ารากฐานทางบ้านมันมีอยู่

ท่านนักวิจัยพูดมามากเหลือเกิน พูดบ่อยครั้ง ย้ำบ่อยครั้งถึงเรื่องภูมิหลังของผม ที่มายืนอยู่ตรงนี้ได้เพราะแม่ผมกับพ่อผม แน่นนอนท่านล่วงลับไปแล้วทั้งคู่ แม่ผมตอนเรียนหนังสือไม่รู้ภาษาอังกฤษ เพราะว่าเขาไม่อนุญาตให้เรียนภาษาอังกฤษ ด้วยเหตุที่เป็นโรงเรียนมัธยมของรัฐ ถ้าอยากจะเรียนภาษาอังกฤษในสมัยนั้นต้องไปเรียนที่โรงเรียนราษฎร์ ซึ่งราคาแพงมากและลูกท่านหลานเธอเท่านั้นจึงจะสามารถไปเรียนที่โรงเรียนเหล่านั้นได้ แม่ผมจึงตัดสินใจ (เอ๊ะ...ตรงนี้สรุปเร็วไปแล้ว สรุปคล้าย ๆ กับงานวิจัยของท่าน) แต่งงานกับพ่อซึ่งเป็นครูคณิตศาสตร์และครูภาษาอังกฤษ ได้เล่าเรียนวิชาภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีจนกระทั่งมาสอนวิชาภาษาอังกฤษให้กับผม แล้วผมก็ไปเรียนประเทศอังกฤษ ประเด็นตรงนี้หมายความว่าอย่างไร ที่ผมพูดอะไรมาทั้งหมดนี้ ที่พูดเรื่องประชาธิปไตยเสรีนิยมก็ตาม เหมือนกับคนเมาซึ่งยังไม่สร้างเมา เพราะมีอะไรในสังคมนี้ตั้งแต่สมัยแม่ผมแล้ว ขออีกสักสองนาที่เถอะครับ ไหนๆให้เวทีผมแล้ว ผมไม่เคยกลัวใครใคร่พนครับคุณใหญ่ (นายน) ครับ พ่อผมบอกว่ามันหนาจะมาร้องเพลงที่งานศิษย์เก่าบพิตรพิมุข แล้วบอกให้ผมขึ้นเวทีไปร้องเพลงให้มันหนาฟังเลย ผมก็ทำตาม แล้วผมก็เจอกับมันหนาหลังจากนั้นท่านก็ยิ้มๆนะครับ..ท่านก็ยิ้ม ๆ ก็คงว่ามันคงยังไม่ถึงระดับไอ้หนู ผมอายุ 10 ขวบเท่านั้น ผมไม่

เคยกลัวไมโครโฟน สิ่งที่ผมต้องการจะพูดในตรงนี้ก็ถือว่าจากจุดที่แม่ผมเข้าโรงเรียนมัธยมและ
 อยากจะเรียนภาษาอังกฤษแล้วเขาไม่ให้เรียน และครูที่มาแอบสอนให้แม่ผมถูกตำหนิโทษ กับจุด
 ที่ว่าต่อไปนี้มีมหาวิทยาลัยจะปลดปล่อยตัวเองออกจากพันธกรณีทั้งหลายในฐานะหน่วยราชการ
 แล้วเราก็วาดภาพกันหวานเลยว่ต่อไปนี้มีมันจะรุ่งเรือง ถามว่าใครจะรุ่งเรือง ใครสักกี่คนที่จะมีโอกาส
 เข้ามหาวิทยาลัย ผมว่าคนที่เรียนมหาวิทยาลัยจะเปลี่ยนโฉมหน้าไปเลยจะเป็นคนอีกเผ่าหนึ่ง ซึ่งคน
 เผ่านี้ก็รุกเข้ามามากแล้วนะครับ แต่จะรุกต่อไปด้วยความสะดวกสบายมาก ตรงนี้จะครับดักดาน
 วิทยาอยู่ตรงไหน เราจะไปเตือนสติเขาได้ตรงไหน ผมไม่คิดว่าวิชาทั้งหลายมันแยกออกจากกัน
 แล้วที่อาจารย์เขียนฉายาพูดว่าผมไปนั่งประชุมบ่อย ๆ ที่หน่วยราชการแห่งหนึ่ง ที่จริงผมซึ่งจะตาย
 ไป แต่ผมต้องอยู่ที่นั่นเพื่อต่อสู้เพื่ออะไรบางอย่าง ต่อสู้เพื่ออะไรบางอย่างที่ผมคิดว่าพ่อผมต่อสู้
 มาแล้วก็แพ้ แม่ผมต่อสู้มาแล้วก็แพ้ พี่ผมต่อสู้มาแล้วก็แพ้ แต่ผมยังไม่ยอมแพ้ ตรงนี้จะครับที่ผม
 อยากจะฝากเอาไว้ วิชาที่ผมเรียนมาและสอนมาไม่ใช่วรรณคดีหวานๆหรือกร๊อบ วรรณคดีที่ผมเรียนมา
 นั้น มันเป็นวรรณคดีที่ทำให้ผมเหนื่อยและทำให้ผมต้องลำบาก ที่อาจารย์พรสวรรค์อ้างเป็นภาษา
 เยอรมันเมื่อกี้ที่ผมบอกว่าสิ่งใดที่ผมไปได้จากเยอรมันมาผมขอบคุณ สิ่งเหล่านั้นยังทำให้จิตใจ
 ผมมาจนถึงทุกวันนี้ และมันทำให้ชีวิตผมลำบากและผมก็คงต้องขออนุญาตภรรยาผมต่อไปว่าขอ
 ให้ผมลำบากต่อไปอีกสักพักหนึ่ง เพราะว่ามันยังมีภาระงานซึ่งยังไม่เสร็จและที่ผมคิดว่าวิชาของ
 ผมเป็นวิชาแห่งการต่อสู้ แต่มันไม่ใช่การต่อสู้ด้วยศาสตราวุธ เป็นการต่อสู้กันด้วยปัญญา

รศ. ดร.สดชื่น : ขอเรียนเชิญ ศาสตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการสำนักงาน
 กองทุนสนับสนุนการวิจัย ผู้ที่ให้ทุนทำการวิจัยครั้งนี้ กล่าวปิดประชุม ขอเชิญค่ะ

ศ.นพ.วิจารณ์ : น้อยครั้งที่ผมได้ร่วมการประชุมที่คนอยู่กันเฉยๆกันอย่างนี้ และ
 เข้าใจว่าบางท่านก็คงยังไม่อยากเลิก ยังอยากเถียงกันต่อไป สกว.ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยโครง
 การนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับอาจารย์เจตนาเป็นโครงการที่ 3 โครงการแรกนี้เรื่องนักคิด
 นักคิด 14 ท่าน ซึ่งพูดถึงกันไปแล้ว ทุนที่สองก็เป็นการให้ทุนแก่อาจารย์เจตนาเองในฐานะเป็น
 เมธีวิจัยอาวุโสเกี่ยวกับเรื่องกวีนิพนธ์หลายท่านก็คงได้ร่วมอยู่ แล้วอาจารย์สดชื่นก็มาบอกว่าขอ
 อีกทุนหนึ่ง ผมจะไม่ให้ นะครับตอนนั้นนะอาจารย์สดชื่นคงจำได้ โดยพยายามบอกว่า อย่างนี้
 วันหลังใครเกษียณก็มาขอทุนสกว.ทำวิจัยเพื่อขอบคุณคนที่เกษียณ คนเกษียณมันเยอะ แล้ว
 มันจะทำให้ทำให้ culture การให้ทุนที่ สกว. เปลี่ยนไป คือ คนคิดว่าที่สกว.เงินเยอะ เป็นแหล่ง
 เงิน แล้วก็จะเอาเงินไปทำโน่นทำนี่แปลกๆ เพื่อจะไปสรรเสริญเยินยอคนโน้นคนนี้ ซึ่งไม่เป็นการ
 วิจัยแท้ๆ ผมให้เหตุผลว่าถ้าเมื่อไหร่ก็ตามมันเป็นการศึกษากันอย่างตรงไปตรงมาไม่ได้ ต้องทำ
 เพื่อสรรเสริญเยินยอเท่านั้น มันไม่เป็นการวิจัยแท้ ก็หลบเลี่ยงไปมาก แต่ของอาจารย์สดชื่นหลบ
 ไม่ได้ เพราะชี้แจงได้ว่าเป็นการวิจัยแท้ๆ ทำจริงจัง เอาจริงเอาจังอย่างที่เห็นนี้นะครับ หนาปึก
 เลย ก็เลยต้องให้ แต่ว่าหลายท่านคงทราบว่าเป็นทุนที่เล็กมาก สกว.ให้ทุนอย่างกระเป๋ียด

กระเสียนเต็มที แต่เมื่อมาเห็นงานที่ทำแล้วต้องขอประทานโทษอาจารย์ว่า ผม“หิน”ไปหน่อย ในแง่ของการให้ทุนนี้สกว.มองอย่างไร ผมคิดว่าคนที่ได้ประโยชน์มากที่สุดคงจะเป็นนักวิจัยที่ทำ เพราะว่ามันโชคดีที่ว่า subject of study ยอมให้ศึกษา หาคณน้อยคนที่ยอมให้ศึกษาแบบนี้ เพราะฉะนั้นโอกาสที่จะมี subject แบบนี้และก็ยอมให้ศึกษาและก็เข้าไปศึกษาได้อย่างละเอียด นักวิจัยเองได้ประโยชน์มาก และท่านที่มาแลกเปลี่ยนกันในวันนี้ก็ได้ประโยชน์มาก เอกสารนี้อาจารย์สัดขึ้นพยายามมาถามว่าจะพิมพ์ขายไหม พิมพ์แจกไหม เรื่องพิมพ์แจกนั้นสกว.ไม่มี culture นี้ของเราดิเราไม่แจก

ผมขออนุญาตกราบเรียนคล้ายๆอาจารย์เทียนฉายสักนิดหนึ่งว่า ผมมีโอกาสใกล้ชิดอาจารย์เจตนาประมาณ 5 ปี เมื่อมาทำงานที่สกว.เพราะอาจารย์เจตนาก็เป็นกรรมการนโยบายของสกว.ใหม่ๆ ผมเรียนตรงๆว่าผมเกร็งครับ เพราะเมื่ออาจารย์พูดอะไรผมก็ไม่แน่ใจว่าเข้าใจ นี่คือปัญหา ผมก็เกร็งว่าจะเอาอย่างไรดี ตอนนั้นที่จริงผมก็เกร็งอยู่ตลอดเพราะว่าการมาทำงานสกว.มันเป็นงานที่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ก็ค่อนข้างจะเกร็งมาก แต่ผมเกร็งอาจารย์เจตนามากกว่าเพื่อนในกรรมการนโยบายทั้งหมด เพราะว่าอันที่หนึ่งเป็นสาขาที่ผมไม่คุ้นเคย อันที่สองก็คือชื่อเสียงของท่านในความลึกซึ้งก็ทำให้ผมหวาดผวาระครับ แต่ว่าอยู่ไปนานๆ ผมก็รู้สึกว่าคุณโชคดีที่ได้มาทำงานนี้ ได้มาใกล้ชิดกับคนแบบนี้ คืออย่างที่อาจารย์เทียนฉายว่าเป็นครูโดยไม่รู้ตัวโดยปริยาย ได้เห็นความลึกซึ้ง ได้เห็นความเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ที่เชื่อมโยง ซึ่งน้อยคนมากเลยที่จะเข้าใจเชื่อมโยงได้ขนาดนี้ เพราะว่าประสบการณ์ชีวิตการได้เรียนในหลาย ๆ ประเทศ ได้เข้าใจอะไรทั้งหลาย อย่างที่เขาพูดๆกันไปแล้ว และผมก็ได้เรียนรู้อันหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าสิ่งนี้ได้มาจากอาจารย์เจตนา ว่าถ้าหากใครพูดอะไรที่มันฟังไม่ค่อยรู้เรื่องก็ให้ถือว่าเป็นวรรณกรรมคือตีความได้หลายแบบ และใช้การที่ตีความได้หลายๆแบบนี้มันก็เป็นความงามอย่างหนึ่ง ผมก็พยายามหัด แต่รู้สึกว่าการไม่ค่อยเป็นเท่าไร เขียนเป็นวรรณกรรมหรือว่าพูดเป็นวรรณกรรม รวมความแล้วก็คือ ผมมานั่งอยู่ครั้งวันหนึ่งแล้วก็ได้เปิดผ่านๆ รายงานที่เขียนผมคิดว่าเรื่องนี้ไม่จบหรอก แล้วมันก็จบไม่ได้ เพราะหลายๆเรื่องมันเป็นการตีความ แล้วคนที่อยู่มาจนแก่มาพอสมควร ที่จริงอายุผมก็หลังท่านไม่มากนัก ผมคิดว่าแม้กระทั่งตัวเองก็ยังตีความได้หลายแบบ แต่อย่างไรก็แล้วแต่การเรียนรู้จากคนแบบนี้ subject แบบนี้ มีประโยชน์มหาศาล หากคณะผู้วิจัยนี้ลองไปถามท่านต่อว่าที่ตีความกันอย่างนี้ท่านว่าอย่างไรนะครับ ก็อาจจะได้การตีความที่ยังมีความหลากหลายมีประเด็นมุมมองที่หลากหลายมากขึ้น คนที่จะมาศึกษาต่อก็คงปวดหัวหนักขึ้นไปอีก กระบวนการทั้งหมดมีประโยชน์อยู่ที่ตัวกระบวนการ คนที่ได้เข้ามาผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนแล้วก็ทำความเข้าใจ ซึ่งบางกรณีก็คงเข้าใจไม่ตรงกัน หรือว่าเข้าใจไม่ชัด หรือว่าไม่จำเป็นจะต้องเข้าใจเหมือนกันก็ได้ กระบวนการเหล่านี้จะก่อให้เกิดปัญญา การวิจัยเรื่องนี้สำหรับสกว.มองว่าเป็นงานวิจัยที่ค่อนข้างจะพื้นฐาน ไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์อะไรจริงจัง แต่ทำให้เกิดปัญญา เกิดการสร้างคน เกิด

การสร้างคนที่มีปัญญาขึ้น เกิดการสร้างกลุ่มคน คนที่มาอยู่กันจนคำมีดอย่างนี้ได้ไม่ธรรมดาแน่นอน เป็นกระบวนการที่เป็นคุณประโยชน์ให้แก่สังคม ผมไม่แน่ใจว่าในมหาวิทยาลัยมีบรรยากาศอย่างนี้น่ามากน้อยแค่ไหน ผมมักจะถามบ่อยๆในที่ต่างๆเมื่อไปเยี่ยมมหาวิทยาลัย ถามว่ามีไหมคนที่ใช้เวลาสนุกสนานแบบนี้จนลืมหิวนี้มีบ้างหรือไม่ ถ้าไม่มีแล้วจะบอกว่าเราเป็นชุมชนวิชาการได้อย่างไร เพราะฉะนั้นตัวกระบวนการมีคุณค่าในตัวของมัน ผมขอย้ำอีกว่า แล้วกระบวนการที่ไปศึกษาของดี ๆ คนดี ๆ แล้วเขายอมให้ศึกษา กรณีนี้หายาก

ในนามของสกว.ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์เจตนาที่ยอมให้ทีมวิจัยของอาจารย์สดชื่นไปศึกษา ขอขอบคุณทีมวิจัยทุกท่านที่ทำงานด้วยความอดทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอดทนต่อสกว. และก็ขอบคุณทุกท่านที่มาร่วมประชุม หวังว่างานนี้คงจะไม่จบเพียงแค่นี้ คงจะมีภาคสองในการที่จะทำความเข้าใจให้ลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น คนในลักษณะอย่างท่านอาจารย์เจตนา นี่ผมคิดว่าต้องการการวิเคราะห์แล้วก็สังเคราะห์ทำความเข้าใจในลักษณะที่ลึกยิ่งขึ้นแล้วก็เชื่อมโยงยิ่งขึ้น การศึกษาในลักษณะที่ว่าแบ่งกันไปทำเป็นบทๆนั้นคงจะทำให้แยกแยะลึกซึ้งได้มากขึ้น แต่ว่าส่วนที่เหลือก็คือส่วนของการเชื่อมโยงเข้าหากัน แล้วก็การสังเคราะห์นั้นถ้ามองให้ดี ๆ ก็สังเคราะห์ได้หลายแบบ ขึ้นอยู่กับว่าจะให้ใครเข้าใจเรื่องไหนประเด็นไหนทั้งหลาย ผมคิดว่าอาจารย์เจตนามีผลงานที่มีคุณค่า มีปัญญา ในลักษณะเหมาะที่จะมาเป็น subject ในการที่จะให้พวกเราได้ศึกษาเพื่อเรียนรู้กันต่อไป ขอขอบพระคุณทุก ๆ ท่านและขอปิดประชุม

รศ.ดร.สดชื่น : ขอเรียนเชิญศาสตราจารย์เจตนามอบของที่ระลึกให้แก่ศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ค่ะ

(เสียงปรบมือ)

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่กรุณาอยู่จนถึงเย็นค่ำ และขอเชิญผู้ร่วมวิจัยประชุมต่ออีกเล็กน้อยเพื่อหารือกันเรื่องปรับปรุงร่างรายงานการวิจัย

จดหมายจากผู้อำนวยการสถาบันเกอเธ่

GOETHE
INSTITUT BANGKOK

18/1 Sathorn Soi 1
Bangkok 10120, Thailand
Tel. (66-2) 287-0942-4
Fax (66-2) 287 1829
e-mail goetheth@loxinfo.co.th
20 May, 1998
238/98 - sm/rt

Professor
Dr. Sodchuen Chaiprasathna
Director, Department of Occidental Languages
French Section
Faculty of Archaeology
Silpakorn University
Bangkok 10200

- by hand -

Dear Acharn Sodchuen,

I would like to congratulate you once more for the great success of the whole day-seminar **Professor Chetana Nagavajara: *Portrait Of A Thai Scholar*** on May 7 at Silpakorn University. Even if I could understand only a small part of what was said in Thai, my assistant gave me in her translations a clear picture of all the proceedings. Of particular interest for me were the findings of the researches on Professor Chetana's contribution to music, German studies and comparative literature. The whole event was very thought-provoking and inspiring, even if the time seemed to me a bit too short for so many excellent papers. In view of Professor Chetana's importance for the cultural life of his country and for his bridging the gap between our two cultures, I would strongly suggest to publish all the reports and comments as soon as possible, so that also people not present might benefit from the results and the next generation of scholars will be enlightened by Professor Chetana's work.

Finally, I'd like to draw your attention to a symposium **100 years Brecht** on August 15, 1998, at the Goethe-Institut (in Thai language) where Professor Chetana will also play an important role.

Yours sincerely,

Siegfried Schmohl